

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНЕ НЕКОМЕРЦІЙНЕ ПІДПРИЄМСТВО
«ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЇВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ
ІНСТИТУТ»**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

МИРОНЕНКО Марина Олександрівна

УДК 347.961(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ
МЕДІАЦІЇ НОТАРІУСОМ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право
(081 Право)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ М.О. Мироненко

Науковий керівник: **Токарєва Ксенія Сергіївна**,
доктор юридичних наук, доцент кафедри
конституційного і адміністративного права

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Мироненко М. О. – **Адміністративно-правове регулювання здійснення медіації нотаріусом.** – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право». – Державне некомерційне підприємство «Державний університет «Київський авіаційний інститут»», Київ, 2025.

У дисертації здійснено комплексний аналіз сучасного стану адміністративно-правового регулювання здійснення медіації нотаріусом, визначено перспективи його розвитку та розроблено теоретико-практичні рекомендації та пропозиції щодо удосконалення адміністративно-правових аспектів здійснення медіації нотаріусом.

Підкреслено, що медіація є одним із найпопулярніших способів альтернативного вирішення спорів у світі. На основі вивчення та аналізу наукових праць вітчизняних науковців, предметом яких стало поняття медіації, зроблено висновок про обов'язкові частини концепції медіації. Такими частинами визначено: присутність медіатора (третьої незалежної, неупередженої, нейтральної особи, яка не є учасником спірних правовідносин), добровільність участі учасників медіації, конфіденційність процедури та її спрямованість на вироблення сторонами взаємовигідного спільного рішення щодо спору.

Аргументовано, що медіація як правовий інструмент альтернативного вирішення спорів виконує роль соціального регулятора суспільних відносин. Завдяки медіації суб'єкти конфлікту приходять до розуміння як своїх інтересів, так і цілей, і потреб опонента, що допомагає в найкоротші терміни досягти певного рівня розуміння спільності мотивів і інтересів. Розв'язання конфліктів неформальним шляхом, без використання традиційного впливу законодавства та державних органів розвиватиме у індивідів усвідомлення власної відповідальності, підвищуватиме рівень правового виховання.

Зазначено, що стан розвитку правового регулювання медіації в Україні є задовільним у зв'язку з набранням чинності Закону України «Про медіацію».

Встановлено, що інститут українського нотаріату має складну та нерівномірну історію свого зародження та розвитку. Виокремлено етапи історичного становлення українського нотаріату. На розвиток нотаріату в Україні найбільший вплив мали питання, пов'язані з процесами державотворення і розвитком державності.

Констатовано, що нотаріат є одним з найважливіших структурних елементів, органічно пов'язаних з правовою системою певного суспільства, виконуючи щодо неї до неї ряд ключових функцій. Інститут нотаріату сприяє оптимальній реалізації громадянами своїх прав і обов'язків, захисту прав і законних інтересів громадян, а також гарантує режим законності. Завдяки цьому відбувається забезпечення приватних і публічних інтересів у стабільному правопорядку. Наголошено на тому, що розширення нотаріальної діяльності в частині надання нотаріусам повноважень щодо здійснення процедури медіації одночасно поглиблює значення нотаріату в громадянському суспільстві та удосконалює його призначення. Окрім законності, забезпечення правопорядку та розвантаження судів, нотаріуси спроможні збільшити свій внесок у розвиток неконфліктних, конструктивних комунікацій, що, в свою чергу, сприятиме зростанню правової культури громадян.

Встановлено, що адміністративно-правове регулювання нотаріальної діяльності – це діяльність держави та органу професійного саморегулювання нотаріальної професії, яка провадиться з метою упорядкування суспільних відносин, пов'язаних із здійсненням нотаріальної діяльності, а також з метою створення належних умов для функціонування інституту нотаріату, забезпечення захисту та охорони прав і законних інтересів громадян і власності, попередження правопорушень, зміцнення законності та розвитку правової держави.

Об'єктом адміністративно-правового регулювання діяльності нотаріусів визначено суспільні відносини, пов'язані зі здійсненням нотаріусами та іншими уповноваженими на це особами нотаріальних дій, а також владно-управлінські відносини, які виникають між органами публічної адміністрації та їх посадовими особами, нотаріусами, іншими особами, уповноваженими на вчинення нотаріальних дій, і здобувачами статусу нотаріуса щодо законодавчого забезпечення нотаріальної діяльності, організації та забезпечення функціонування нотаріату, здійснення контролю за нотаріальною діяльністю.

Обґрунтовано недосконалість сучасного рівня розвитку адміністративно-правового регулювання діяльності нотаріуса, що пов'язано, в першу чергу, з історичним спадком правового регулювання нотаріату за радянських часів, адже відносно нещодавно інститут нотаріату знаходився в періоді застою. Реформування адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності визнано несистемним. Встановлено позитивну тенденцію до розширення компетенції нотаріуса щодо офіційного здійснення ним медіації як перспективного шляху осучаснення адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності в цілому.

Запропоновано під поняттям «адміністративно-правове регулювання здійснення медіації нотаріусом» розуміти діяльність держави та органу професійного саморегулювання нотаріальної професії, яка провадиться з метою упорядкування суспільних відносин, пов'язаних із здійсненням особами, уповноваженими на вчинення нотаріальних дій, діяльності у сфері медіації.

Проаналізовано зарубіжний досвід впровадження медіації, який демонструє результативність здійснення медіації фахівцями у галузі права, у тому числі нотаріусами. На основі узагальнення зарубіжного досвіду впровадження медіації до нотаріальної діяльності, запропоновано шляхи вдосконалення компетенції нотаріуса-медіатора в Україні.

Обґрунтовано, що предметом діяльності нотаріуса, який здійснює медіацію, є суспільні відносини, які пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню у майбутньому або врегулювання існуючих цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних конфліктів (спорів), а також з нотаріальним посвідченням угод за результатами медіації. предмет сучасної нотаріальної діяльності тісно переплітається з предметом безпосередньо медіації, тому більшість спорів є медіабельними в контексті нотаріальної медіації. Доведено, що нотаріальне посвідчення угоди за результатами медіації вбачається найбільш безпечним шляхом забезпечення сумлінності виконання досягнутих домовленостей, адже медіація за своєю природою спрямована не тільки на досягнення консенсусу, а й на практичне втілення її результатів. Виокремлено переваги нотаріального посвідчення угоди за результатами медіації.

Стверджується, що принципами здійснення медіації нотаріусом є принципи верховенства права, законності, довіри, доступності, безпосередності, добровільно-примусового виконання угоди за результатами медіації, розумних строків, відповідальності, добросовісності.

Визначено, що адміністративно-правовий статус нотаріуса необхідно розуміти як правове становище, місце, яке займає нотаріус у системі суб'єктів адміністративно-правових відносин, що визначається закріпленими у нормативно-правових актах вимогами до нотаріуса, його правами, обов'язками, гарантіями та юридичною відповідальністю. Елементами адміністративно-правового статусу нотаріуса, які дозволяють цілісно дослідити таку категорію та шляхи її вдосконалення, є: 1) вимоги до особи, що бажає стати нотаріусом; 2) права нотаріуса; 3) обов'язки нотаріуса; 4) гарантії нотаріальної діяльності; 5) юридична відповідальність нотаріуса.

Внесено пропозиції до Закону України «Про нотаріат» щодо підготовки нотаріусів у сфері медіації, розширення його прав і обов'язків, забезпечення гарантій діяльності нотаріуса у сфері медіації та відповідальності нотаріуса, який здійснює медіацію. Оскільки нотаріус є професіоналом у галузі права та

має досвід у захисті прав і інтересів фізичних і юридичних осіб, підготовка нотаріуса-медіатора повинна відбуватися з урахуванням уже набутих нотаріусом навичок.

Виділено етапи медіації, яку проводить нотаріус: 1) етап ініціювання медіації; 2) етап підготовки до медіації; 3) етап обговорення суті спору; 4) етап прийняття рішення та укладання угоди за результатами медіації; 5) постмедіація. Відповідно до природи медіації як процедури нотаріус-медіатор може на власний розсуд відповідно до особливостей конфлікту (спору) визначати порядок її проведення. Попри це, дотримання нотаріусом загальної методології врегулювання спорів шляхом медіації може збільшити її ефективність. Розроблено проєкт Методичних рекомендацій з питань проведення медіації нотаріусом. З метою забезпечення виконання домовленостей, досягнутих внаслідок проведення нотаріальної медіації, запропоновано законодавчо закріпити повноваження нотаріусів вчиняти виконавчі написи на угоді за результатами медіації у випадку її повного або часткового невиконання стороною медіації.

Запропоновано встановлення особливих етичних вимог до нотаріусів, які здійснюють медіацію. Реалізація етичних засад діяльності нотаріуса забезпечується положеннями про організацію нотаріальної діяльності, викладеними у Законі України «Про нотаріат», та усвідомленням кожним нотаріусом як кваліфікованим правником призначення своєї діяльності – втілення принципів гуманізму, забезпечення поваги до прав і свобод людини у суспільстві.

Ключові слова: адміністративно-правове регулювання, адміністративно-правовий статус, медіація, альтернативне вирішення спорів, нотаріус, органи нотаріату, нотаріальна медіація.

ABSTRACT

Myronenko M. O. – Administrative and Legal Regulation of Mediation by a Notary. – Qualification for scientific work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 081 «Law». – State Non-Profit Enterprise «State University «Kyiv Aviation Institute», Kyiv, 2025.

The dissertation offers a comprehensive analysis of the current state of administrative and legal regulation of mediation performed by a notary, defines the prospects for its development, and provides theoretical and practical recommendations and proposals for enhancing the administrative and legal aspects of mediation performed by a notary.

It is emphasized that mediation is one of the most widely used methods of alternative dispute resolution globally. Based on the study and analysis of the scientific works of domestic scholars on the concept of mediation, a conclusion is drawn regarding the mandatory elements of the mediation concept. These elements include: the presence of a mediator (a third independent, impartial, neutral person who is not a party to the disputed legal relationship), the voluntary participation of the parties in mediation, the confidentiality of the procedure, and its focus on reaching a mutually beneficial joint solution to the dispute by the parties.

It is argued that mediation, as a legal instrument of alternative dispute resolution, serves as a social regulator of public relations. Thanks to mediation, the parties to the conflict come to understand both their interests and the goals and needs of the opposing party, which helps them reach a certain level of understanding of shared motives and interests in the shortest possible time. The informal resolution of conflicts, without relying on traditional legislative influence and state bodies, will foster in individuals an awareness of their responsibility and enhance the level of legal education.

It is noted that the state of development of legal regulation of mediation in Ukraine is satisfactory due to the entry into force of the Law of Ukraine "On Mediation".

It is established that the institution of the Ukrainian notariate has a complex and uneven history of its origin and development. The stages of the historical formation of the Ukrainian notariate are outlined. The development of the notariate

in Ukraine was most influenced by issues related to state-building processes and the development of statehood.

It is stated that the notariate is one of the most critical structural elements organically connected to the legal system of a given society, performing several key functions. The institution of notaries contributes to the optimal realization by citizens of their rights and obligations, the protection of the rights and legitimate interests of citizens, and also guarantees the rule of law. This ensures the security of private and public interests within a stable legal order. It is emphasized that the expansion of notarial activity, which includes granting notaries the authority to carry out mediation procedures, simultaneously deepens the role of the notariate in civil society and enhances its mission. In addition to upholding legality and supporting the rule of law, notaries can also enhance their contribution to fostering non-conflict, constructive communication, which in turn will promote the growth of a legal culture among citizens.

It is established that the administrative and legal regulation of notarial activity is the activity of the state and the professional self-regulatory body of the notarial profession, which is carried out to organize public relations related to the implementation of notarial activity, as well as to create appropriate conditions for the functioning of the notarial institution, ensuring the protection of the rights and legitimate interests of citizens and property, prevention of offenses, strengthening of legality and the development of a legal state.

The object of administrative and legal regulation of the activity of notaries is defined as public relations related to the performance by notaries and other persons authorized to carry out notarial acts, as well as the administrative authoritative ties arising between public administration bodies and their officials, notaries, other persons authorized to perform notarial acts, and applicants for the status of notary regarding the legislative support of notarial activity, the organization and provision of the functioning of the notariate, and the exercise of control over notarial activity.

It is substantiated that the current level of development of administrative and legal regulation of notarial activity is imperfect, primarily due to the historical legacy

of legal regulation of the notariate in Soviet times, as the notarial institution was in a period of stagnation until recently. The reform of administrative and legal regulation of notarial activity is considered unsystematic. A positive trend has been identified in the expansion of the notary's competence to officially carry out mediation as a promising way of modernizing the administrative and legal regulation of notarial activity in general.

It is proposed to understand “administrative and legal regulation of mediation performed by a notary” as the activity of the state and the professional self-regulatory body of the notarial profession, which is carried out to organize public relations related to the activity of persons authorized to perform notarial acts in the field of mediation.

The foreign experience of implementing mediation is analyzed, which demonstrates the effectiveness of mediation carried out by legal professionals, including notaries. Based on the generalization of foreign experience in implementing mediation into notarial activity, ways to improve the competence of notary-mediators in Ukraine are proposed.

It is substantiated that the subject of the activity of a notary who performs mediation is public relations associated with the conduct of mediation to prevent or resolve existing civil, family, labour, economic, administrative conflicts (disputes), as well as with the notarial certification of agreements based on the results of mediation. The subject of modern notarial activity is closely intertwined with the subject of mediation itself; therefore, most disputes are considered mediable in the context of notarial mediation. It has been proven that notarial certification of an agreement resulting from mediation is the safest way to ensure the conscientious fulfillment of the reached agreements, as mediation is inherently aimed not only at achieving consensus but also at the practical implementation of its results. The advantages of notarial certification of agreements reached through mediation are outlined.

It is asserted that the principles of mediation performed by a notary are based on the principles of the rule of law, legality, trust, accessibility, immediacy,

voluntary or compulsory execution of the agreement resulting from mediation, reasonable terms, responsibility, and good faith.

It is defined that the administrative and legal status of a notary should be understood as the legal status and position that a notary occupies within the system of subjects of administrative legal relations, which is determined by the requirements established by legal acts regarding the notary, his rights, duties, guarantees, and legal liability. The elements of the administrative and legal status of a notary, which allow a holistic study of this category and ways of its improvement, are: 1) requirements for a person who wants to become a notary; 2) rights of a notary; 3) duties of a notary; 4) guarantees of notarial activity; 5) legal liability of a notary.

Proposals are made to the Law of Ukraine “On Notariate” regarding the training of notaries in the field of mediation, the expansion of their rights and duties, the provision of guarantees for notaries in the field of mediation, and the liability of a notary who conducts mediation. Since the notary is a legal professional and has experience in protecting the rights and interests of individuals and legal entities, the training of a notary-mediator should take into account the skills already acquired by the notary.

The stages of mediation conducted by a notary are outlined: 1) the stage of initiating mediation; 2) the stage of preparation for mediation; 3) the stage of discussing the essence of the dispute; 4) the stage of decision-making and concluding an agreement based on the results of mediation; 5) post-mediation. According to the nature of mediation as a procedure, the notary-mediator may, at their discretion and depending on the specifics of the conflict (dispute), determine the order of its conduct. Nevertheless, adherence to the general methodology of dispute resolution through mediation by the notary may increase its effectiveness. A draft of Methodological Recommendations on conducting mediation by a notary has been developed. To ensure the enforcement of agreements reached through notarial mediation, it is proposed to legally grant notaries the authority to issue enforcement inscriptions on mediation agreements in cases of full or partial non-fulfillment by the party.

It is proposed to establish special ethical requirements for notaries conducting mediation. The implementation of the ethical foundations of a notary's activity is ensured by the provisions on the organization of notarial activity contained in the Law of Ukraine "On Notariate" and the personal awareness of each notary as a qualified lawyer of the purpose of his or her activity — to implement the principles of humanism and ensure respect for human rights and freedoms in society.

Keywords: administrative and legal regulation, administrative and legal status, mediation, alternative dispute resolution, notary, notarial authorities, notarial mediation.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

у наукових фахових виданнях України та інших держав:

1. Teremetskyi V ., Tokarieva K., Myronenko M., Mishchuk I., Melnychuk Y. Mediation in administrative and legal disputes in Ukraine: a European perspective. *Amazonia Investiga*. No.12(70). 2023. P. 200-209. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.70.10.18> (Індексується в *Web of Science*).
2. Мироненко М. О. Зарубіжний досвід упровадження медіації в нотаріальну діяльність. *Наукові записки. Серія: Право*. 2022. Вип. 12. С. 114-119. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2022-12-114-119>
3. Мироненко М. О. Основні принципи здійснення медіації нотаріусом в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 4. С. 77-82. DOI:10.35774/app2022.04.077
4. Мироненко М. О. Основні напрями вдосконалення адміністративно-правового статусу нотаріуса, який здійснює медіацію. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 3. С. 100-104. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2023.19>
5. Мироненко М. О. Предмет медіації у нотаріальній діяльності. *Прикарпатський юридичний вісник*. №1. 2024. С. 58-61. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2024.11>
6. Мироненко М. О. Особливості порядку проведення медіації нотаріусом в Україні. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 94-99. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.13>
7. Мироненко М. О. Порівняльний аналіз професійної етики нотаріуса та медіатора. *Нове українське право*. 2025. Вип. 2. С. 234-239. DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.2.29>
8. Мироненко М. О. Загальнотеоретична характеристика діяльності нотаріуса у сфері медіації. *Вісник Одеського національного університету. Правознавство*. 2025. № 1. Т.27. Прийнято до друку.

наукові праці, які засвідчують апробацію дисертації:

9. Мироненко М. О. Здійснення медіації нотаріусом у сімейних правовідносинах. *Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє* : тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 10 грудня 2021 р. Харків, 2021. С. 156-157.

10. Мироненко М. О. Онлайн-медіація як спосіб вирішення публічно-правових спорів. *Права людини в епоху цифрових трансформацій* : Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 25 лютого 2022 р. Том 1, Тернопіль: Вектор, 2022. С. 199-200.

11. Мироненко М. О. Переваги нотаріального посвідчення угоди за результатами медіації. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 2-3 грудня 2022 р. Кременчук, 2022. С. 70-72.

12. Мироненко М. О. Поняття медіації у нотаріальній діяльності. *Свобода, безпека та незалежність : правовий вимір*: Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції, 24 лютого 2023 р. Київ : НАУ, 2023. С. 214-215.

13. Мироненко М. О. Політична медіація як інструмент вирішення конфліктів. *Протидія терористичним актам у міському середовищі* : збірник матеріалів Наукового форуму. Навчально-науковий інститут права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова, 21 червня 2023 р. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. С. 88-89.

14. Мироненко М. О. Правовий статус медіатора в Україні. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку* : матеріали XXXVII Міжнародної науково-практичної конференції/ за ред.І.В. Жукової, Є.О. Романенка, м. Ольборг, 07 жовтня 2023 р. Ольборг (Данія): ГО «ВАДНД». С. 76-80.

15. Мироненко М. О. Реформування нотаріату в умовах європейської інтеграції. *Perspectives of contemporary science : theory and practice: proceedings*

of I International scientific and practical conference, м. Львів, 04-06 березня 2024 р. Львів, 2024. С. 861-867.

16. Мироненко М. О. Особливості підготовки нотаріусів у сфері медіації. *Vectors of science and technology development in the context of globalisation* : Proceedings of the Conference, March 22-23, 2024. Riga, Latvia, 2024. Р. 90-93.

17. Мироненко М. О. Загальнотеоретична характеристика діяльності нотаріуса у сфері медіації. *Концепт науки XXI: стратегії, методи та наукові інструменти* : матеріали VI Міжнародної студентської наукової конференції, м. Харків, 19 вересня 2024 р. / ГО «Молодіжна наукова ліга». Вінниця : ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2024. С. 52-55.

18. Мироненко М. О. Забезпечення доступу до правосуддя органами нотаріату в Україні. *Сталий розвиток держави і права в умовах глобалізаційних процесів* : Матеріали II науково- практичної конференції, м. Хмельницький, 20-21 вересня 2024 р. Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2024. С. 6-10.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ МЕДІАЦІЇ НОТАРІУСОМ	26
1.1. Поняття, роль та правове регулювання медіації в Україні.....	26
1.2. Історичне становлення нотаріату та його значення для правової системи суспільства	43
1.3. Сучасний стан адміністративно-правового регулювання діяльності нотаріуса.....	62
Висновки до розділу 1	82
РОЗДІЛ 2. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ НОТАРІУСА У СФЕРІ МЕДІАЦІЇ	88
2.1. Зарубіжний досвід упровадження медіації до нотаріальної діяльності	88
2.2. Предмет діяльності нотаріуса як медіатора	102
2.3. Принципи здійснення медіації нотаріусом	121
Висновки до розділу 2	138
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МЕДІАЦІЇ У НОТАРІАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ.....	143
3.1. Шляхи удосконалення адміністративно-правового статусу нотаріуса.....	143
3.2. Етапи та порядок проведення процедури медіації нотаріусом..	158
3.3. Етичні вимоги до нотаріуса, який здійснює медіацію.....	170
Висновки до розділу 3	179
ВИСНОВКИ	183
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	192
ДОДАТКИ.....	220

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. У процесі становлення України як демократичної держави виникають нові завдання, пов'язані з ефективністю існуючих правових механізмів, які забезпечують реалізацію основних засад правової держави. Необхідність удосконалення національної правової системи обумовлена стратегічним курсом на набуття членства в Європейському Союзі. Одним із євроінтеграційним прагнень нашої держави є пошук нових векторів розвитку у сфері верховенства права, поваги до прав і свобод людини, законності. Таким вектором для вітчизняної правової політики стало впровадження альтернативного вирішення спорів, у тому числі інституту медіації, як шляху до зменшення рівня судового навантаження та нівелювання корупційних ризиків у системі правосуддя.

З метою укорінення у суспільстві сприйняття та усвідомлення інструментів позасудового вирішення спорів світовою практикою було сформовано інтегративний підхід до запровадження медіації. Відповідно до цього підходу з прийняттям чинного Закону України «Про медіацію» нотаріуси отримали право проводити медіацію. Розширення компетенції нотаріуса є важливим засобом формування системи комплексного надання юридичної допомоги, яка включає в себе як традиційні форми нотаріальної діяльності, так і нові технології, які покликані досконаліше втілювати завдання нотаріату.

Нотаріат як інститут превентивного правосуддя, подібно до медіації, сприяє зменшенню кількості звернень громадян до органів системи правосуддя та посідає важливе місце у правовій системі держави. Здійснення процедури медіації висококваліфікованим медіатором-нотаріусом у перспективі викликатиме довіру суспільства до системи альтернативного вирішення спорів. Нотаріуси в силу їхньої професійної діяльності відповідають вимогам, які традиційно пред'являються до медіатора. При

вчиненні нотаріальних дій вони регулярно використовують прийоми, засоби, техніки, методи медіаційної практики, адже розбіжності між особами, які звертаються за вчиненням нотаріальних дій, охоплюють як правові, так і особистісні аспекти відносин. При наданні юридичної допомоги громадянам нотаріус шляхом консультування сприяє тому, аби конфліктуючі сторони віднайшли консенсус щодо предмету їхнього конфлікту.

Разом з тим, питання адміністративно-правового регулювання здійснення медіації нотаріусом має недостатню теоретичну розробленість, а чинне законодавство не відображає особливості медіації, інтегрованої до нотаріальної діяльності. Викладене свідчить про актуальність теми дисертації, її важливе теоретичне та практичне значення щодо подальшого розвитку адміністративно-правового регулювання нотаріату і медіації та удосконалення системи правосуддя.

Науково-теоретичною основою дисертаційного дослідження стали наукові праці вчених-адміністративістів, присвячені сутності адміністративно-правового регулювання, окремим питанням адміністративно-регулювання нотаріальної діяльності та особливостям медіації в науці адміністративного права, зокрема, В. Б. Авер'янова, О. В. Баклана, Ю. П. Битяка, Т. Й. Білоус, К. Ф. Білько, Н. В. Боженко, А. Г. Гуледзи, Г. Ю. Гулевської, М. С. Долинської, М. М. Дякович, Р. А. Калюжного, В. В. Кафарського, І. І. Когутича, Т. С. Курила, О. М. Мельника, О. І. Неліна, М. О. Німака, Н. В. Ортинської, Л. І. Пашковської, Т. О. Подковенко, Н. М. Процьків, І. М. Сопілко, В. І. Теремецького, В. В. Терещука, А. А. Тогобіцької-Громової, К. С. Токаревої, К. І. Федорової, С. Я. Фурси, О. С. Чепеця, К. І. Чижмарь, М. Ю. Щирби, В. В. Юрченко, Л. Е. Ясінської та інших. Теоретичним підґрунтям роботи стали також дослідження вчених у цивільному, кримінальному та інших галузях права: Н. М. Грень, С. І. Запарі, С. Т. Йосипенко, Т. С. Кисельової, Н. М. Крестовської, Н. А. Мазаракі, Г. О. Огречук, М. Г. Поліщук, Ю. Д. Притики, В. В. Рєзнікової,

В. В. Ровенської, Л. Д. Романадзе, Г. Б. Супрун, Н. О. Турман, О. Г. Урусової та інших.

Незважаючи на наявний значний науковий доробок щодо адміністративно-правового забезпечення й організації органів нотаріату та адміністративно-правового регулювання медіації, комплексного дослідження адміністративно-правового регулювання здійснення медіації нотаріусом не було здійснено, що обумовлює необхідність і доцільність наукового аналізу цієї проблеми.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2023 р., затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 07.09.2011 № 942 (із змінами, внесеними постановою Кабінету Міністрів України від 09.05.2023 № 463); Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 рр., затвердженої Указом Президента України від 27.09.2021 № 487; Указу Президента України «Про цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30.09.2019 № 722/2019, а також у межах плану наукових досліджень Факультету права та міжнародних відносин Державного некомерційного підприємства «Державний університет «Київський авіаційний інститут», та, зокрема кафедри конституційного та адміністративного права «Забезпечення конституційних прав громадян в контексті конвенційних зобов'язань України» (шифр №71/13.01.02Н); теми: «Людиноцентричність публічного права України» (державний реєстраційний номер 0124U003363, шифр №53-2022/13.01.02).

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає у дослідженні сучасного стану адміністративно-правового регулювання здійснення медіації нотаріусом, визначенні перспектив його розвитку, виробленні теоретико-практичних рекомендацій і пропозицій щодо удосконалення адміністративно-правового регулювання здійснення медіації нотаріусом.

Для досягнення вказаної мети в дисертаційній роботі поставлено такі основні завдання:

- проаналізувати поняття, роль та правове регулювання медіації в Україні;
- дослідити історичне становлення нотаріату та його значення для правової системи;
- визначити сучасний стан адміністративно-правового регулювання діяльності нотаріуса;
- розкрити зарубіжний досвід упровадження медіації до нотаріальної діяльності;
- виявити предмет діяльності нотаріуса як медіатора;
- сформулювати принципи здійснення медіації нотаріусом;
- сформулювати пропозиції щодо удосконалення адміністративно-правового статусу нотаріуса;
- виокремити етапи та визначити порядок проведення процедури медіації нотаріусом;
- визначити етичні вимоги до нотаріуса, який надає послуги у сфері медіації.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі адміністративно-правового регулювання здійснення медіації нотаріусом.

Предметом дослідження є адміністративно-правове регулювання здійснення медіації нотаріусом.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження склали загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання. За допомогою методів аналізу, синтезу та узагальнення було досліджено поняття медіації та сучасний стан адміністративно-правового регулювання діяльності нотаріуса (підрозділи 1.1, 1.3). Діалектичний метод є теоретичним фундаментом дослідження та дозволив проаналізувати розвиток правового регулювання інституту медіації, генезис нотаріальної діяльності в Україні та принципи здійснення медіації нотаріусом (підрозділи 1.1, 1.2, 2.3). Застосування логіко-

семантичного методу сприяло розширенню понятійно-категоріального апарату, а саме було сформовано визначення понять «адміністративно-правове регулювання нотаріальної діяльності», «адміністративно-правове регулювання здійснення медіації нотаріусом», «адміністративно-правовий статус нотаріуса» та інші. За допомогою вказаного методу було також визначено місце та значення нотаріату в правовій системі, особливості адміністративно-правового статусу нотаріуса та предмет діяльності нотаріуса під час виконання ним функцій медіатора (підрозділи 1.2, 2.2, 3.1). Порівняльно-правовий метод дав можливість дослідити зарубіжний досвід впровадження медіації до нотаріальної діяльності (підрозділ 2.1). Системно-структурний метод застосовувався під час аналізу нормативно-правових актів, які становлять правове регулювання медіації та адміністративно-правове регулювання нотаріальної діяльності, а також під час аналізу кодифікованих актів, які регулюють професійну етику медіаторів і нотаріусів (підрозділи 1.1, 1.3, 3.3). Формально-юридичний метод використовувався задля виявлення недоліків сучасного адміністративно-правового статусу нотаріуса, який проводить медіацію, та розроблення правил проведення медіації нотаріусом на кожному її етапі (підрозділи 3.1, 3.2).

Нормативно-правову базу дослідження становлять Конституція України, законодавство України про медіацію та нотаріат, інші нормативно-правові акти, проекти нормативно-правових актів, а також рекомендації Ради Європи у сфері медіації, міжнародні договори та нормативно-правові акти зарубіжних країн.

Емпіричну базу дослідження становлять довідкова література, статистичні дані, практика здійснення медіації та практика організації навчання з медіації для нотаріусів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що уперше у вітчизняній науці адміністративного права сформовано комплексне науково-практичне дослідження розвитку та вдосконалення адміністративно-правового регулювання здійснення медіації нотаріусом.

За результатами дослідження сформульовано й обґрунтовано низку положень, висновків і пропозицій, які характеризують рівень наукової новизни одержаних результатів, а саме:

вперше:

- запропоновано визначення поняття «адміністративно-правове регулювання здійснення медіації нотаріусом» як діяльність держави та органу професійного саморегулювання нотаріальної професії, яка провадиться з метою упорядкування суспільних відносин, пов'язаних із здійсненням особами, уповноваженими на вчинення нотаріальних дій, діяльності у сфері медіації;

- визначено шляхи вдосконалення компетенції нотаріуса, який здійснює медіацію, в Україні на підставі аналізу зарубіжного досвіду регулювання нотаріальної медіації;

- науково обґрунтовано, що предметом діяльності нотаріуса, який здійснює медіацію, є суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню у майбутньому або врегулювання існуючих цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних конфліктів (спорів), а також з нотаріальним посвідченням угод за результатами медіації.

- доведено, що більшість видів конфліктів (спорів) є медіабельними для здійснення нотаріальної медіації за винятком медіації у конфліктах (спорах), що виникають із справ про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях;

- виокремлено принципи здійснення медіації нотаріусом, а саме принципи верховенства права, законності, довіри, доступності, безпосередності, добровільно-примусового виконання угоди за результатами медіації, розумних строків, відповідальності, добросовісності;

- розроблено пропозиції до Закону України «Про нотаріат» щодо підготовки нотаріусів у сфері медіації, розширення його прав і обов'язків, забезпечення гарантій діяльності нотаріуса у сфері медіації та відповідальності нотаріуса, який здійснює медіацію;

– запропоновано наділити нотаріуса такими правами, як: пропонувати медіацію особам, заінтересованим у вчиненні нотаріальної дії, за наявності конфлікту (спору) між ними; самостійно визначати методи проведення медіації з дотриманням вимог законодавства, правил її проведення та етичних правил медіатора (нотаріуса-медіатора); перевіряти на початку медіації повноваження учасників процедури (встановлювати особу та обсяг повноважень уповноважених представників сторін конфлікту (спору) та іншими;

– виокремлено обов’язки нотаріуса у сфері медіації, а саме обов’язки: неухильно дотримуватися Закону України «Про медіацію», основних принципів медіації, професійної етики медіатора; зберігати у таємниці відомості, які стали йому відомі в процесі підготовки та проведення медіації; ознайомити сторін конфлікту (спору) з правилами проведення медіації, надавати їм всю інформацію, яка необхідна для проведення медіації та інші;

– визначено гарантії діяльності нотаріуса, який здійснює медіацію;

– запропоновано закріплення адміністративної, цивільно-правової та дисциплінарної відповідальності нотаріусів, які проводять медіацію;

– виділено етапи медіації, яку проводить нотаріус, а саме: 1) етап ініціювання медіації; 2) етап підготовки до медіації; 3) етап обговорення суті спору; 4) етап прийняття рішення та укладання угоди за результатами медіації; 5) постмедіація;

– розроблено проєкт Методичних рекомендацій з питань проведення медіації нотаріусом;

– запропоновано закріпити у законодавстві про медіацію повноваження нотаріусів вчиняти виконавчі написи на угоді за результатами медіації у випадку її повного або часткового невиконання стороною медіації;

– виділено етичні вимоги до нотаріуса, який здійснює медіацію.

удосконалено:

– положення щодо стану правового регулювання медіації в Україні та аналіз Закону України «Про медіацію»;

- характеристику сучасного значення органів нотаріату для правової системи;

- поняття «адміністративно-правове регулювання нотаріальної діяльності», під яким слід розуміти діяльність держави та органу професійного саморегулювання нотаріальної професії, яка провадиться з метою упорядкування суспільних відносин, пов'язаних із здійснення нотаріальної діяльності, а також з метою створення належних умов для функціонування інституту нотаріату, забезпечення захисту та охорони прав і законних інтересів громадян і власності, попередження правопорушень, зміцнення законності та розвитку правової держави;

- підхід до розуміння об'єкта адміністративно-правового регулювання діяльності нотаріусів;

- положення про переваги нотаріального посвідчення угоди за результатами медіації;

- розуміння поняття «адміністративно-правовий статус нотаріуса» як правового становища, місця, яке займає нотаріус у системі суб'єктів адміністративно-правових відносин, що визначається закріпленими у нормативно-правових актах вимогами до нотаріуса, його правами, обов'язками, гарантіями та юридичною відповідальністю.

дістали подальшого розвитку:

- структура концепції медіації: присутність медіатора (третьої незалежної, неупередженої, нейтральної особи, яка не є учасником спірних правовідносин), добровільність участі учасників медіації, конфіденційність процедури та її спрямованість на вироблення сторонами взаємовигідного спільного рішення щодо спору;

- теоретичні напрацювання про роль і значення медіації у суспільстві та державі;

- етапи історичного становлення українського нотаріату: 1) етап зародження нотаріату Київської Русі і Галицько-Волинської держави (IX ст. – 40-і роки XIV ст.), у якому відбулося формування витоків нотаріату у «Руській

Правді»; 2) етап становлення нотаріату наближеного до римського права відповідно до Литовських статутів 1529, 1566 і 1588 років під час перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського (1340-1659 рр.), Польського Королівства (1387-1569 рр.) та Речі Посполитої (1569-1772 рр.); 3) етап розвитку нотаріальної діяльності, що здійснювалася адміністративними органами, за часи існування Української Козацької держави (1649-1783 рр.); 4) етап відходу від європейських традицій розвитку нотаріату та приєднання нотаріату на українських землях у складі Російської імперії (1783-1917 рр.) до російського нотаріату; 5) етап занепаду нотаріату в УРСР (1919-1991 рр.); 6) етап розквіту нотаріату, а саме розвитку його законодавчого регулювання, в незалежній Україні з 1991 р.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у тому, що одержані внаслідок написання дисертаційної роботи положення, висновки та пропозиції мають як науково-теоретичний, так і практичний інтерес і можуть використовуватися у:

- *науково-дослідній сфері* – для проведення подальших наукових досліджень медіації, нотаріальної медіації, діяльності органів нотаріату;
- *правотворчості* – для вдосконалення законодавства у сфері медіації та нотаріату;
- *в освітньому процесі* – для підготовки підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, робочих навчальних програм і навчально-методичних матеріалів з навчальних дисциплін «Адміністративне право України», «Адміністративне процесуальне право», «Правові інструменти позасудового вирішення спорів», «Юридична конфліктологія».

Особистий внесок здобувача. Сформульовані в дисертаційній роботі теоретичні положення та висновки, практичні рекомендації та пропозиції обґрунтовані на підставі самостійних особистих досліджень у результаті ґрунтовного опрацювання наукових джерел, законодавства та практики його застосування.

Апробація результатів дисертації. Результати дослідження, його

основні висновки та рекомендації оприлюднені на 12 науково-практичних конференціях, а саме: «Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє», (м. Харків, 10 грудня 2021 р.), «Права людини в епоху цифрових трансформацій», (м. Київ, 25 лютого 2022 р.), «Трансформація правової системи України під впливом пандемії COVID-19», (м. Київ, 19 квітня 2022 р.), «Міграційна криза та статус біженця в країнах Європи», (м. Київ, 6 жовтня 2022 р.), «Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права», (м. Кременчук, 2-3 грудня 2022 р.), «Свобода, безпека та незалежність: правовий вимір», (м. Київ, 24 лютого 2023 р.), «Протидія терористичним актам у міському середовищі», (м. Київ, 21 червня 2023 р.), «Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку», (Данія, 07 жовтня 2023 р.), «Perspectives of contemporary science: theory and practice», (м. Львів, 4-6 березня, 2024 р.), «Vectors of science and technology development in the context of globalisation», (Рига, Латвія, 22-23 березня, 2024 р.), «Концепт науки XXI: стратегії, методи та наукові інструменти», (м. Харків, 19 вересня, 2024 р.), «Сталий розвиток держави і права в умовах глобалізаційних процесів», (м. Хмельницький, 20-21 вересня 2024 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження відображено у 18 наукових працях, зокрема у 8 наукових статтях, з яких 6 опубліковані у фахових виданнях України з юридичних наук, 1 стаття – у зарубіжному науковому виданні, що індексується в базі Web of Science, а також у 10 тезах доповідей, опублікованих за результатами участі у міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (273 найменування) і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 234 сторінки, з них основний текст – 177 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ МЕДІАЦІЇ НОТАРІУСОМ

1.1. Поняття, роль та правове регулювання медіації в Україні

Сучасні суспільні відносини та соціум розвиваються в умовах глобалізації та полікультурності. Усе більшого значення набувають питання комунікації, суспільної взаємодії, мирного врегулювання спорів, що досягається за допомогою нового правового інструменту – медіації. В силу великої кількості переваг над іншими правовим інструментами, медіація сьогодні пронизує всі сфери життєдіяльності людини: сімейно-правові відносини, трудові відносини, публічно-правові відносини тощо. Зарубіжна практика використання медіації та її затребуваність у світі перетворила її у правовий інститут, який потребує належного правового регулювання.

Сутність терміну «медіація» активно досліджується вітчизняними науковцями. Так, С. І. Запара визначає медіацію альтернативним і добровільним способом вирішення спорів, який на договірних засадах за допомогою медіатора (медіаторів) сприяє виробленню взаємоприйняттого рішення щодо врегулювання конфлікту. Науковець розуміє досліджуване поняття як сучасний правовий механізм [68, с. 85].

М. В. Колеснікова та А. О. Шаповалова трактують медіацію як добровільний процес примирення сторін спору з участю третьої сторони (медіатора), яка допомагає їм вирішити спір. При цьому медіатор не несе відповідальність за рішення, прийняте сторонами в результаті процесу, а займається лише його організацією. Мета медіації, на думку авторів, полягає у задоволенні усіх сторін результатом примирення, а прийняте ними конкретне рішення спору повинне виходити з бажання сторін [98, с. 43].

У свою чергу М. В. Макаренко та О. Е. Гашутіна стверджують, що медіація – це інноваційний метод вирішення спорів, який дозволяє на добровільній основі досягти згоди за допомогою незалежної і нейтральної сторони – медіатора [111, с. 312].

Вивчаючи значення запровадження інституту медіації в Україні, Г. Б. Супрун надає власне визначення процедури: «медіація – це врегульована на нормативно-правовому рівні сукупність процесуальних відносин, які виникають між сторонами правового конфлікту (спору) за участю незацікавленої особи, професійна діяльність якої спрямована на врегулювання спору шляхом прийняття єдиного, погодженого сторонами рішення на добровільній та взаємовигідній основі [213, с. 351]. Науковець стверджує, що у загальнотеоретичному значенні медіація – це аналог відносин посередництва, сторонами яких є мінімум дві особи, між якими виник конфлікт, і посередник, чії дії спрямовані на розв’язання конфліктної ситуації [213, с. 349].

Більшість правників розглядають зміст медіації відповідно до галузевого підходу. Це пояснюється широкою сферою застосування медіації та її необмеженість жодною галуззю права. Н. Крестовська та Л. Романадзе зазначають, що медіація може використовуватися у спрах щодо:

- трудових правовідносин;
- добросусідського сусідства;
- налагодження сімейних стосунків;
- примирення потерпілого і правопорушника;
- відшкодування моральної та/або матеріальної шкоди;
- галузі корпоративного управління;
- адміністративних справ, налагодження діалогу між громадянами та органами влади;
- господарських спорів між суб’єктами підприємницької діяльності;
- міжнародних конфліктів [101, с. 108].

У дослідженні особливостей медіації у приватно-правових спорах С. Т. Йосипенко виділяє два підходи до визначення терміну «медіація» – концептуальний і описовий. Науковець пояснює їх наступним чином:

– концептуальний – визначає медіацію через основні засади, цілі, завдання примирної процедури за участю медіатора, тобто дозволяє отримати уявлення про «ідеальну медіацію» в теорії. Відповідно до цього підходу медіацію розуміють як добровільну конфіденційну процедуру вирішення спору, в ході якої нейтральна особа (медіатор) сприяє сторонам спору у проведенні переговорів з метою укладання взаємоприйнятної угоди. Концептуальні визначення носять теоретичний характер і дозволяють отримати уявлення скоріше про правильну модель медіації, ніж про те, що в дійсності відбувається під час примирної процедури;

– описовий – визначає медіацію крізь призму практики та дозволяє розкрити зміст конкретного виду чи моделі медіації [73, с. 135].

Як спосіб захисту цивільних прав медіацію розглядає О. О. Кільдюшкіна. Автор зазначає, що медіація – це метод позасудового вирішення спорів із залученням медіатора (посередника), який допомагає сторонам цивільно-правового спору проаналізувати конфлікт так, аби вони змогли самостійно обрати той варіант рішення, який відповідатиме їхнім інтересам і задовольнить їхні основні потреби. Примирна процедура передбачає обговорення правової проблеми, яка сталася, без психологічного загострення. Присутність посередника полегшує сторонам процес діалогу, скеровує їх на узгодження власних інтересів і віднаходження консенсусу, при цьому процесуальна змагальність переходить у співпрацю [84, с. 279].

Вчені-криміналісти розглядають медіацію з позицій відновного правосуддя та кримінального процесу. Наприклад, Н. Турман вважає, що медіація є формою відновного правосуддя, яка позитивно зарекомендувала себе на практиці та закріплена в багатьох зарубіжних країнах на законодавчому рівні [222, с. 279]. О. А. Глущенко також розглядає медіацію відповідно до її місця в системі механізмів відновного правосуддя. Так, як

пише автор, медіація у кримінальному процесі – це добровільна процедура вирішення кримінально-правового конфлікту між потерпілим і підозрюваним або обвинуваченим за сприяння медіатора (професійного посередника) з метою їх примирення і досягнення згоди щодо відшкодування шкоди, яка була спричинена протиправними діями [33, с. 53].

На думку Н. В. Боженко, медіація в адміністративних справах – це позасудова процедура з вирішення спору між органами державної влади чи органами місцевого самоврядування та приватними особами [11, с. 45].

В. В. Кафарський, вивчаючи медіацію в адміністративному судочинстві, вказує, що більшість вчених розуміють медіацію як добровільну, конфіденційну процедуру позасудового вирішення конфліктів (спорів), під час якої сторони конфлікту(спору) звертаються за допомогою до третьої сторони (медіатора) з метою досягнення угоди про позасудове вирішення конфлікту, незалежно від того, чи був цей процес ініційований сторонами або запропонований судом [80, с. 154-155].

Загальновизнано, що медіація є міждисциплінарною галуззю, оскільки вона тісно пов'язана з багатьма іншими галузями знань, такими як: психологія, культурологія, лінгвістика, соціологія та інші, тому дослідження її змісту не обмежується вченими-юристами [101, с. 107].

Тож, медіація в розширеному контексті може розглядатися як:

- технологія соціальної комунікації, інструмент вирішення конфлікту у психології, конструктивна комунікація, комунікативна практика (О. Волобуєва, О. Урсова) [30, с. 55-57];

- інноваційний спосіб вирішення конфліктів і спорів між учасниками освітнього процесу, сучасний альтернативний спосіб профілактики конфліктних ситуацій (шкільна медіація) (В. О. Головня) [35, с. 20];

- діяльність, спрямована на культурну демократизацію суспільства, незалежне посередництво, яка виконує виховну, освітню, культурно-просвітницьку та естетичну функції (культурна медіація) (В. Шейко та інші) [238, с. 42];

– оптимальний інструмент, який забезпечує діалог і врегулювання соціальних конфліктів у публічному управлінні (О. М. Крутій) [103] тощо.

Щодо основних ознак медіації, то М. Я. Поліщук, яка тлумачить її як альтернативний спосіб вирішення спору, де сторони на добровільних засадах беруть участь у переговорах і за допомогою незалежної та кваліфікованої третьої сторони (медіатора) намагаються досягнути консенсусу та вирішити їхній спір з урахуванням інтересів кожного, визначає наступні:

- 1) сутність медіації полягає у регулярному проведенні переговорів між сторонами спору та/або розмов медіатора з кожною із сторін спору окремо;
- 2) участь у медіації та укладення угоди за результатами медіації здійснюються добровільно;
- 3) медіатор є незалежною третьою стороною з відповідною кваліфікацією, знаннями та досвідом, яка керує процесом переговорів та допомагає сторонам знайти взаємовигідне рішення;
- 4) сторони самостійно приймають рішення щодо способу вирішення їхнього спору і медіатор не має права нав'язувати їм свою позицію щодо суті спору;
- 5) головним завданням медіації є досягнення угоди та примирення сторін [159, с. 138].

До цих ознак слід додати деякі особливості медіації у публічно-правових спорах, які визначила К. С. Токарева, адже медіація поступово поширюється не лише на приватно-правові відносини, а й на спори, де стороною є суб'єкт владних повноважень:

- 1) під час вирішення публічно-правових спорів як орган публічного управління, так і приватна особа без владних повноважень є рівними у захисті своїх прав та інтересів;
- 2) не всі категорії спорів є медіабельними;
- 3) медіацію у публічно-правових спорах повинен здійснювати нейтральний та неупереджений посередник, підготовка якого включала

основи вирішення таких спорів, їх мету, основні методики та техніки з огляду на специфіку характеру таких спорів;

4) медіація у сфері вирішення публічно-правових спорів потребує законодавчого закріплення особливостей ініціювання органами влади процедуру медіації та обов'язку погоджуватися на проведення процедури та участь в ній, якщо це не суперечить закону та публічним інтересам [219, с. 219].

Ми погоджуємося з думкою О. Кірдан, яка, узагальнюючи теоретичні підходи вчених щодо тлумачення терміну медіація, дійшла висновку, що загальне розуміння феномену медіації як механізму вирішення конфліктів, окрім незначних відмінностей, є єдиним. Загалом, медіацію трактують як: «сприяння переговорам для досягнення мирного вирішення та врегулювання суперечок», «ведення переговорів з посередником», «ведення переговорів з нейтральним медіатором», «добровільний та конфіденційний процес, у якому нейтральна третя сторона – медіатор, допомагає конфліктуючим сторонам досягти мирного врегулювання», «метод вирішення конфлікту між сторонами шляхом переговорів з нейтральною особою-медіатором». Загальною рисою механізму медіації є те, що посередник повинен сприяти обміну інформацією та порозумінню між сторонами спору, допомагати їм знаходити шляхи вирішення суперечки [85, с. 17].

Присутність третьої особи посередника, який має бути незалежним та неупередженим, завжди є обов'язковою частиною концепції медіації. На відміну від інших правових способів вирішення спору, медіатор лише сприяє сторонам у процесі розв'язання конфлікту, допомагає налагодити діалог, змінює ставлення до проблем, що викликають спір, і знаходить компроміс. Водночас медіатор не може змушувати сторін вирішувати спір та укласти відповідну угоду. Він також не має повноважень самостійно приймати рішення у спорі. Автори підкреслюють у багатьох визначеннях, що процедура медіації є добровільною, тобто сторони вступають у процедуру медіації за

взаємною згодою і можуть досягти згоди лише за взаємною згодою щодо вирішення спору за результатами переговорів.

Медіацію досить часто ототожнюють із суміжними поняттями, які на практиці мають власну специфіку. Для усвідомлення сутності медіації важливо відмежувати її від інших соціально-правових феноменів. В першу чергу варто розмежувати медіацію та переговори як два окремих види альтернативного вирішення спорів.

Так, переговори – це альтернативна процедура вирішення спору, в якій безпосередньо сторонами спірних правовідносин (їх представниками) без участі посередників досягається згода щодо предмету спору. Тобто під час ведення переговорів сторони самостійно, на власний розсуд без залучення третіх осіб вирішують власні розбіжності [78, с. 16]. Переговори є не тільки окремим видом вирішення спорів, а й невід’ємним елементом медіації. Медіація та переговори є схожими процесами, мета їх проведення однакова – допомагати сторонам спору розширити комунікативне поле шляхом роботи з інтересами сторін, віднайти всі можливі варіанти вигідного оптимального вирішення спору. Проте у переговорах сторони спору використовують власні навички комунікації, а в медіації – процесами комунікації керує медіатор [219, с. 40-41].

Переговори не потребують додаткових ресурсів і витрат, тому їх проведення є значно простішим, ніж медіації. Однак у медіативної форми вирішення спору є додаткова цінність, яка полягає в тому, що в переговорах бере участь досвідчений фахівець, який, не будучи представником інтересів жодної з сторін спору, забезпечує нормальне функціонування переговорного процесу. Така процедура є привабливою для конфліктуючих сторін, які бажають врегулювати свої спірні відносини з мінімумом втрат, обмежень і жорстких зобов’язань.

Наступним поняттям, яке часто пов’язують із медіацією, є фасилітація. Технологія фасилітації вважається стилем управління, що спрямований на ефективне залучення інтелектуального та емоційного потенціалу членів

певної групи при вирішенні питань різного рівня. Вона допомагає сконцентруватися на суті проблеми, не відволікаючись на авторитети та статуси членів певної групи. Така технологія істотно поліпшує якість прийнятих рішень, що дозволяє сфокусувати потенціал групи на колегіальному пошуку, активності кожного учасника процесу.

Фасилітація створює простір, в якому люди можуть висловлювати думки, ідеї, планувати тактичні і стратегічні завдання, приймати правильні рішення на які здатна, створена на час фасилітації, група. Колективне розв'язання проблем відбувається за участі керівника процесом – фасилітатора. Він відповідає за спонтанний і запланований розподіл ролей. Фасилітатора визначають, призначають і наділяють розпорядчими функціями.

Доцільно вважати, що фасилітація як спеціалізований інструмент групової взаємодії має реалізовувати такі ключові цілі як формування методичних підходів, які забезпечують креативну та результативну роботу групи та створення умов для ефективної ділової та особистісної комунікації між учасниками процесу.

Однак, медіація та фасилітація мають певні відмінності, відповідно до яких ототожнення цих понять є неможливим, зокрема:

- мета медіації – досягнення згоди між сторонами спору, а фасилітації – здійснення пошуків найкращого рішення;
- характер відносин: медіація застосовується у ситуації, коли має місце спір, конфлікт, суперництво, а для застосування фасилітації важливим є наявність проблеми, при цьому ворожості між сторонами може й не бути;
- процедура медіації вимагає повної конфіденційності, тоді як фасилітація є більш відкритим процесом;
- медіація зрідка буває багатосторонньою (зазвичай, дві сторони спору), тоді як фасилітація застосовується здебільшого тоді, коли у справі бере участь група осіб (три і більше) [15, с. 149].

Інколи медіацію ототожнюють з діалогом – формою фасилітації. Діалог – найпоширеніша форма залучення громадянського суспільства в

процеси трансформації конфлікту. Діалог варто відмежовувати від медіації за тими ж ознаками фасилітації, які ми згадували вище. Крім цього, як визначає Т. Кисельова, діалог є більш гнучким процесом, аніж медіація, та має множинність методологій. Також фасилітація діалогів застосовується в іншому контексті комплексних соціально-політичних міжгрупових насильницьких конфліктів [83, с. 242; 268].

Наступним суміжним поняттям варто визнати медіатизацію – процес трансформації суспільства в частині комунікацій відповідно до основних засад медіації. Як визначає М. Г. Житарюк, медіація і медіатизація – різні поняття, оскільки медіація підкреслює посередницьку роль медіатора з метою примирення, а медіатизація – нав'язує волю медіатора широкій аудиторії, незважаючи на засоби, які використовуються. Разом з тим, за певних умов, медіацію можуть використовувати як інструмент медіатизації. Проте, для цього треба підвищувати культуру масової комунікації загалом [61, с. 63].

О. А. Антонюк, досліджуючи міжнародно-правову складову медіації, наголошує на розмежуванні дипломатії та міжнародної публічної медіації як нової міжгалузевої правової категорії, яка знаходиться на стадії розвитку та становлення. Фактичне ототожнення медіації та дипломатії в процесі міжнародного представництва, на думку автора, є тенденцією негативною та згубною для інституту міжнародної публічної медіації, тому що може викликати викривлене сприйняття та застосування такого виду медіації в межах проведення заходів щодо запобігання та врегулювання міжнародних спорів. Головними причинами ототожнення є спільне походження медіації та дипломатії з інституту посередництва. Як дипломат є представником і посередником між керівництвом своєї держави та іншою стороною конфлікту, так і медіатор є посередником у переговорах сторін спору. Проте, дипломатія лише використовує медіацію в рамках дипломатичних процедур як превентивний інструмент [1, с. 335].

Роль медіації як правового інструменту позасудового вирішення спорів полягає у її призначенні та значенні для суспільства. Основне призначення

медіації полягає у виключенні між сторонами спору суперечностей, які не досить часто ліквідовуються в результаті вирішення спору в судовому порядку, коли один з учасників, так чи інакше, залишається незадоволеним. Медіація націлена на пошук консенсусу, тобто такого виходу з конфліктної ситуації, який є однаково прийнятним для всіх учасників спору і знищує конфлікт повністю, дозволяючи до нього не повертатися. Значущість медіації підтверджується тим, що розвинені зарубіжні країни здійснюють її правове забезпечення, регламентують основи медіативних процедур та в цілому високо оцінюють потенціал медіації, розширюючи сферу її використання.

Роль медіації у взаємовідносинах сторін спору полягає у тому, що в результаті її проведення вони отримують спільне взаємовигідне рішення, яке задовольняє всіх учасників спору, а також дозволяє зберігати партнерські або дружні відносини у майбутньому. Сторони спору можуть обирати зручні для себе час, місце проведення переговорів щодо спору, вільно висловлювати свою думку, аналізувати аргументи інших учасників спору, вести пошуки рішення, яке задовольняє всіх учасників спору. Натомість судовий процес обмежує свободу волевиявлення сторін спору необхідністю дотримуватися процесуальних вимог, встановлених імперативно. Під час медіації учасники спору відчують менше незручностей психологічного характеру.

Медіація здатна ефективно розвантажити судову систему, що призведе до зменшення витрат із державного бюджету, мінімізує ризики виникнення конфліктних ситуацій у суспільстві, демократизує суспільні відносини, розвиває правову свідомість та правову культуру та сприяє виникненню довіри громадян до судової гілки влади [80, с. 154-155].

На державному рівні медіація здатна збільшити відсоток добровільного виконання рішень по спрах, оскільки таке рішення задовольняє інтереси всіх учасників медіації. Завдяки процедурі медіації суб'єкти конфлікту приходять до розуміння як своїх інтересів, так і цілей, і потреб опонента, що допомагає в найкоротші терміни досягти певного рівня розуміння спільності мотивів і інтересів. Розв'язання конфліктів неформальним шляхом, без використання

традиційного впливу законодавства та державних органів розвиватиме у індивідів усвідомлення власної відповідальності, підвищуватиме рівень правового виховання. За допомогою медіації підвищиться загальний рівень правової обізнаності, а суспільство стане здатним виявляти та усвідомлювати деструктивний характер конфлікту.

Медіація має індивідуальне значення в залежності від категорії спорів, до яких вона застосовується. Наприклад, для господарських спорів, як пише В. Резнікова, медіація як не публічна процедура вирішення економічних конфліктів здатна зберегти репутацію учасників таких спорів [198, с. 12]. У сімейних спорах вона здатна зберегти нормальні відносини подружжя, зменшуючи психологічне напруження, і батьків, забезпечуючи найкращі інтереси дітей [188]. У публічно-правових спорах її головна роль полягає у стабілізації суспільних відносин і побудові діалогу між владою та громадянським суспільством.

У науковій літературі медіацію визнають соціально-правовим інститутом [219; 108; 41]. Як правовий інститут медіація є інструментом вирішення правових спорів. Як соціальний – вона виростає з об'єктивної потреби в допоміжній для правосуддя системі, яка дозволила б розвантажити судову систему і забезпечити її ефективне функціонування. Таким чином, медіація має як правову, так і соціальну цінність. Основна роль медіації полягає в її розвитку як соціального регулятора суспільних відносин.

Правове регулювання медіації не має однозначного визначення в науковій літературі. Загалом, правове регулювання може розглядатися в якості специфічної системи нормативного впливу на суспільно значущі, повторні, свідомо-вольові, та стійкі суспільні відносини з метою їх упорядкування, що реалізується через визначення основних складових таких відносин і з використанням спеціальних визначених юридичних засобів [20, с. 10].

Існує два підходи до розуміння правового регулювання: вузький і широкий. Відповідно до широкого підходу правове регулювання включає в себе різноманітні форми впливу держави на свідому поведінку індивідів за

допомогою широкого переліку чинників: норм права та забезпечення їх реалізації, у тому числі примусовою силою державного апарату, актів застосування права, правовідносин, юридичних договорів, законності тощо. Відповідно до вузького підходу правове регулювання – це один із способів упорядкування суспільних відносин, що зводиться до нормативного встановлення стандартів, меж належної й можливої поведінки [104, с. 12].

Слушною є думка Т. Кисельової, яка відносить до правового регулювання медіації не тільки традиційні механізми правового регулювання, а й такі механізми, як ринково-договірне регулювання і саморегулювання недержавними організаціями. Така думка аргументована поширенням у зарубіжній правовій науці широкого сенсу правового регулювання медіації [82, с. 230]. Враховуючи зарубіжну практику, гнучку природу процедури і те, що для належного функціонування медіації як соціально-правового інституту наявність чітко визначених норм права і стандартів вважається необов'язковим, ми підтримуємо широкий підхід до розуміння правового регулювання медіації. Так, правове регулювання медіації можна визначити як різноманітні форми впливу всіх суб'єктів правового регулювання медіації на суспільні відносини, пов'язані зі функціонуванням і здійсненням медіації, з метою упорядкування таких відносин.

Загальним об'єктом правового регулювання медіації є відносини у сфері медіації, а саме:

- відносини щодо надання послуг з медіації для вирішення конфлікту (спору);
- відносини щодо контролю за наданням послуг з медіації;
- відносини щодо організації та забезпечення надання послуг з медіації.

Безпосереднім об'єктом правового регулювання відносин у сфері медіації є поведінка учасників медіації, пов'язана із наявністю конфлікту (спору) [219, с. 396].

Правове регулювання медіації здійснюється на двох рівнях – приватноправовому та публічно-правовому. Приватноправове регулювання

медіації здійснюється сторонами конкретного спору, які беруть участь у медіації, шляхом укладення договору про проведення медіації та інших правочинів, а також етичними нормами і правилами поведінки у сфері медіації, вимогами до особи медіатора і процедури медіації, які встановлюють об'єднання медіаторів та організації, які забезпечують проведення медіації.

До системи публічно-правового регулювання медіації в Україні варто віднести:

- 1) Конституцію України [99];
- 2) закони України (Господарський процесуальний кодекс України [39], Цивільний процесуальний кодекс України [230], Кодекс адміністративного судочинства України [90], Закон України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 р. № 2404-VI [172], Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 р. № 3460-VI [166], Закон України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 р. № 2671-VIII [193], Закон України «Про концесію» від 03.10.2019 р. № 155-IX [186], Закон України «Про медіацію» від 16.11.2021 р. № 1875-IX [187]);
- 3) укази та розпорядження Президента України (Указ Президента України «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки» від 01.06.2021 р. № 231/2021 [211]);
- 4) постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України (розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо дерегуляції господарської діяльності та покращення бізнес-клімату, плану дій щодо підвищення позиції України в рейтингу Світового банку «Ведення бізнесу» («Doing Business») та визнання такими, що втратили чинність, деяких розпоряджень Кабінету Міністрів України» від 04.12.2019 р. № 1413-р [176]);
- 5) нормативні акти міністерств і відомств (наказ Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації)» від 17.08.2016 р. № 892 [175]).

В Україні існує певна кількість інститутів, які мають застосування у юрисдикційних процесах та по своїй сутті є процедурою медіації, хоча іменуються вони по іншому, наприклад, мирова угода [227, с. 6]. Проте законодавство про медіацію є нерозвиненим. Відповідно до ч. 4 ст. 55 Конституції України кожна особа має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати власні права і свободи від порушень та протиправних посягань [99]. До таких засобів можна віднести альтернативні способи вирішення спорів, в тому числі медіацію.

У ст. 66 Кодексу адміністративного судочинства України [90], ст. 70 Цивільного процесуального судочинства України [230] і ст. 67 Господарського процесуального кодексу України [39] визначено, що особи, які за законом зобов'язані зберігати в таємниці відомості, що були довірені їм у зв'язку з наданням професійної правничої допомоги або послуг посередництва (медіації) під час проведення позасудового врегулювання спору, не можуть бути допитані як свідки про такі відомості. Таким чином, деякі особливості правового статусу медіатора та правових гарантій його діяльності уже визначені чинним процесуальним законодавством.

Згідно з ч. 2 ст. 19 Закону України «Про державно-приватне партнерство» від 01.07.2010 р. № 2404-VI сторони договору, укладеного в рамках державно-приватного партнерства, можуть вільно обрати механізм вирішення спорів, включаючи медіацію [172].

Ч. 2 ст. 7 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 р. № 3460-VI визначено, що безоплатна первинна правова допомога включає такий вид правових послуг як надання допомоги в забезпеченні доступу особи до вторинної правової допомоги та медіації [166].

У ч. 6 ст. 16 Закону України «Про соціальні послуги» від 17.01.2019 р. № 2671-VIII посередництво (медіацію) включено до переліку базових соціальних послуг [193].

Згідно з ч. 2 ст. 45 Закону України «Про концесію» від 03.10.2019 р. № 155-IX сторони концесійного договору можуть вільно обрати механізм

вирішення спорів, включаючи медіацію, незобов'язуючу експертну оцінку, національний або міжнародний комерційний чи інвестиційний арбітраж, у тому числі арбітраж з місцезнаходженням за кордоном, і процедурні правила вирішення спорів [186].

Указом Президента України від 01.06.2021 р. було схвалено Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки. Стратегія передбачає покращення доступу до правосуддя, що включає розвиток альтернативного (позасудового) та досудового врегулювання спорів. Документом наголошено на потребі встановлення для окремих, визначених законом, категорій справ обов'язкового досудового порядку врегулювання спорів з використанням медіації та інших практик, а також запровадження та розвиток інституту медіації в цілому [211].

План заходів щодо дерегуляції господарської діяльності та покращення бізнес-клімату, який було затверджено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 р. № 1413-р, передбачав запровадження медіації, а саме розроблення, внесення на розгляд Верховної Ради України та супроводження законопроекту про медіацію [176].

У наказі Міністерства соціальної політики України «Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації)» від 17.08.2016 р. № 892 регламентовано зміст, умови та порядок надання медіації як соціальної послуги, а також показники її якості для суб'єктів різних форм власності та господарювання, що надають таку послугу [175]. Суб'єктами отримання соціальної послуги медіації є особи та сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах. Стандарт також регулює питання моніторингу й контролю якості надання послуги медіації, визначення тарифу платної соціальної послуги. Передбачено виняткові умови, за яких соціальна послуга медіації надаватися не може. Так, вона не застосовується між потерпілою особою та особою, що вчинила правопорушення або злочин у тих випадках, коли мало місце насильство у сім'ї, торгівля людьми, жорстоке поводження з дітьми.

Закон України «Про медіацію» було прийнято 16.11.2021 р. після численних спроб її регламентації [187]. Закон визначає медіацію як позасудову, добровільну, конфіденційну та структуровану процедуру, під час якої сторони конфлікту (спору) за допомогою медіатора/медіаторів намагаються запобігти чи врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів. Ст. 3 Закону врегульовує сферу його дії: він поширюється на суспільні відносини, пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню конфліктів (спорів) у майбутньому або врегулювання будь-яких конфліктів (спорів) (цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних, у справах про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях).

Ще на етапі законопроектної роботи Закон отримав велику кількість зауважень щодо його змісту. Наприклад, ст. 4 Закону визначає принципами медіації добровільність, конфіденційність, нейтральність, незалежність та неупередженість медіатора, а також самовизначення та рівності прав сторін. Натомість Головне юридичне управління Апарату Верховної Ради України висловило невдоволеність вказаними принципами, оскільки медіація повинна проводитися відповідно до засад верховенства права, справедливості процедури та повагу до прав сторін у спорі, змагальності та свободи сторін у наданні своїх аргументів, доказів, розсудів, розумності строків, фіксування процедури тощо [69].

Питання щодо надання медіації законодавчого підґрунтя тривалий час обговорювалося в Україні, тому що Україна, як член ООН та Ради Європи, повинна виконувати свої зобов'язання щодо запровадження медіації. Прийняття закону про медіацію в Україні стало важливим кроком на шляху до розвитку примирних (позасудових) процедур у нашій країні. Як справедливо зазначає С. Фурса, медіацію необхідно популяризувати різними способами. Нині в Україні більшість громадян, які є мають конфліктні відносини, не знають про існування процедури медіації та її переваги перед судовим порядком вирішенням спорів. Тому доцільним є проведення юридичною громадськістю різних спільних заходів, спрямованих на поступове

впровадження медіації у вітчизняну практику. Створення закону про медіацію стало черговим поштовхом у цих процесах. Водночас, Закон України «Про медіацію», на думку науковця, повинен також регламентувати рівень професійної підготовки медіаторів, зокрема наявність у нього юридичної освіти, що сформує імідж медіаційної процедури в Україні [227, с. 5].

В українському суспільстві існують аргументовані побоювання щодо реалізації Закону про медіацію в Україні. В основному це пов'язано з гіпертрофованим управлінням суспільним життям у нашій країні. Будь-яка сфера діяльності, яку держава зобов'язується регулювати, на думку деяких експертів, з часом надмірно регулюється, а іноді навіть не розвивається далі. Прикладом служить ситуація з медіацією у Румунії. Там медіатори розглядали понад 1500 справ за рік до прийняття закону і лише кілька десятків після цього [32]. Однак, на нашу думку прийняття закону про медіацію, який окреслює основи її проведення, лише сприяє поширенню медіативних процедур у суспільстві та розвитку альтернативного вирішення спорів.

Запровадження медіації набуло особливої актуальності з огляду на такі чинники:

- необхідність впровадження сучасних, більш ефективних механізмів вирішення спорів, які виправдали себе інших країнах;
- утрата довіри до судової системи, перевантаженість судової системи України та необхідність глибоких реформ правосуддя;
- потреба у подальшій демократизації та гуманізації, вдосконалення механізмів захисту прав і свобод людини відповідно до вимог міжнародних зобов'язань України;
- необхідність адаптації законодавства Європейського союзу, гармонізації з кращими міжнародними стандартами [135, с. 47].

Таким чином, медіація є одним із найпопулярніших способів альтернативного вирішення спорів. Поняття медіації постійно досліджується вітчизняними науковцями. Якщо проаналізувати всі вищезазначені визначення терміну «медіація», можна сказати, що вони в основному однакові,

за винятком невеликих відмінностей. Обов'язковими частинами концепції медіації, з огляду на узагальнення теоретичних досліджень щодо сутності медіації, є присутність медіатора (третьої незалежної, неупередженої, нейтральної особи, яка не є учасником спірних правовідносин), добровільність участі учасників медіації, конфіденційність процедури та спрямованість на вироблення сторонами взаємовигідного спільного рішення щодо спору [125].

Медіація як правовий інструмент альтернативного вирішення спорів виконує роль соціального регулятора суспільних відносин. Стан розвитку її правового регулювання в Україні слід визнати задовільним, оскільки довгоочікуваний Закон України «Про медіацію» набув чинності. Високою розробленістю відзначається правове регулювання медіації в якості соціальної послуги. Необхідність подальшого удосконалення і розвитку законодавства про медіацію в Україні зумовлена потребою в ефективному механізмі розв'язання конфліктів і вирішення спорів у суспільстві, а також потребою в наближенні українського законодавства до європейських і міжнародних стандартів.

1.2. Історичне становлення нотаріату та його значення для правової системи суспільства

Історія виникнення та становлення інституту нотаріату налічує багато віків. Виникнувши ще в Стародавньому Римі, нотаріат динамічно продовжує своє становлення і розвиток в сучасному світовому просторі. Український нотаріат досі модернізується з метою підвищення власної ефективності та задоволення суспільних потреб, що зумовлює актуальність дослідження його історичного розвитку на різних етапах і значення для правової системи суспільства в цілому.

Науковці, які займалися дослідженням історичного становлення нотаріальної діяльності, виділяють різні етапи її розвитку. Автор однієї з найбільших праць щодо історії нотаріату «Становлення та розвиток правового

регулювання нотаріальної діяльності в Україні» М. С. Долинська виокремлює такі етапи:

- 1) становлення нотаріату у Римській та Візантійській імперіях, його розвиток у державах Середньовічної Європи (IX-XVI ст.);
- 2) зародження нотаріату в Київській Русі (IX-XII ст.) та Галицько-Волинській державі (1199-1349 рр.);
- 3) розвиток нотаріату на українських землях у складі Великого князівства Литовського (1340-1659 рр.);
- 4) розвиток нотаріату на українських землях у складі Польського Королівства (1387-1569 рр.) та Речі Посполитої (1569-1772 рр.);
- 5) розвиток нотаріату Української Козацької держави (1649-1783 рр.);
- 6) розвиток нотаріату на українських землях у складі Російської імперії (1783-1917 рр.);
- 7) розвиток нотаріату на українських землях у складі Австрійської та Австро-Угорської імперій (1772-1918 рр.);
- 8) нотаріат на західноукраїнських землях у складі Польщі (1921–1939 рр.);
- 9) правове регулювання нотаріальної діяльності в радянській Україні протягом 1917-1943 рр.;
- 10) встановлення законодавчого регулювання нотаріату на українських землях протягом 1944-1990 рр.;
- 11) законодавче регулювання нотаріальної діяльності в незалежній Україні протягом 1991-2007 рр.;
- 12) розвиток законодавства про нотаріат у незалежній Україні протягом 2008-2016 рр. [51, с. 5-6].

Натомість К. І. Чижмарь вважає, що історичне становлення нотаріальної діяльності в механізмі захисту прав і свобод людини і громадянина відбувалося у такі етапи:

- 1) етап становлення та розвиток держави та права Київської Русі;

- 2) етап перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої;
- 3) етап перебування України під протекторатом московського царя;
- 4) етап розвитку нотаріату в епоху Союзу Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР);
- 5) етап після набуття Україною незалежності [235, с. 18].

Н. В. Шевченко, вивчаючи історію нотаріату в контексті державотворчих процесів в Україні, виокремила такі етапи, як:

- 1) княжий етап українського державотворення, який включає існування Київської Русі і Галицько-Волинської держави (IX ст. – 40-і років XIV ст.);
- 2) козацький етап українського державотворення (1648 – друга половина XVIII ст.);
- 3) етап Української національно-демократичної революції (1917-1921 рр.);
- 4) сучасний етап українського державотворення із 24.08.1991 р. [236, с. 132-135].

Перші згадки про нотаріальну діяльність сягають часів Стародавнього Єгипту, де діяли «агораномоси», які займалися письмовою фіксацією юридичних доказів. Проте витоки сучасного нотаріату пов'язують переважно із Стародавнім Римом, де нотаріус спочатку виконував функції писаря. Римське право з традиційним для нього формалізмом створило низку правових конструкцій, дотримання яких було обов'язковим для осіб, які, наприклад, мали намір звернутися до суду. Інститут писарів передбачав новий клас осіб, які повинні були володіти знаннями у сфері права та вміти писати, обов'язком яких було документальна фіксація конкретного юридичного факту. Організація писарів мала складну систему, оскільки писарі поділялися на певні ранги. В епоху республіки писарі поділялися на державних (*scribae*) і приватних (*exceptores et notarii*). Суспільне становище державних писарів було доволі значним, а також ця професія носила відплатний характер і

закріплювалась за ними довічно. Їх основними обов'язками були виготовлення публічних документів та ведення рахунків [149, с. 178-179].

В епоху Римської імперії виникла професія ексцептора, до якої допускалися не тільки правоздатні громадяни, а й члени знатних сімей. За аналогією ексцепторів, приватні писарі (*notarii*) стали офіційним державним інститутом, де *notarius* виконував функції імператорського секретаря. Їхніми обов'язками було ведення протоколів та підготовка всіх розпоряджень кесаря. Професія писарів набувала все більшого розширення, що підтверджувалось її проникненням до церкви. Писарі єпископів (*notarii*) зобов'язувалися записувати виступи єпископів перед народом та їх окремі бесіди [149, с. 180].

Численний штат писарів римської імперії не був здатний задовольнити потребу в допомозі осіб із спеціальними юридичними знаннями, тому поряд з ними виник ще один окремий клас вільних людей – *табеліонів*, які приватно займалися складанням юридичних актів. Цей інститут став зародком світського нотаріату, який отримавши пізніше широку організацію, був рецептований європейськими народами разом із римським матеріальним правом. Аналогічна установа виникла при християнській церкві – нотаріат, який затверджувався духовною владою та був піднесений до рангу державної посади. У VIII ст. вперше виник термін «публічний нотаріус» [250, с. 5].

В Італії IX-XI ст. традиційним стало наділення нотаріусів офіційними державними повноваженнями за допомогою затвердження їх на посаді представниками верховної влади. З теренів Італії нотаріат поширився до Франції та Німеччини. Ці країни почали власний розвиток нотаріату, пристосовуючи інструменти римського права до своїх традицій. Так, у Франції вчинення офіційних актів поєднувалося із судовими функціями і здійснювалося різними колегіальними та одноособовими органами судової влади. Унаслідок цього такі документи набували такої ж сили, як справжні судові рішення, тому їх можна було примусово виконувати без порушення встановленого цивільного процесу. Модель римського нотаріату має особливе значення,

оскільки вона представляє у теперішній час його класичну модель загалом [143, с. 11].

Історія українського нотаріату відрізняється від історії розвитку європейської нотаріальної діяльності, що обумовлюється історичним процесом розвитку української нації та нерівномірністю розвитку української державності.

Як відзначає М. С. Петрова, умови для зародження нотаріату в Україні виникли не раніше IX ст., тому що до 863 р. слов'яни не володіли власною писемністю. Створення в XI ст. слов'янської азбуки започаткувало писемність на Русі. Науковець наголошує, що відомі уставні і жалувані грамоти удільних князів, змістом яких було придбання та відчуження прав на землю, були не першими формами правочинів. Ще до появи цих правочинів, на початку X ст., існували договори руських князів та греків, зміст яких свідчить про розвинену писемність у Київській Русі. Тісний взаємозв'язок з Візантією дає підстави стверджувати, що слов'яни у той період мали уявлення про основні інститути римського права, а отже могли частко переймати такі інститути [157, с. 228-229].

Слід зазначити, що, хоч нотаріат не був прямо передбачений у правових нормах того часу, виникнення відносин щодо власності та спадщини свідчать про появу потреби суспільства у нотаріальній діяльності.

Джерелом зародження нотаріату в Україні М. С. Долинська вважає «Руську Правду». Це перший відомий кодифікований збірник юридичних норм українського звичаєвого права. Норми «Руської Правди» закріплювали привілейоване становище феодалів та їхнього оточення, посилено захищали життя і майно панівного класу. Історико-правове значення «Руської Правди» у формуванні витоків нотаріату полягає в передбаченні нею свідків як провісників посадових осіб та органів, що в подальшому вчиняли нотаріальні дії. Підтвердженням факту зародження нотаріату в державі є положення про порядок спадкування, передбачені в договорі Русі з Візантією 911 р. Тодішнє законодавство розрізняло спадщину як за заповітом, так і за законом, які

згодом увійшли до «Руської Правди». Отже, зародження інституту нотаріату за часів Київської Русі підтверджується нормами «Руської Правди», договором Київської Русі з Візантією 911 р., а також «Рукописанієм» князя Володимира Васильовича 1287 р. у Галицько-Волинському князівстві [52, с. 17-19].

Нотаріальні органи на території сучасної України часів Київської Русі зобов'язані своїм формуванням низці факторів. Серед них економічні процеси, розширення та збільшення обігу торгівлі. Усна форма правочину більше не відповідала вимогам часу. Так звані дяки та піддячі змогли задовольнити потребу у складанні документів у письмовій формі. З розвитком системи управління вони стали обов'язковими посадами державних органів і мали незаперечний вплив на хід судових справ. Основним завданням дяків та їх піддячих було діловодство у державних установах, оформлення та підписання грамот, видання оригіналів і копій довідок і документів. Крім того, дяки здійснювали нотаріальні функції, покладені на них стосовно нерухомості. Одночасно і з приказними дяками в XIV ст. було створено посади майданних піддячих, які складали писемні акти в містах і стали основоположниками сучасного українського нотаріату [7, с. 18].

У середині XIV ст., після припинення існування Галицько-Волинської держави, українські землі потрапили до складу Великого князівства Литовського (1340-1659 рр.), Польського Королівства (1387-1569 рр.) та Речі Посполитої (1569-1772 рр.). Нотаріальна діяльність цього періоду регулювалася Литовськими статутами 1529, 1566 і 1588 рр. Аналіз основних положень Статуту Великого князівства Литовського 1566 р. щодо нотаріату здійснив О. І. Нелін. Науковець визначив, що в земських судах нотаріальну діяльність здійснювали суддя, підсудок і писар, обрані шляхтою, а також воєвода, староста та підстароста. Ці особи були фахівцями в канцелярських і судових справах, супроводжували урядових намісників, а також записували в актові книги угоди, укладені перед урядом чи на прохання контрагентів. Пізніше Статут Великого князівства Литовського 1588 р. встановлював

вимогу письмового оформлення угод. Повноваження писарів були схожими із компетенцією нотаріусів середньовічної Італії, що свідчить про поступову наближеність до римського права [139, с.16].

Досить прогресивні уявлення про нотаріат існували на території Королівства Польського і Речі Посполитої. З XIV ст. було широко відомим явище публічного нотаріату – правового інституту, носії якого були уповноважені органами світської, а іноді й церковної влади, виготовляти і засвідчувати юридичні акти, надаючи їм публічної сили. Так, публічний нотарій засвідчував, що в його присутності сторони правовідносин або виконали певну юридичну дію, або визнали, що така дія між ними вже відбулася. Протягом 1594-1784 рр. підготовкою та наданням ступенів публічних нотаріусів займався єдиний у цій сфері навчальний заклад Речі Посполитої – Замойська академія. Ступінь нотаріуса надавався на підставі «нотаріальної промоції» – екзамену, який приймали виключно правники [14, с. 32]. Поява навчальних закладів, які випускали нотаріусів, свідчить про стрімкий рівень розвитку нотаріальної діяльності та про усвідомлення тогочасним суспільством ролі нотаріату в забезпеченні захисту прав людини.

Нотаріат в українських землях, які перебували у складі Речі Посполитої, формувався та змінювався відповідно до традицій руського звичаєвого і писаного права, під впливом римського права та західноєвропейських традицій. Земські суди у складі судді, підсудка та писаря розглядали кримінальні й цивільні справи, а також виконували функції нотаріусів. У судах велися записові книги, які за структурою та змістом були аналогічні сучасним нотаріальним книгам. Різноманітні правочини, аби набрати сили безспірних фактів, мали бути заявлені сторонами перед судом і внесені у записові книги судів. Нотаріат на українських землях у складі Речі Посполитої та Польщі розвивався під впливом польської і німецької правових систем, поступово модифікуючись до українських реалій, справляючи позитивний вплив на подальший розвиток нотаріату в Україні [139, с. 16].

Козацька доба на українських землях також сприяла розвитку українського нотаріату. На початку Національно-визвольної війни 1648-1657 рр. козацьке право вже існувало як історичний тип українського звичаєвого права, воно мало внутрішню систему та регулятивні ознаки. Створення Української козацької держави було не історичною випадковістю, а природним результатом розвитку. У кінці XVI ст. Запорізька Січ стала зародком державності, тобто оригінальною суспільною організацією з послідовною демократією, зміст якої був спрямований проти феодальних порядків і яка була в центрі визвольного руху. Важливою передумовою відновлення Української держави було козацьке право, яке спиралося на давні правові норми і займало важливе місце в українському національному правотворенні. Воно стало правовою основою для реалізації права України на самовизначення шляхом розбудови власної державності [243, с. 58].

За часів гетьманської влади нотаріальні функції виконували генеральна військова канцелярія, яка займалася військовим, фінансовим, судовим і адміністративним управлінням, а також писар. Самостійний інститут нотаріату в державі був відсутній. При цьому договори укладались при свідках, а потім реєструвались у спеціальній книзі місцевого врядування, оскільки мали бути оформлені в письмовій формі [140, с. 12].

На думку М. С. Долинської, певні дії, які можна прирівняти до нотаріально посвідчених, виконував також кош, який здійснював повноваження щодо розподілу земель та видавав документи («паспорт», «білет») на право користування землею. На теренах Гетьманщини існували структури, які виконували нотаріальні функції, що визнають квазінотаріальними органами. До них відносять вищезгадану Генеральну військову канцелярію, на чолі якої був писар. Іноді його називали нотарем. Він вчиняв певні нотаріальні дії – завірення гетьманських універсалів про надання маєтності. Також генеральний писар зберігав державну гербову печатку, печатку генеральної військової канцелярії. До повноважень канцелярії відносилося складання та посвідчення угод (договорів дарування, міни,

купівлі-продажу земель), оформлення спадщини, видача копій документів тощо [53, с. 30].

Головним актом того часу, який регулював певні питання нотаріальної діяльності, була Інструкція судам 1730 р., автором якої був гетьман Д. Апостол. Стаття 14 Інструкції відновила письмову форму укладання правочинів за участю свідків: «Голословно же, без купчих писем, от сего времени жодных грунтов нигде не продавать, ни покупать», оскільки це створювало тяганину в судах [21]. Крім того, вона регулювала питання оформлення права власності на землю, заповітів та інше.

На українських землях у складі Російської імперії залишалося чинним звичаєве право, проте згодом було поширено чинність законодавства Російської імперії, яке започаткувало укладення договорів різними порядками: домашнім, явочним, кріпосним або нотаріальним. Нерухоме майно продавалося тільки через оформлення купчих – нотаріально, тоді як купівля-продаж рухомого майна могла відбуватися усно, іноді за участю свідків. Взагалі історія російського нотаріату почалася лише у XVI ст. з появою майданних піддячих, які під наглядом держави складали цивільні угоди. Соборне уложення 1649 р. зобов'язувало сторони вчиняти правочини лише через майданних піддячих і реєструвати їх у приказі. «На дому» дозволялося складати духовні заповіти, шлюбні записи, акти займу грошей і хліба. Решта заповітів, які були складені майданними піддячими, підлягали реєстрації в книгах приказу, за що сплачувалося мито [140, с. 12].

Наприкінці XVIII ст. на Лівобережній Україні та з середини XIX ст. на Правобережній Україні нотаріат було відірвано від європейських традицій і поєднано із розвитком російської нотаріальної діяльності, що було зумовлено політичними обставинами [139, с. 17].

Основоположними для судової реформи тих часів стали «Основні положення про перетворення судової частини в Росії» 1862 р. Положення містили нову концепцію перебудови нотаріату. Основними проблемами, які супроводжували здійснення нотаріальної діяльності, було визнано

децентралізацію нотаріальної справи, різноманітність її форм, відсутність належного нагляду за діяльністю нотаріальних установ тощо. Положення були спрямовані на об'єднання установ в єдину урядову нотаріальну установу, незалежну від судових і адміністративних відомств. Для досягнення вказаної мети було поставлено завдання скласти проєкт Положення про нотаріальну частину, для підготовки якого пізніше було використано західноєвропейську нотаріальну практику [237, с. 156].

Судова реформа 1864 р. започаткувала створення місцевих і загальних судів, адвокатури, прокуратури, а також нотаріату. Положення про нотаріальну частину було видано у 1866 р. та регламентувало відокремлення нотаріату від судової гілки влади. Розробка законодавства про нотаріальну діяльність стала новим етапом для розвитку українського нотаріату. Нотаріуси отримали право посвідчувати документи і оформляти угоди. Положення залишалося чинним до 1917 р., тобто до ліквідації приватного цивільного права. Акт відмінив усі нотаріальні установи та маклери, окрім біржових – посередників на біржах. Частина нотаріальних дій увійшла до компетенції поліції, військових, капітанів суден, а за кордоном – до компетенції консулів [140, с. 13].

Положення регламентувало можливість добровільної угоди між сторонами і нотаріусом при визначенні винагороди нотаріуса за його дії. Такса була встановлено лише для виняткового випадку – відсутності згоди. Матеріально були забезпечені лише нотаріуси столиці і великих міст. Для матеріального забезпечення всіх без винятку нотаріусів вимагалось визнання їх такими особами, що перебувають на державній службі, мають зарплату, пенсію та інші соціальні гарантії. Як вважають Ч. Н. Ахмедов і Л. В. Карнаушенко, нотаріус ставав наполовину чиновником, наполовину комерсантом. Це породило небезпідставний підрив довіри до нотаріусів з боку населення і звинувачення їх у зловживаннях. Тому в подальшому з боку держави були зроблені спроби організації суворого нагляду за нотаріатом і встановлення відповідальності за посадові злочини і проступки. Положення

забороняло нотаріусам вчиняти дії від свого імені або на своє ім'я, а також діяти в інтересах своїх родичів [3, с. 37].

Нагляд за діяльністю молодших і старших нотаріусів, а також за їх помічниками був підпорядкований загальним правилам про відповідальність посадових осіб судового відомства. У разі відсутності нотаріуса в будь-якій місцевості його повноваження покладалися на суддів. Окружні суди могли на свій розсуд доручати членам суду провести ревізію книги нотаріуса, який перебував в межах їх повіту. Також був передбачений порядок оскарження дій нотаріуса, встановлені терміни для такого оскарження. Вчені вважають, що нотаріуси повинні були будувати свою діяльність відповідно до законодавства, сповненого прогалин [3, с. 38]. Однак, на нашу думку, детальна регламентація нотаріальної діяльності стала, безперечно, позитивним кроком на шляху до становлення належного правового регулювання нотаріату.

Після Жовтневої революції нотаріат трансформується та переходить у статус державного. Було ліквідовано буржуазно-поміщицькі судові органи, інститути прокурорського нагляду, судових слідчих, присяжної та приватної адвокатури, закладаючи нове підґрунтя радянського суду. Фактично інститут нотаріату в Радянській Росії припинив своє існування. Незначний цивільний оборот у країні в період громадянської війни й боротьби з іноземними інтервентами обумовив відсутність потреби в існуванні нотаріату у той час. Тривала громадянська війна зруйнувала російську промисловість, знищила сільськогосподарське виробництво, а існуючі зобов'язальні відносини зводилися до питань щодо аліментів або сімейно-майнових поділів [51, с. 664-665].

У законодавстві радянської влади нотаріальна діяльність вперше згадується у 1918 р., коли було запроваджено «Положення муніципалізації нотаріальних контор», яким практично припинялася діяльність нотаріальних контор. Їхні функції передавалися різним відділам радянських органів влади. У лютому 1919 р. Народний комісаріат юстиції СРСР скасовує ліквідацію. Втім, у багатьох радах нотаріальні столи були ліквідовані разом із

унікальними нотаріальними архівами. Згодом збережені нотаріальні столи підпорядковувалися або губернським відділам юстиції та народним судам, або місцевим радам [97, с. 17].

Декретом Ради Народних Комісарів України від 25.02.1919 р. «Про заснування народних Нотаріальних Камер» було засновано інститут народних нотаріусів, який продовжував свою діяльність до 16.04.1921 р. [70, с. 211]. Декретом було ліквідовано усі попередньо діючі в Українській Соціалістичній Радянській Республіці (далі – УРСР) нотаріальні контори. Визначення штату, складання кошторисів та здійснення безпосереднього нагляду за нотаріальними камерами покладалося на нотаріальні підвідділи. Народні нотаріальні камери зобов'язувалися вести актову книгу, реєстр усіх здійснених актів, посвідчень та інших дій, книгу для записів щодо стягнення зборів, алфавітний покажчик осіб, які зверталися до камери тощо.

До завдань нотаріальних камер включали наступне:

- посвідчення: копій; підписів на актах, довіреностях, клопотаннях, заявах та інших документах; часу пред'явлення документів і речей; знаходження живих осіб;
- встановлення фактів, які мають юридичне значення;
- складання та редагування всіх згаданих вище поіменованих документів.

У січні 1922 р. на IV Всеросійському з'їзді діячів радянської юстиції прийнято рішення відновити нотаріат як професійну організацію. Був розроблений проєкт положення про нотаріат в Російській Радянській Федеративній Соціалістичній Республіці (далі – РРФСР), де підкреслювалося, що нотаріат – це державна установа. Нотаріат розглядався як важливий орган при проведенні нової економічної політики. У 1922 р. було прийнято Положення про нотаріат РРФСР, а вже 24.08.1923 р. було прийнято нове Положення про нотаріат РРФСР. Передбачалося запровадження державних нотаріальних контор у всіх містах, значних пунктах сільської місцевості, на вузлових станціях тощо. Там, де контор не було, виконання функцій

покладалося на народних суддів. Положення відновило актові книги і передбачало дві нотаріальні форми – вчинення актів і засвідчення договорів [97, с. 18].

У травні 1926 р. була прийнята Постанова «Про основні засади організації державного нотаріату» [97, с. 19]. У ній вказувалося, що державні нотаріальні контори знаходяться у відомстві губернських і їм відповідних судів і діють під їх безпосереднім керівництвом і наглядом. Постанова дозволяла нотаріусам займати виборні та викладацькі посади, але при цьому нотаріуси та інші співробітники державних нотаріальних контор отримували за свою працю винагороду тільки від держави.

У воєнний період нацистськими загарбниками було створено правничий орган та Київську нотаріальну контору. Через воєнні дії на українській території було введено низку спрощених правил під час здійснення нотаріальних дій щодо військовослужбовців. Спрощена процедура засвідчення довіреностей та заповітів від імені військовослужбовців була збережена також після закінчення воєнних подій [232, с. 42].

Постанова від 26.12.1956 р. № 1536 «Про затвердження Положення про державний нотаріат УРСР» стала черговим кроком для розвитку законодавства про нотаріат [178]. Положенням 1954 р. врегульовувалася організація державних нотаріальних контор для учинення нотаріальних дій. На посади нотаріуса відповідно до статті 6 призначалися особи, які мали вищу юридичну освіту. Передбачено, що нотаріальні дії могли також вчиняти виконавчі комітети міських, районних, селищних і сільських Рад депутатів трудящих у населених пунктах, де відсутні нотаріальні контори. Стаття 12 досить деталізовано роз'яснювала повноваження нотаріальних контор. Відповідно до вказаної норми нотаріальні контори могли учиняти такі дії:

- 1) посвідчувати правочини (договори, заповіти, довіреності);
- 2) засвідчувати вірність витягів, копій документів, книг по діловодству, вірність перекладів документів, факт знаходження громадян в живих, час пред'явлення документа;

3) видавати свідоцтва про право на спадщину, право власності на частку спільного майна подружжя, набутого у шлюбі, купівлю будівель з прилюдних торгів;

4) учиняти виконавчі написи, протести векселів, морські протести тощо;

5) приймати в депозит грошові суми і цінні папери для передачі їх за належністю;

6) вживати заходів по охороні майна померлих;

7) накладати заборони на будівлі.

У новій редакції Положення про державний нотаріат УРСР 1964 р. з'явилися нові новели та особливості. Наприклад, на призначення посади нотаріуса в окремих випадках допускалося призначення осіб, які не мали вищої юридичної освіти, проте навчалися у закладах вищої юридичної освіти, а також пройшли стажування в нотаріальній конторі протягом трьох місяців. На думку О. С. Чепець, ці зміни були обґрунтованими, тому що робота радянського нотаріуса вважалася нерентабельною, непрестижною, адже основна його діяльність полягала у засвідченні копій, що підтверджується статистичними звітами контор, які зберігаються в архівних фондах [232, с. 41-42].

УРСР 25 грудня 1974 р. вперше ухвалила вищий акт державної влади, який регулював діяльність органів нотаріату – Закон УРСР «Про державний нотаріат» [159]. Завданнями державного нотаріату визначали охорону соціалістичної власності, права та законні інтереси громадян, органів влади, підприємств та організацій, колгоспів, інших кооперативів та інших громадських організацій, зміцнення соціалістичних правопорядку і законності, запобігання правопорушенням шляхом належного та своєчасного посвідчення договорів та інших угод, реєстрацію спадкових прав, виконавчих документів та інші нотаріальні дії. Закон практично дублював попередні положення, регламентуючи доступ до професії нотаріуса особам, які мають вищу юридичну освіту, особам, які не мають такої освіти, але більше трьох років працювали юристом, і особам, що навчалися на останніх курсах закладів

вищої юридичної освіти. Розділ 2 Закону визначав перелік нотаріальних дій, які вчиняли нотаріальні контори, який налічував 20 різновидів таких дій.

Чепець О. С. наголошує на тому, що в радянський період інтересу до нотаріату не було, тому що нотаріат як інститут за роки радянської влади втратив своє значення. Це пояснюється скасуванням приватної власності на землю і засоби виробництва. Нотаріат займав останнє місце серед правоохоронних органів. Нотаріуси отримували низьку заробітну плату, мали непристосовані для роботи приміщення та неналежні технічні засоби для здійснення своєї діяльності [231, с. 134]

Сучасний етап історичного становлення нотаріату слід пов'язувати із проголошенням незалежності України 24.08.1991 р. У цей час відбувається роздержавлення сільськогосподарських підприємств, розвиток приватної власності, включення земельних ділянок до цивільного і господарського обороту, створення умов для конкурентоспроможного аграрного промислового виробництва. У 1991 р. всі землі було проголошено об'єктом земельної реформи. Громадяни отримували землю у довічне успадковане володіння для ведення фермерського (селянського) господарства. Приватну власність було визнано основою з-поміж колективної та державної власності [51, с. 780].

Під час формування правового регулювання нотаріату в незалежній Україні вітчизняний законодавець запозичив досвід європейських держав (Німеччини, Франції). Було використано зарубіжний досвід в частині запровадження службового страхування приватного нотаріуса, в частині введення дозволів на створення асоціацій нотаріусів і нотаріальних палат тощо. Так, у 1993 р. на конференції нотаріусів було створено і зареєстровано Міністерством юстиції України Українську нотаріальну палату – добровільну громадські організацію нотаріусів, яка діяла під такою назвою до 29.03.2013 р., тобто до перейменування на Нотаріальну палату України. Пізніше, у 1998 р. Палата була прийнята спостерігачем від міжнародної спільноти до світової організації нотаріусів (Міжнародного Союзу Нотаріату),

що об'єднує нотаріати 82 держав світу. Українська нотаріальна палата була створена з метою об'єднання зусиль професійної спільноти нотаріусів задля задоволення та захисту законних соціальних та будь-яких інших спільних інтересів спільноти, сприяння підвищенню професійного рівня нотаріусів та вдосконалення правової допомоги, що надається органами нотаріату у процесі здійснення нотаріальної діяльності громадянам, підприємствам і організаціям [45, с. 27].

Найбільш визначною подією даного етапу розвитку нотаріату стало його законодавче закріплення, а саме прийняття 02.09.1993 р. Закону України «Про нотаріат» [190]. Прийняття цього нормативно-правового акту стало одним із кроків масштабних соціальної та правової реформ в незалежній Україні. Детально нормативно-правове регулювання нотаріату на сучасному етапі його розвитку ми розглядатимемо у наступних підрозділах. Змінами від 16.11.2021 р. ст. 1 Закону України «Про нотаріат» було доповнено положеннями, відповідно до яких нотаріуси за умови проходження базової підготовки у сфері медіації, мають право проводити процедуру медіації.

Тенденції розвитку українського нотаріату характеризуються тяжінням до осучаснення нотаріальної діяльності та розширення сфери впливу нотаріусів. Так, у 2021 р. Нотаріальна палата України створила Центр медіації. Центр було створено з метою об'єднати нотаріусів, які працюють у сфері медіації, для захисту прав та професійних інтересів. Крім цього, нотаріуси планують займатися підготовкою пропозицій, рішень та обґрунтувань проєктів нормативних актів у сфері медіації, здійснювати навчання з медіації, створювати єдину практику медіації серед нотаріусів і закріпити за нотаріатом статус інституту превентивної правосуддя в Україні [142].

Тож, на нашу думку, варто виокремлювати наступні етапи історичного становлення українського нотаріату:

- 1) етап зародження нотаріату Київської Русі і Галицько-Волинської держави (IX ст. – 40-і роки XIV ст.), у якому відбулося формування витоків нотаріату у «Руській Правді»;

2) етап становлення нотаріату наближеного до римського права відповідно до Литовських статутів 1529, 1566 і 1588 років під час перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського (1340-1659 рр.), Польського Королівства (1387-1569 рр.) та Речі Посполитої (1569-1772 рр.);

3) етап розвитку нотаріальної діяльності, що здійснювалася адміністративними органами, за часи існування Української Козацької держави (1649-1783 рр.);

4) етап відходу від європейських традицій розвитку нотаріату та приєднання нотаріату на українських землях у складі Російської імперії (1783-1917 рр.) до російського нотаріату;

5) етап занепаду нотаріату в УРСР (1919-1991 рр.);

6) етап розквіту нотаріату, а саме розвитку його законодавчого врегулювання, в незалежній Україні з 1991 р.

На сьогодні нотаріат служить сполучною ланкою між державою, суспільством, окремими людьми, їх об'єднаннями, іншими суб'єктами правовідносин. У перехідний період саме нотаріат зберігає правову систему суспільства, протистоїть різним деструктивним процесам і явищам. Регулятивні можливості нотаріату – це той внутрішній ресурс правової системи суспільства, який дозволяє їй відтворювати свою цілісність, незважаючи на найскладніші обставини. Правозахисна діяльність нотаріату виявилася фактором збереження не тільки правової системи суспільства, а й суспільства та державності.

Нотаріат завжди виступав найважливішим інструментом забезпечення впорядкованості та стабільності суспільних відносин. Високі професійні якості, високий рівень правосвідомості, сумлінний підхід до виконання своїх обов'язків дозволили нотаріусам сприяти правоохоронним органам у виконанні їх головної мети – захисту прав і законних інтересів громадян.

У європейському праві панує думка, відповідно до якої нотаріус виконує функцію попереджувального правосуддя. Він дозволяє не доводити справу до суду за допомогою усунення або зниження вірогідності виникнення спорів.

Таким чином, нотаріус відіграє роль неупередженого радника сторін, а значення нотаріату полягає в його превентивній функції.

Слід зазначити, що Україна завжди визнавала себе послідовницею романо-германської правової системи, яка характеризується наявністю двох систем захисту прав учасників правовідносин: системи судового захисту та системи превентивного правосуддя. Загальновизнано, що під час звернення до нотаріуса забезпечується захист прав осіб, що дозволяє уникнути необхідності судового захисту [116]. Правосуддя не завжди доступне через різні чинники: завантаженість суду, тривалість судового розгляду, судові витрати, винагорода адвокатам тощо. Не будучи суддею, що відновлює правовий порядок, порушений спорами між суб'єктами права, нотаріус попереджає спори своїми порадами, складаючи угоди відповідно до вимог закону, забезпечуючи безпеку суспільних відносин. Превентивне значення нотаріального захисту полягає у запобіганні порушенням закону шляхом: вчинення нотаріальних дій; відмови від їх виконання; роз'яснення сторонам наслідків вчинених дій [79, с. 44].

Нотаріальна форма забезпечує доказову силу конкретним правам, фактам і документам, що в цілому полегшує при необхідності в наступному процесі розгляду справ в суді встановлення фактів, які входять до предмета доказування по цій справі. Крім того, шляхом вчинення нотаріальної діяльності попереджається необхідність звертатися до суду і початку цивільного процесу. Це відбувається шляхом забезпечення законності, а також розуміння дійсного волевиявлення сторін, унаслідок чого у майбутньому виключається виникнення конфліктів щодо права. Тому нотаріат сприяє значному зниженню завантаженості судової системи. Розуміння значення нотаріату крізь призму превентивного правосуддя наукового спільнота обґрунтовує спільними рисами судової і нотаріальної діяльності. До таких рис Ю. В. Глущенко відносить:

- спільна мета правосуддя і нотаріату, яка полягає у забезпеченні захисту прав громадян та юридичних осіб.

– здійснення діяльності та реалізація владних повноважень як суддів, так і нотаріусів від імені держави. Присутність нотаріуса в приватно-правових відносинах як представника державної влади полягає в тому, що він покликаний реалізовувати державну функцію щодо захисту прав, не допускаючи їх порушення, і надавати таким відносинам законний, безконфліктний і стабільний характер.

– судді та нотаріуси при здійсненні своїх функцій повинні у рівній мірі залишатися незалежними і від держави, і від учасників процесу, що обумовлює спільні засади діяльності нотаріуса і судді: об'єктивність, підкорення тільки закону і неможливості стороннього втручання в професійну діяльність [34, с. 145-146].

Отже, інститут українського нотаріату має складну та нерівномірну історію свого зародження та становлення. На розвиток нотаріату в Україні найбільш вплив мали питання, пов'язані зі процесами державотворення і розвитком державності. Незважаючи на періодичний відхід від прогресивних західноєвропейських тенденцій удосконалення нотаріальної діяльності до здобуття Україною незалежності у 1991 р., сучасний український нотаріат модернізується відповідно до загальноприйнятих світових стандартів.

Сучасні суспільні реалії свідчать про те, що значення нотаріату, порівняно з радянськими часами, є надзвичайно великим. Нотаріат – це форма здійснення державного контролю за правомірністю дій суб'єктів права, оскільки, наприклад, нотаріус посвідчує правочин лише тоді, коли переконується у законності такого правочину. Нотаріат є одним з найважливіших структурних елементів, органічно пов'язаних з правовою системою сучасного суспільства, виконуючи щодо неї ряд ключових функцій. Інститут нотаріату сприяє оптимальній реалізації громадянами своїх прав і обов'язків, захисту прав і законних інтересів громадян, а також гарантує режим законності. Завдяки цьому відбувається забезпечення приватних і публічних інтересів у стабільному правопорядку. Розширення нотаріальної діяльності в частині надання нотаріусам повноважень щодо здійснення

процедури медіації одночасно збільшує значення нотаріату в суспільстві. Окрім законності, забезпечення правопорядку та розвантаження судів, нотаріуси спроможні збільшити свій вклад у розвиток неконфліктних, конструктивних комунікацій, що, в свою чергу, сприятиме зростанню правової культури громадян.

1.3. Сучасний стан адміністративно-правового регулювання діяльності нотаріуса

Система нотаріату підпорядковується нормам адміністративного права. Статус державних органів управління нотаріатом, порядок видачі свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю, здійснення контрольної діяльності щодо нотаріусів – усе це за своєю суттю є реалізацією владних повноважень, тобто адміністративно-правовими відносинами, одним із суб'єктів яких завжди виступає державний орган, носій державної влади. Це відносини підпорядкованості, що являє собою предмет адміністративного права. Нотаріат як професійна спільнота потребує керуючого впливу з боку держави, що становить предмет адміністративно-правового регулювання суспільних відносин.

Погляди науковців на сутність правового регулювання є досить різноманітними. Наприклад, О. А. Котенко стверджує, що правове регулювання – це регламентація суспільних відносин засобами загальнообов'язкових правил поведінки, а також заснованих на них приписів індивідуального значення, що забезпечується державним примусом за необхідності; формалізований особливий метод державної регламентації дій суб'єктів права, на меті якого спрямування їхньої поведінки у відповідність із інтересами громадян, суспільства і держави. Науковець відзначає, що категорія «правове регулювання» позначає активно-творчий бік права, виражає динамічну сутність юридичної науки і системно включає в себе різноманітні юридичні засоби. До таких засобів належать: норми права,

правові відносини, юридичні факти, визначення компетенції органів держави, статусу громадських організацій, правового статусу юридичних осіб тощо [100, с. 199].

У свою чергу, Р. Я. Демків характеризує правове регулювання як юридичне явище, що являє собою систему дій та операцій, які здійснюються державними органами у визначених процесуальних формах за допомогою певних методів і з використанням при цьому юридичних засобів, які спрямовані на встановлення і реалізацію конкретних моделей суспільного розвитку [48, с. 22].

І. М. Шопіна розглядає правове регулювання в трьох аспектах:

1) в інституційному, де правове регулювання позначає процес, внаслідок якого відбувається здійснення цілеспрямованого правового впливу держави на суспільні відносини;

2) у нормативно-юридичному аспекті, де термін «правове регулювання» позначає здійснюване за допомогою спеціальних юридичних засобів упорядкування суспільних відносин, включаючи їхнє юридичне закріплення, охорону, контроль та відновлення у випадку порушення.

3) у діяльнісному аспекті, де правове регулювання розглядається як діяльність держави, її органів, посадових осіб і уповноважених на те громадських організацій щодо встановлення обов'язкових для виконання юридичних правил поведінки суб'єктів права їх реалізації в конкретних відносинах, а також застосування державного примусу до порушників юридичних норм з метою досягнення стабільного правопорядку в суспільстві [241, с. 1059].

Категорію «правове регулювання» як спеціально-юридичний механізм впливу права на поведінку і діяльність його адресатів досліджує О. М. Мельник. На підставі аналізу категорії правового регулювання суспільних відносин автор визначає ознаки правового регулювання:

1) правове регулювання – особливий різновид соціального регулювання;

2) надає відносинам між суб'єктами певної правової форми, яка має державно-владний характер та вказує на міру можливої та необхідної поведінки;

3) характеризується цілеспрямованістю та результативністю;

4) має конкретний, організований характер;

5) має владний характер;

6) впорядковує суспільні відносини за допомогою правових засобів;

8) має специфічний набір методів та способів;

7) гарантує виконання правових норм [115, с. 13-14].

Щодо змісту поняття «адміністративно-правове регулювання», то, на думку дослідників Г. С. Буга та С. Г. Кузьменко, адміністративно-правове регулювання слід розглядати як цілеспрямовану правову діяльність уповноважених суб'єктів державної влади, що реалізується шляхом застосування визначеного комплексу адміністративно-правових норм. Цей вплив охоплює не лише використання спеціалізованих механізмів контролю та координації, але й відображає динаміку формування та реалізації правових відносин у певній сфері. Таким чином, адміністративно-правове регулювання включає як інструментарій впливу на певну діяльність, так і сам процес становлення правового порядку [17, с. 320].

В. І. Теремецький вважає, що адміністративно-правове регулювання – це цілеспрямований вплив правових норм, які прийняті державою та є відповідними адміністративними засобами забезпечення прав і законних інтересів фізичних, юридичних осіб та держави у суспільних відносинах з метою підпорядкування їх юридично встановленому правопорядку, а також охорони та розвитку в інтересах суспільства і держави [215].

На думку А. І. Шинкарук, адміністративно-правове регулювання – це правовий механізм, втілений та спрямовуваний нормами адміністративної галузі права, що виражає межі державного впливу на суспільні відносини, які виникають за фактом вчинення органами державної влади своїх повноважень, у сфері контролю та координації певного роду діяльності [240, с. 92].

У правовій науці панує стабільна різноманітність наукових підходів до визначення змісту адміністративно-правового регулювання різних суспільних відносин. Наприклад, у сфері підприємництва адміністративно-правове регулювання визнають: специфічною комплексною, заснованою на чинному вітчизняному законодавстві діяльністю із оптимізації та упорядкування правовідносин у сфері підприємництва; сукупністю методів і форм адміністративно-правового впливу на діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, яка спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру з ціновою визначеністю та здійснюється для досягнення економічно-соціальних результатів [5, с. 27]. Тоді як адміністративно-правове регулювання у сфері діяльності суднових постачальників являє собою упорядковуючий, цілеспрямований вплив держави на суспільні відносини у сфері організації та діяльності суднових постачальників, межі та сутність якої зумовлені її міжгалузевим характером [155, с. 13]. А адміністративно-правове регулювання, наприклад, діяльності апарату суду в Україні – це сукупність внутрішніх, тобто саморегуляційних, та зовнішніх з боку публічної адміністрації процесів дії адміністративних норм на професійну поведінку та фактичні дії працівників апарату суду [29, с. 137].

Щодо регулювання нотаріальної діяльності як специфічного виду адміністративно-правового регулювання, то А. Г. Гуледза трактує його як застосування комплексу юридичних засобів, за допомогою яких здійснюється вплив на суспільні відносини, які виникають в процесі здійснення нотаріусами та іншими уповноваженими на здійснення нотаріальної діяльності особами нотаріальних дій [42, с. 163].

Вивчаючи адміністративно-правове регулювання приватної нотаріальної діяльності в Україні, К. І. Федорова дійшла висновку, що воно являє собою специфічний різновид правового регулювання, яке спрямоване на втілення організаційно-правових засобів забезпечення вчинення приватними нотаріусами нотаріальних дій. У сучасних реаліях воно забезпечується

системою норм, пов'язаних із реалізацією органами державної влади та місцевого самоврядування публічно-владних повноважень у сфері приватної нотаріальної діяльності, застосуванням певних форм і методів адміністративної діяльності, а також здійсненням ними організаційних повноважень щодо окремих приватних нотаріусів, об'єктів власності тощо [224, с. 14].

Як здійснюваний за допомогою норм права та актів реалізації права вплив на поведінку суб'єктів і об'єктів управління, з метою забезпечення стабільності цивільного обороту, зниження навантаження на суди через зменшення кількості спорів про нікчемність і заперечність операцій, вирішення правових конфліктів без звернення до суду відповідно до мети і завдань правової держави, розрахований на їх регулярне застосування, тлумачить адміністративно-правове регулювання діяльності нотаріуса Н. В. Ільєва. Воно має місце тоді, коли приймається владне нормативне або індивідуальне рішення юридичного характеру, яке регламентує положення, завдання і масштаби поведінки або статусу конкретних суб'єктів та об'єктів управління. Таке регулювання пронизує дві галузі правової діяльності: правотворчість і правореалізацію (частково) [72, с. 29].

До основних особливостей адміністративно-правового регулювання діяльності нотаріусів вчені відносять наступні ознаки:

- адміністративно-правове регулювання діяльності нотаріусів є різновидом соціально-державного управління і правовою формою між учасниками;
- регулювання має цілеспрямований, результативний характер і конкретний характер, завжди пов'язане з правовідносинами щодо організації та контролю за нотаріальною діяльністю;
- регулювання здійснюється за допомогою цілісної системи засобів, які реально виражають матерію права як нормативного регулятора;

– адміністративно-правове регулювання діяльності нотаріусів реалізується в інтересах суспільства, гарантує доведення норм права до їх виконання та здійснюється за допомогою норм права та актів реалізації права;

– нотаріальна діяльність є адміністративною, публічною діяльністю нотаріусів та публічних органів, які забезпечують їх діяльність щодо посвідчення прав і фактів, що мають юридичне значення, та вчинення інших дій із метою надання їм юридичної вірогідності;

– у процесі здійснення адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності виникають адміністративно-правові відносини між: нотаріусами і приватними фізичними та юридичними особами, що звернулися до них; нотаріусами та органами нотаріального самоврядування і контролюючими органами;

– адміністративно-правові відносини, які виникають у процесі здійснення адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності, є публічно-правовими, мають обов’язкову сторону (нотаріуса), урегульовуються адміністративно-правовими нормами, а за їх порушення може наступати адміністративна відповідальність [72, с. 29; 88, с. 149].

Як визначає К. І. Федорова, мета адміністративно-правового регулювання приватної нотаріальної діяльності – це вирішення правових питань, обумовлених призначенням приватної нотаріальної діяльності та нотаріальною функцією [224, с. 15]. Т. Й. Білоус вважає метою адміністративно-правового регулювання державної нотаріальної діяльності кінцевий результат, який полягає у створенні належних умов для ефективного функціонування державного нотаріату. Для цього уповноважені органи публічної адміністрації здійснюють свої функції, пов’язані з встановленням нормативно-правового регулювання діяльності державних нотаріусів, контролем встановлених норм і притягненням до відповідальності у разі невиконання або неналежного виконання державним нотаріусом своїх обов’язків [8, с. 177].

На нашу думку, загальною метою адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності є створення належних умов для функціонування інституту нотаріату як ланки системи державного управління, а також забезпечення захисту та охорони прав і законних інтересів громадян і власності, попередження правопорушень, зміцнення законності та розвиток правової держави.

Адміністративно-правове регулювання нотаріату має різні складові, важливі для дослідження специфіки його адміністративно-правових основ. Серед них основні принципи, об'єкт та суб'єкти адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності. Так, С. П. Ковальчук до принципів адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності, як до вихідних, об'єктивно-зумовлених засад, на яких базується приватно-сервісна і адміністративно-правова діяльність суб'єктів нотаріальної діяльності, відносить: принцип верховенства права і правового закону; неупередженості, незалежності, принцип рівності прав перед законом; незалежності особи, яка вчиняє нотаріальні дії; принцип доступності до нотаріальної діяльності; дотримання таємниці нотаріальної дії; принцип забезпечення якості, відкритості та прозорості; принцип обґрунтованості відмови та оскарження відмови; принцип недопустимості погіршення правового та фіскального статусу нотаріуса [88, с. 150].

Окрім вказаних вище принципів, науковці наголошують на тому, що адміністративно-правове регулювання діяльності нотаріусів повинне відповідати принципам: пріоритету прав і свобод людини і громадянина, демократизму, об'єктивності, відповідальності органів адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності (їх посадових осіб) за виконання своїх обов'язків, професіоналізму, компетентності, ієрархічності, спеціалізації, збалансованості публічних і приватних інтересів, оптимізації, соціальної спрямованості, поєднання єдиноначальності й колегіальності, комплексності, керованості, контролюваності, гласності та прозорості [224, с. 15; 8, с. 179].

Для визначення сучасного стану адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності важливо дослідити об'єкт такого регулювання, тобто на що воно спрямоване.

Насамперед, слід звернутися до висновків науковців щодо зв'язку нотаріальної діяльності та адміністративно-правових відносин. Так, Л. В. Данюк вважає, що адміністративно-правові відносини є самостійною частиною нотаріальних відносин. Вони покликані забезпечувати діяльність нотаріату та сприяти розвитку і удосконаленню нотаріальної процедури, що супроводжується забезпеченням гарантій належного і законного здійснення нотаріальної діяльності уповноваженими особами. Науковець сформулювала поняття «нотаріально-адміністративних відносин», які позначають відносини, що виникають в процесі реалізації повноважень органами, які наділені державою відповідною компетенцією щодо впливу нотаріат в цілому [46, с. 57].

На сучасному етапі склався цілий блок адміністративних правовідносин контрольного характеру, змістом якого є здійснення нотаріальних дій.

Як стверджує Н. В. Ільєва, предметом адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності є система суспільних відносин між суб'єктами державного контролю за нотаріальною діяльністю та нотаріусами, які виникають у сфері владно-розпорядчої діяльності, надання адміністративних сервісних послуг з метою публічного забезпечення прав і свобод людини і громадянина, функціонування громадянського суспільства держави при належному дотриманні принципу законності із можливістю застосування до нотаріусів, що порушують законодавство про нотаріат, засобів державного примусу [72, с. 30]. У даному випадку ми не можемо погодитися з формулюванням науковця щодо «предмету адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності». Широке коло суспільних відносин, які охоплюються визначенням вченої, доцільніше визначати «об'єктом адміністративно-правового регулювання», оскільки предмет регулювання за своєю суттю є вужчим, аніж об'єкт регулювання.

Т. Й. Білоус називає об'єктом адміністративно-правового регулювання державної нотаріальної діяльності суспільні відносини, що виникають у сфері організації та забезпечення діяльності державного нотаріату. Такими відносинами є відносини між здобувачами статусу державного нотаріуса, державними нотаріальними органами, органами публічної адміністрації, а також державними нотаріальними органами та фізичними і юридичними особами з метою реалізації, закріплення, охорони, захисту прав фізичних та юридичних осіб, законності при здійсненні останніми нотаріальних дій та реєстраційних функцій [8, с. 176].

Ю. С. Василик вважає, що об'єктом адміністративно-правового регулювання у досліджуваній сфері є сучасна державна політика у сфері нотаріату, яка полягає у створенні сприятливого правового та інформаційно-технічного середовища для впровадження нових методів і підходів у роботу вітчизняного приватного і державного нотаріату. Сучасна державна правова політика у сфері нотаріату як об'єкт адміністративно-правового регулювання включає в себе організаційну, перевірочну та контрольну функції. Її практична реалізація спрямовується на підвищення якості нотаріальних послуг і рівня суспільної довіри до нотаріату [23, с. 13].

Державне регулювання нотаріату відповідно до адміністративно-правової доктрини пов'язане не тільки зі впливом на об'єкти управління, а й на середовище функціонування нотаріату [46, с. 60].

Отже, об'єктом адміністративно-правового регулювання діяльності нотаріусів є суспільні відносини, пов'язані зі здійсненням нотаріусами та іншими уповноваженими на це особами нотаріальних дій, а також владно-управлінські відносини, які виникають між органами публічної адміністрації та їх посадовими особами, нотаріусами, іншими особами, уповноваженими на вчинення нотаріальних дій, і здобувачами статусу нотаріуса щодо законодавчого забезпечення нотаріальної діяльності, організації та забезпечення функціонування нотаріату, здійснення контролю за нотаріальною діяльністю.

Суб'єктами адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності є окремі індивіди та інституційовані утворення, які у встановленій законодавством послідовності виконують функції, застосовують методи адміністративно-правового регулювання за вчиненням нотаріальних дій нотаріусами України з метою їх організації або якісного перетворення [224, с. 16].

До суб'єктів, які визначають державну політику щодо адміністративно-правового регулювання організації та діяльності нотаріату, К. Ф. Білько відносить Президента України, Верховну Раду України, Кабінет Міністрів України, Міністерство юстиції України як безпосереднього суб'єкта адміністративно-правового управління та забезпечення організації та діяльності нотаріату, його територіальні органи та структурні підрозділи [9, с. 175].

Суб'єкти адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності наділені владними повноваженнями щодо здійснення функцій публічного адміністрування у сфері нотаріальної діяльності в межах, встановлених відповідними нормативно-правовими актами (наприклад, щодо набуття статусу державного нотаріуса, створення державних нотаріальних контор та архівів, ведення Єдиного реєстру нотаріусів, контролю за здійсненням їх повноважень та припинення їх повноважень). Деякі зі згаданих вище суб'єктів адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України) не впливають і не регулюють діяльність нотаріусів безпосередньо, а здійснюють функції держави в цілому через реалізацію повноважень іншими органами влади [8, с. 177].

Варто дослідити суб'єктів, на яких покладено не менш важливу функцію контролю за здійснення нотаріальної діяльності. Контроль (нагляд) при здійсненні нотаріальної діяльності має адміністративно-правову природу і визначається шляхом проведення перевірок дотримання законності при вчиненні нотаріальних дій.

Міністерство юстиції України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну правову політику у сфері нотаріату. Серед основних завдань Міністерства Положенням про Міністерство юстиції України виокремлено організацію роботи нотаріату, а також запобігання та протидія легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення щодо нотаріусів [188]. Державне регулювання діяльності нотаріусів, яке здійснює Міністерство юстиції, полягає в наступних функціях:

1) функції допуску до професії: встановлення умов допуску громадян та посадових осіб органів місцевого самоврядування, уповноважених на вчинення нотаріальних дій, до провадження нотаріальної діяльності; затвердження порядку проходження стажування у сфері нотаріату; встановлення порядку підвищення кваліфікації працівників органів нотаріату, нотаріусів, помічників нотаріусів та уповноважених осіб; видача та анулювання в установленому законом порядку свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю тощо;

2) організаційні функції: встановлення порядку виготовлення та знищення печатки приватного нотаріуса; затвердження вимог до робочого місця (контори) приватного нотаріуса та уповноважених осіб; забезпечення ведення реєстрів (наприклад, Єдиного реєстру спеціальних бланків нотаріальних документів); встановлення етичних правил нотаріусів; здійснення аналітично-методичного забезпечення діяльності нотаріусів; забезпечення організації роботи Вищої кваліфікаційної комісії нотаріату тощо;

3) контрольні функції: здійснення контролю за організацією нотаріату та нотаріальною діяльністю уповноважених осіб, керівництва державними нотаріальними конторами; перевірка організації нотаріальної діяльності нотаріусів; перевірка виконання правил нотаріального діловодства тощо.

Діяльність Міністерства юстиції України з питань нотаріату є об'єктивно затребуваним інструментом механізму адміністративного впливу на нотаріальну діяльність, метою якого є вдосконалення адміністративно-правової регламентації існуючих правовідносин, спрямоване на їх ефективний розвиток і забезпечення узгодженості соціальних інтересів.

Виконання завдань, покладених на Міністерство, щодо реалізації державної політики у сфері нотаріату, забезпечує Державний Департамент реєстрації та нотаріату. Повноваження Департаменту є досить різноманітними та повною мірою охоплюють усі напрями регулювання нотаріату. Серед них: здійснення контролю за діяльністю у сферах державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, державної реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, та фізичних осіб – підприємців, державної реєстрації друкованих засобів масової інформації та інформаційних агентств, як суб'єктів інформаційної діяльності; вжиття заходів щодо забезпечення доступу державних реєстраторів до реєстрів, а також щодо забезпечення блокування та анулювання такого доступу; вжиття заходів щодо складання протоколів про адміністративні правопорушення; участь у розробці нормативно-правових актів у сфері нотаріату; здійснення організації та перевірок діяльності державних і приватних нотаріусів; ведення статистичної звітності про діяльність нотаріусів тощо [153].

В умовах постійного реформування суспільних відносин зростає роль діяльності недержавних формувань і утворень, які беруть участь в адміністративно-правовому регулюванні. Таким особливим суб'єктом організації нотаріату є Нотаріальна палата України – організація професійного самоврядування українського нотаріату. Самоврядування нотаріусів України функціонує з 2013 року, діючи на засадах законності, демократичності, гласності, колегіальності та інших.

Нотаріальна палата України є неприбутковою організацією, яка здійснює громадське управління нотаріатом, сприяючи підвищенню

професійного рівня нотаріусів і якості нотаріальної діяльності, а також об'єднує українських нотаріусів, прагне до гідного сприйняття нотаріату, його місця в правовій системі держави. Метою її діяльності є об'єднання зусиль нотаріусів для виконання покладених на них чинним законодавством обов'язків і забезпечення їхніх прав. Палата займається втіленням засад системи латинського нотаріату, професійних і соціальних прав нотаріусів, надає нотаріусам методичну допомогу та здійснює захист інтересів осіб у випадку недбалості нотаріуса або вчинення ним незаконних дій [189].

Члени нотаріальної палати України беруть участь у розробці проєктів нормативно-правових актів у сфері нотаріату. Специфіка взаємодії Палати з іншими державними органами ілюструє тенденцію зростання значущості їх міжвідомчої, в тому числі і інформаційної, взаємодії. Активність самоврядування нотаріусів сприяє інтеграції даного органу в загальну систему управління та відображає гнучкість правового механізму публічного управління нотаріатом.

Окрім принципів, мети, суб'єктів, механізм адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності включає в якості елементу форми такого регулювання [224, с. 15]. Форма адміністративно-правового регулювання організації та діяльності нотаріату – це зовнішній прояв діяльності органів виконавчої влади у межах наданих їм повноважень, яка здійснюється з метою організації діяльності нотаріату. До основних форм адміністративно-правового регулювання діяльності нотаріату відносять: правові акти нормативного та індивідуального характеру; вчинення (здійснення) інших юридично значущих дій [9, с. 175-176].

Головним відображенням сучасного стану адміністративно-правового регулювання діяльності нотаріусів є Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII [190]. Закон містить загальні положення щодо нотаріату, регулювання державних нотаріальних контор та архівів, правові засади приватної нотаріальної діяльності, загальні правила вчинення нотаріальних дій тощо. Ст. 2-1 Закону України «Про нотаріат» містить

детальне визначення державного регулювання нотаріальної діяльності. Згідно змісту статті державне регулювання нотаріальної діяльності – це встановлення умов допуску громадян до здійснення нотаріальної діяльності та порядку вирішення усіх питань, пов'язаних із зупиненням, припиненням приватної діяльності нотаріуса, анулюванням свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю; здійснення контролю за організацією нотаріату; наділення уповноважених осіб компетенцією щодо вчинення нотаріальних дій, здійснення контролю і перевірок у сфері нотаріату; встановлення ставок державного мита; встановлення етичних правил професійної поведінки нотаріусів тощо.

Головним відображенням сучасного стану адміністративно-правового регулювання діяльності нотаріусів є Закон України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII [190]. Закон містить загальні положення щодо нотаріату, регулювання державних нотаріальних контор та архівів, правові засади приватної нотаріальної діяльності, загальні правила вчинення нотаріальних дій тощо. Ст. 2-1 Закону України «Про нотаріат» містить детальне визначення державного регулювання нотаріальної діяльності. Згідно змісту статті державне регулювання нотаріальної діяльності – це встановлення умов допуску громадян до здійснення нотаріальної діяльності та порядку вирішення усіх питань, пов'язаних із зупиненням, припиненням приватної діяльності нотаріуса, анулюванням свідоцтв про право на зайняття нотаріальною діяльністю; здійсненні контролю за організацією нотаріату; наділення уповноважених осіб компетенцією щодо вчинення нотаріальних дій, здійснення контролю і перевірок у сфері нотаріату; встановленні ставок державного мита; встановленні етичних правил професійної поведінки нотаріусів тощо.

Вказаний нормативно-правовий акт мав чимало недоліків: термінологічні неузгодженості, внутрішні суперечності тощо. Колізії, які породжував Закон, вирішувалися нотаріусами на рівні правозастосовної практики. Однак, вчинення нотаріусами дій, які не передбачені

законодавством, є прямим порушенням закону та підставою для притягнення його до відповідальності за зловживання правом. З метою усунення суперечностей, які пов'язані з реаліями практики здійснення нотаріальної діяльності, 14.07.2020 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо усунення законодавчих колізій та прогалин» № 775-IX [169].

Таким чином, нотаріуси отримали регламентацію права витребувати від фізичних та юридичних осіб відомості та документи, які необхідні для вчинення нотаріальних дій. Зміни торкнулися також місця вчинення нотаріальних дій. Відтепер нотаріальні дії можуть вчинятися в приміщенні державної нотаріальної контори та архіві, у приміщенні-робочому місці приватного нотаріуса, у приміщенні органів місцевого самоврядування, а також у приміщенні дипломатичного представництва чи консульської установи. Новацією є норма, відповідно до якої будь який правочин з участю фізичної чи юридичної особи може бути нотаріально посвідчений на вимогу такої особи. Оновлення нотаріального законодавства стало суттєвим кроком до забезпечення належного рівня функціонування нотаріату в Україні.

Наступним актом, який складає адміністративно-правове регулювання нотаріальної діяльності, є Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» від 06.12.2019 р. № 361-IX [174]. Вказаний акт визнає нотаріусів суб'єктами первинного фінансового моніторингу. Однак, здійснивши аналіз Закону № 361-IX, Нотаріальна палата України висловила незадоволеність положеннями, які стосуються нотаріусів [145]. Насамперед, вказано, що положення Закону не відповідають особливостям українського нотаріату, оскільки нотаріус в Україні не бере участь у процедурах здійснення розрахунків між сторонами. Тому, на думку нотаріальної спільноти, проведення фінансового моніторингу нотаріусами у певних випадках є неможливим.

Організаційну частину адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності складають:

- Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затверджений наказом Міністерства юстиції України 22.02.2012 р. № 296/5 [180], який містить загальні положення щодо місця вчинення нотаріальної дії, строків її вчинення, установлення особи, що звернулася за вчиненням нотаріальної дії, порядок вчинення окремих видів нотаріальних дій тощо;

- Правила ведення нотаріального діловодства, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 22.12.2010 р. № 3253/5 [183], які містять правила щодо діловодства контори, нотаріального архіву та приватного нотаріуса, положення щодо відповідальності за ведення нотаріального діловодства та архіву, складання та оформлення організаційно-розпорядчих документів, порядок ведення та заповнення реєстрів для реєстрації нотаріальних дій тощо;

- Порядок проведення перевірки організації роботи державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, організації нотаріальної діяльності приватних нотаріусів, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 17.02.2014 р. № 357/5 [182], який встановлює механізм здійснення Міністерством юстиції України перевірки організації роботи нотаріусів та виконання правил нотаріального діловодства.

Крім цього, адміністративно-правове регулювання нотаріальної діяльності включає в себе наступні акти: Декрет Кабінету Міністрів України «Про державне мито» від 21.01.1993 р. № 7-93 [170], Положення про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності та заміщення приватного нотаріуса, затверджене наказом Міністерства юстиції України від 22.03.2011 р. № 871/5 [191], Положення про вимоги до робочого місця (контори) приватного нотаріуса та здійснення контролю за організацією нотаріальної діяльності, затверджене наказом Міністерства юстиції України

від 23.03.2011 р. № 888/5 [167], Правила професійної етики нотаріусів України, затверджені наказом Міністерства юстиції України від 07.06.2021 р. № 2039/5 [184], Порядок видачі свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 11.05.2012 р. № 1043/5 [179], Порядок підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів, затверджений наказом Міністерства юстиції України від 28.08.2014 р. № 1422/5 [181].

На думку О. І. Неліна, перешкодою для вільного та швидкого розвитку правового регулювання нотаріату в Україні на сьогодні є:

- занадто багато нормативних актів, які регулюють діяльність нотаріальних органів;
- суперечності окремих положень нормативних і підзаконних актів, неузгодженість їх з конституційними положеннями, законами України та світовими стандартами, які встановлюються міжнародними нормативними актами;
- чинне законодавство про нотаріат містить норми матеріального та процесуального права, але доцільно норми матеріального права регулювати новою редакцією закону України про нотаріат, а норми процесуального права — нотаріально-процесуальним кодексом [138, с. 66].

Думку О. І. Неліна розділяє К. Ф. Білько, яка зазначає, що діяльність нотаріату забезпечуються загальним і спеціальним законодавством, яке містить також адміністративно-правові акти. Закон України «Про нотаріат» є основним актом забезпечення та організації адміністративно-правових відносин у сфері нотаріату, що конкретизується підзаконними нормативно-правовими актами (наказами Міністерства юстиції України). Але значна кількість нормативно-правових актів, які регулюють діяльність нотаріату, зумовлює виникнення труднощів і суперечностей у їх сприйнятті та застосуванні. Важливим напрямом розвитку адміністративно-правового регулювання, на думку вченої, є систематизація нормативного масиву та

прийняття консолідованого акта (Нотаріального кодексу України) [9, с. 176-177].

І. І. Когутич надає власні пропозиції щодо підвищення ефективності адміністративно-правового регулювання діяльності нотаріусів. Серед них:

- забезпечення розробки та обґрунтування єдиного та узгодженого бачення подальшого вдосконалення адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності;
- розробка стратегічного плану заходів розвитку адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності;
- розробка й ухвалення принципово нового Закону України «Про нотаріат та організацію нотаріальної діяльності в Україні»;
- проведення ревізії, уніфікації та оптимізації нормативного масиву у сфері нотаріату;
- розробка нової концепції реформування нотаріату тощо [89, с. 209-210].

Слід погодитися, що стан адміністративно-правового регулювання діяльності нотаріусів залишається незадовільним, доки не розроблено та ухвалено офіційну концепцію реформування нормативно-правового регулювання та забезпечення нотаріальної діяльності в Україні.

На сучасному етапі представники Міністерства юстиції анонсували три кроки концептуального реформування нотаріату: перехід до єдиного нотаріату, запровадження електронної системи нотаріату та саморегулювання нотаріальної професії [148].

Ведеться законопроектна робота щодо удосконалення чинного законодавства про нотаріат. Як приклад, зареєстровано Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення регулювання нотаріальної діяльності № 5644 від 10.06.2021 р. [168]. Відповідно до положень проекту частина повноважень Міністерства юстиції України щодо регулювання нотаріату буду передані Нотаріальній палаті України, тобто відбувається перехід від самоврядування до саморегулювання нотаріальної діяльності. За Міністерством юстиції зберігаються контрольні

функції щодо перевірок, розгляду скарг тощо. Новації проєкту мають позитивне значення з одного боку для держави, оскільки відбудеться скорочення витрат із державного бюджету, з іншого боку – для нотаріусів, які зможуть самостійно та професійно врегульовувати свою діяльність відповідно до високих стандартів.

У свою чергу Нотаріальна палата України ще у 2017 р. запропонувала власну Концепцію реформування українського нотаріату [144]. Проєкт Концепції передбачав створення електронного реєстру вчинення нотаріальних дій, впровадження «швидкоадаптованих» програм по підвищенню професійного рівня спільноти нотаріусів, створення Нотаріального будинку юстиції (сервіс для громадян), забезпечення повноцінного доступу нотаріусів до різноманітних реєстрів і баз даних тощо. Велика кількість пропозицій як представників нотаріальної спільноти, так і посадових осіб органів виконавчої влади підтверджує існування потреби в уніфікації концептуальних підходів до розвитку правового регулювання нотаріальної діяльності.

Т. Й. Білоус вважає, що сучасний стан адміністративно-правового регулювання державного нотаріату потребує змін, а саме: визначення критеріїв для встановлення граничної чисельності державних нотаріусів; розробка комплексних програм проходження стажування та підвищення кваліфікації кадрів державного нотаріату; запровадження резерву осіб, які мають право на заняття нотаріальною діяльністю; визначення в профільному законі про нотаріат вживаних у ньому понять [8, с. 182].

Як вважає З. В. Журавльова, окремого адміністративно-регулювання на сьогодні потребує електронний нотаріат. Цифровізація нотаріату повинна супроводжуватися спеціальним законом, який закріплюватиме важливі новації Е-нотаріату та використання інформаційно-комунікаційних технологій. Такими технологіями, на думку вченої є, ведення нотаріусом електронних реєстрів; створення нотаріально посвідчених документів, які мають юридичну силу, в електронному форматі; прийняття електронних документів, які посвідчують особу, нотаріусом від клієнта для вчинення

нотаріальної дії. Належне адміністративно-правове регулювання функціонування електронного нотаріату надасть можливість покращити якості нотаріального обслуговування населення та пришвидшити процедури здійснення нотаріальних дій [63, с. 150].

Скорочення надмірного адміністративного управління щодо регулювання нотаріату та відведення цих функцій органам нотаріального самоврядування становить важливу частину дебіюрократизації системи державного управління в цілому. В свою чергу, роль нотаріуса при дебіюрократизації державного управління полягає в спрощенні сили державного управління, що може бути досягнуто за рахунок розширення компетенції нотаріату. Модернізація адміністративно-правового регулювання в галузі нотаріату з урахуванням публічно-правової природи нотаріальних повноважень повинна стати одним із пріоритетів правової політики України.

Хоча нотаріуси за умови проходження базової підготовки у сфері медіації, мають право проводити процедуру медіації, на нашу думку, сучасний стан адміністративно-правового регулювання потребує, окрім вищезгаданих доповнень, також розширення повноважень нотаріусів у сфері медіації. Новостворений Центр медіації Нотаріальної палати України започаткував новий етап розвитку як нотаріату, так і медіації в Україні, оскільки об'єднав нотаріусів задля їх підготовки у сфері медіації, створення єдиної медіаційно-нотаріальної практики, розвитку альтернативних способів вирішення спорів. Президент Нотаріальної палати України В. В. Марченко вважає, що «нотаріус за своєю суттю є природженим медіатором», тому її слід визнати новим інструментом нотаріальної діяльності, що і визнав законодавець [112].

Отже, адміністративно-правове регулювання нотаріальної діяльності – це діяльність держави та органу професійного саморегулювання нотаріальної професії, яка провадиться з метою упорядкування суспільних відносин, пов'язаних із здійснення нотаріальної діяльності, а також з метою створення належних умов для функціонування інституту нотаріату, забезпечення захисту

та охорони прав і законних інтересів громадян і власності, попередження правопорушень, зміцнення законності та розвитку правової держави.

Сучасний рівень розвитку адміністративно-правового регулювання діяльності нотаріусів є недосконалим. Це пов'язано, в першу чергу, з історичним спадком правового регулювання нотаріату за радянських часів, оскільки відносно нещодавно інститут нотаріату знаходився в періоді застою. Окрім того, реформування адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності є досить несистемним та не завжди відбувається з врахуванням практичних реалій діяльності нотаріусів та їхніх професійних потреб.

Значна увага законодавця та органів публічної адміністрації до нотаріальної реформи дає змогу говорити про позитивні тенденції наближення умов розвитку нотаріату до світових стандартів ефективного функціонування. Розширення компетенції нотаріуса щодо офіційного здійснення ним медіації є перспективним шляхом осучаснення адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності в цілому. Інституціоналізація медіації в нотаріальній діяльності дає змогу сформулювати визначення нового поняття «адміністративно-правове регулювання здійснення медіації нотаріусом» – це діяльність держави та органу професійного саморегулювання нотаріальної професії, яка провадиться з метою упорядкування суспільних відносин, пов'язаних із здійсненням особами, уповноваженими на вчинення нотаріальних дій, діяльності у сфері медіації.

Висновки до розділу 1

У результаті розкриття теоретико-правових та методологічних засад дослідження адміністративно-правового регулювання здійснення медіації нотаріусом ми дійшли таких висновків:

Медіація є одним із найпопулярніших способів альтернативного вирішення спорів у світі. Проаналізувавши розробки вітчизняних науковців, які досліджували розуміння поняття медіації, ми дійшли висновку, що

запропоновані в сучасній юридичній науці визначення є переважно ідентичними за змістом. Обов'язковими частинами концепції медіації, з огляду на узагальнення теоретичних досліджень щодо сутності медіації, є присутність медіатора (третьої незалежної, неупередженої, нейтральної особи, яка не є учасником спірних правовідносин), добровільність участі учасників медіації, конфіденційність процедури та спрямованість на вироблення сторонами взаємовигідного спільного рішення щодо спору.

Медіація як правовий інструмент альтернативного вирішення спорів виконує роль соціального регулятора суспільних відносин. На державному рівні медіація здатна збільшити відсоток добровільного виконання рішень по справах, оскільки таке рішення задовольняє інтереси всіх учасників медіації. Завдяки процедурі медіації суб'єкти конфлікту приходять до розуміння як своїх інтересів, так і цілей, і потреб опонента, що допомагає в найкоротші терміни досягти певного рівня розуміння спільності мотивів і інтересів. Розв'язання конфліктів неформальним шляхом, без використання традиційного впливу законодавства та державних органів розвиватиме у індивідів усвідомлення власної відповідальності, підвищуватиме рівень правового виховання. За допомогою медіації підвищиться загальний рівень правової обізнаності, а суспільство стане здатним виявляти та усвідомлювати деструктивний характер конфлікту.

Правове регулювання медіації здійснюється на двох рівнях – приватноправовому та публічно-правовому. Приватноправове регулювання медіації здійснюється сторонами конкретного спору, які беруть участь у медіації, шляхом укладення договору про проведення медіації та інших правочинів, а також етичними нормами і правилами поведінки у сфері медіації, вимогами до особи медіатора і процедури медіації, які встановлюють об'єднання медіаторів та організації, які забезпечують проведення медіації.

Стан розвитку правового регулювання медіації на публічно-правовому рівні в Україні слід визнати задовільним, оскільки вже набув чинності новий Закон України «Про медіацію». Високою розробленістю відзначається

правове регулювання медіації в якості соціальної послуги. Необхідність подальшого удосконалення і розвитку законодавства про медіацію в Україні зумовлена потребою в ефективному механізмі розв'язання конфліктів і вирішення спорів у суспільстві, а також потребою в наближенні українського законодавства до європейських і міжнародних стандартів.

Виокремлено наступні етапи історичного становлення українського нотаріату:

1) етап зародження нотаріату Київської Русі і Галицько-Волинської держави (IX ст. – 40-і роки XIV ст.), у якому відбулося формування витоків нотаріату у «Руській Правді»;

2) етап становлення нотаріату наближеного до римського права відповідно до Литовських статутів 1529, 1566 і 1588 років під час перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського (1340-1659 рр.), Польського Королівства (1387-1569 рр.) та Речі Посполитої (1569-1772 рр.);

3) етап розвитку нотаріальної діяльності, що здійснювалася адміністративними органами, за часи існування Української Козацької держави (1649-1783 рр.);

4) етап відходу від європейських традицій розвитку нотаріату та приєднання нотаріату на українських землях у складі Російської імперії (1783-1917 рр.) до російського нотаріату;

5) етап занепаду нотаріату в УРСР (1919-1991 рр.);

6) етап розквіту нотаріату, а саме розвитку його законодавчого врегулювання, в незалежній Україні з 1991 р.

Інститут українського нотаріату має складну та нерівномірну історію свого зародження та становлення. На розвиток нотаріату в Україні найбільший вплив мали питання, пов'язані з процесами державотворення і розвитком державності. Незважаючи на періодичний відхід від прогресивних західноєвропейських тенденцій удосконалення нотаріальної діяльності до здобуття Україною незалежності у 1991 р., сучасний український нотаріат модернізується відповідно до загальноприйнятих світових стандартів.

Активний розвиток правового регулювання нотаріату та попит на нотаріальні послуги свідчать про те, що суспільне значення цього інституту, порівняно з радянськими часами, значно зросло. Нотаріат – це форма здійснення державного контролю за правомірністю дій суб'єктів права, оскільки, наприклад, нотаріус посвідчує правочин лише тоді, коли переконається у законності такого правочину. Він є одним з найважливіших структурних елементів, органічно пов'язаних з правовою системою певного суспільства, виконуючи щодо неї до неї ряд ключових функцій. Інститут нотаріату сприяє оптимальній реалізації громадянами своїх прав і обов'язків, захисту прав і законних інтересів громадян, а також гарантує режим законності. Завдяки цьому відбувається забезпечення приватних і публічних інтересів у стабільному правопорядку. Розширення нотаріальної діяльності в частині надання нотаріусам повноважень щодо здійснення процедури медіації одночасно поглиблює значення нотаріату в громадянському суспільстві та удосконалює його призначення. Окрім законності, забезпечення правопорядку та розвантаження судів, нотаріуси спроможні збільшити свій внесок у розвиток неконфліктних, конструктивних комунікацій, що, в свою чергу, сприятиме зростанню правової культури громадян.

Система нотаріату підпорядковується нормам адміністративного права. Статус державних органів управління нотаріатом, порядок видачі свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю, здійснення контрольної діяльності щодо нотаріусів – усе це за своєю суттю є реалізацією владних повноважень, тобто адміністративно-правовими відносинами, одним із суб'єктів яких завжди виступає державний орган, носій державної влади. Це відносини підпорядкованості, що являє собою предмет адміністративного права. Нотаріат як професійна спільнота потребує керуючого впливу з боку держави, що становить предмет адміністративно-правового регулювання суспільних відносин.

Адміністративно-правове регулювання нотаріальної діяльності – це діяльність держави та органу професійного саморегулювання нотаріальної

професії, яка провадиться з метою упорядкування суспільних відносин, пов'язаних із здійснення нотаріальної діяльності, а також з метою створення належних умов для функціонування інституту нотаріату, забезпечення захисту та охорони прав і законних інтересів громадян і власності, попередження правопорушень, зміцнення законності та розвитку правової держави.

Об'єктом адміністративно-правового регулювання діяльності нотаріусів є суспільні відносини, пов'язані зі здійсненням нотаріусами та іншими уповноваженими на це особами нотаріальних дій, а також владно-управлінські відносини, які виникають між органами публічної адміністрації та їх посадовими особами, нотаріусами, іншими особами, уповноваженими на вчинення нотаріальних дій, і здобувачами статусу нотаріуса щодо законодавчого забезпечення нотаріальної діяльності, організації та забезпечення функціонування нотаріату, здійснення контролю за нотаріальною діяльністю.

Сучасний рівень розвитку адміністративно-правового регулювання діяльності нотаріусів є недосконалим. Це пов'язано, в першу чергу, з історичним спадком правового регулювання нотаріату за радянських часів, оскільки відносно нещодавно інститут нотаріату знаходився в періоді застою. Окрім того, реформування адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності є досить несистемним та не завжди відбувається з врахуванням практичних реалій діяльності нотаріусів та їхніх професійних потреб.

Значна увага законодавця та органів публічної адміністрації до нотаріальної реформи дає змогу говорити про позитивні тенденції наближення умов розвитку нотаріату до світових стандартів ефективного функціонування. Розширення компетенції нотаріуса щодо офіційного здійснення ним медіації є перспективним шляхом осучаснення адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності в цілому. Інституціоналізація медіації в нотаріальній діяльності дає змогу сформулювати визначення нового поняття «адміністративно-правове регулювання здійснення медіації нотаріусом» – це

діяльність держави та органу професійного саморегулювання нотаріальної професії, яка провадиться з метою упорядкування суспільних відносин, пов'язаних із здійсненням особами, уповноваженими на вчинення нотаріальних дій, діяльності у сфері медіації.

РОЗДІЛ 2

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯЛЬНОСТІ НОТАРІУСА У СФЕРІ МЕДІАЦІЇ

2.1. Зарубіжний досвід упровадження медіації до нотаріальної діяльності

На національному рівні медіація динамічно розвивається та функціонує в багатьох країнах світу: Німеччині, Австрії, Новій Зеландії, Нідерландах, США, Канаді, Великобританії, Польщі, Франції тощо. У Німеччині медіація – це невід’ємна частина німецької судової системи, сфера застосування якої поширюється на сімейні, адміністративні та інші судові справи. Австрія стала першою країною, де професію медіатора було офіційно включено до класифікатора професій. У Польщі медіатори реєструються в судах, маючи відповідну кваліфікацію. Тоді як в Чехії функціонує Служба апробації та медіації – державний орган, діяльність якого координує Міністерство юстиції [209, с. 60]. Отже, кожна держава, яка визнала медіацію ефективним інструментом вирішення спорів, розроблює власну модель її використання та інституційне забезпечення.

Директива № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах від 21.05.2008 р. № 2008/52/ЄС [50] у ст. 3 визначає, що посередником може бути будь-яка третя особа, до якої звертаються сторони, щоб провести посередництво (медіацію) ефективним, неупередженим та компетентним способом, незалежно від свого найменування чи професії у відповідній державі-члені, а також незалежно від того, як ця третя особа призначається для проведення посередництва (медіації), а також незалежно від процедури проведення посередництва (медіації). Європейське законодавство про медіацію не встановлює заборону на здійснення медіації представниками різноманітних професій, в тому числі нотаріусами.

У 2001 році Конгрес Міжнародного союзу нотаріату, визначив, що нотаріус, який через свої професійні обов'язки повинен досить часто узгоджувати різні інтереси сторін і зводити їх до єдиного знаменника, у більшій мірі, ніж представники інших юридичних професій, призначений бути медіатором [259, с. 95].

У деяких державах, де функціонує нотаріат латинського типу, було запроваджено можливість виконання функцій медіатора нотаріусами. На думку багатьох науковців, професія нотаріуса потенційно найбільш придатна для реалізації завдань медіації. Крім того, принципи неупередженості, незалежності та конфіденційності, притаманні нотаріальній діяльності, властиві також медіації [259, с. 94]. Підхід, відповідно до якого медіацію можуть здійснювати представники класичних юридичних професій, забезпечує належний державний контроль за здійсненням медіаційних процедур. Водночас він є менш привабливим, оскільки коло медіаторів значно обмежується [59, с. 37].

Європейська комісія з питань ефективності правосуддя (СЕРЕЈ) у Європейському посібнику із законотворчості медіації 2019 р. рекомендує державам дозволити представникам юридичних професій таким, як адвокати і нотаріуси, проводити процедуру медіації за умови наявності у представників цих професій відповідної підготовки та іспиту у сфері медіації. Комісія також наголошує на потребі законодавчо визначити межі повноважень медіатора, яким виступає суддя, адвокат, нотаріус та інші. На думку європейських експертів, особам, які виконують функції адвокатів, суддів, нотаріусів або правоохоронців, має бути дозволено виконувати функції медіатора, якщо це не суперечить національному законодавству і вони не діють в іншій ролі в тому самому спорі без усвідомленої згоди сторін, а також якщо вони достатньо підготовлені [258].

У багатьох європейських країнах нотаріуси можуть виступати медіаторами, а їх участь у нотаріальному посвідченні медіаційних угод законодавчо встановлена у таких державах, як Іспанія, Нідерланди, Словенія,

Болгарія та інших. За природою своєї діяльності нотаріуси можуть відігравати вирішальну роль у процедурах медіації. Будучи особами, які користуються довірою, вони можуть використати свої навички слухання та професійні юридичні знання в процесі мирного розв'язання конфліктів. Рада нотаріусів Європейського Союзу (CNUE) працює над створенням загальної бази практики нотаріальної медіації в Європі. Згодом Рада планує створити європейську мережу нотаріусів-медіаторів і розробити для них ряд практичних інструментів [272].

За підтримки Європейського Союзу Рада нотаріусів розробила у 2018 р. практичний посібник з нотаріальної медіації на європейському рівні. Написання цього посібника є частиною заходів, які заплановані в ході реалізації проєкту «Медіація для нотаріусів – нотаріуси для медіації», створеного Радою нотаріусів Європейського Союзу та Європейською комісією.

Цей проєкт є важливим кроком у процесі, ініційованому робочою групою з медіації Ради нотаріусів Європейського Союзу, для створення спільної бази нотаріальної медіації та мережі нотаріусів-медіаторів, визначених у Європейській нотаріальній мережі (ENN). Метою проєкту є надання нових можливостей у сфері розв'язання конфліктів у повсякденному житті громадян, які переміщуються в межах Європейського Союзу. Передумовами проєкту стала оцінка Європейської комісії у 2015 р. реалізації Директиви 2008/52/ЄС від 21.05.2008 р. щодо деяких аспектів медіації у цивільних та комерційних справах [50]. Європейська комісія вирішила не переглядати Директиву, проте запросила нотаріат, як і інші професії, які працюють у сфері медіації, продовжувати робити внесок у практику медіації шляхом підвищення обізнаності та пропаганди з метою подальшого стимулювання використання медіації як альтернативного механізму вирішення спорів [265, с. 5].

Нотаріальна медіація є якісним інструментом врегулювання спорів у Німеччині. Відповідно до пар. 1 Федерального закону Німеччини від

24.02.1961 р. «Про нотаріат» призначенням нотаріусів є виконання завдань пов'язаних з наданням юридичної допомоги [252]. Тобто діяльність нотаріуса як медіатора, коли його функції не обмежуються організацією переговорів, а спрямовані також на використання його юридичної кваліфікації для посвідчення угоди за результатами медіації або посвідчення відмови сторін від юридично нездійснених рішень, необхідно розглядати як службову діяльність у сфері надання юридичної допомоги.

Актом, який також регулює медіацію, яка здійснюється нотаріусами у Німеччині, є Рекомендація Федеральної нотаріальної палати Німеччини від 08.10.1999 р. про примирні процедури [257]. Рекомендація застосовується в офіційних процедурах, які проводяться нотаріусами в межах надання ними юридичної допомоги, а також в межах їх діяльності в якості примирного органу. У документі зазначається, що у тому випадку, коли управління юстиції землі Німеччини визнало нотаріусів примирними органами, то об'єм повноважень нотаріуса визначаються актами управління юстиції. Примирні процедури, які проводять нотаріуси, проводяться на основі:

- 1) згоди усіх учасників (добровільна процедура);
- 2) норми закону, яка визначає, що звернення до суду можливе тільки після того, як за заявою однієї зі сторін спору буде здійснена спроба вирішення спору в примирному органі, наділеному відповідними повноваженнями (обов'язкова процедура).

Рекомендація врегульовує практичні питання здійснення медіації нотаріусами, а також питання щодо конфлікту інтересів. Так, якщо нотаріус не може працювати як примирний орган через заборону участі або упередженість, він повинен повідомити про це сторін з посиланням на правові наслідки, пов'язані із припиненням провадження. Нотаріус в якості примирного органу повинен утриматися через упередженість, якщо спір стосується дії, тлумачення чи виконання документа, який він посвідчив [257].

Тож, у разі спору між учасниками нотаріального провадження нотаріус має право самостійно сприяти примиренню та досягненню взаєморозуміння

сторін. Таким чином, реалізується потенціал нотаріату як органу превентивної юстиції, що повною мірою відповідає принципам та основним ідеям латинського нотаріату.

У Німеччині сторони медіаційної угоди можуть затвердити її у нотаріуса, після чого зазначена угода набуває чинності виконавчого документа. У Баварії діє окреме законодавство про медіацію, яке уможливорює діяльність адвокатів і нотаріусів в якості медіаторів. Однак голова Високого суду Баварії може призначати додаткових медіаторів за обов'язковою програмою, якщо вони відповідають певним вимогам: здатні забезпечити нейтральну та неупереджену медіацію; повинні проводити посередництво на регулярній основі, а не тільки протягом обмеженого періоду часу; повинні проводити посередництво, яке за основними параметрами відповідає законодавству Баварії про медіацію. Схожу модель медіації запроваджено в Італії, де до медіації допускаються представники традиційних юридичних професій – нотаріуси, адвокати та судді [59, с. 72; с. 75].

В Австрії для консультування Федерального міністра юстиції з питань медіації створена консультативна рада з медіації, членами якої є члени Австрійської нотаріальної палати, серед яких нотаріуси, які діють у сфері медіації. Федеральний закон Австрії про медіацію у цивільно-правових справах у пар. 10 роз'яснює, що кожен, хто має професійну кваліфікацію, це той, хто володіє знаннями та навичками медіації на основі відповідної підготовки і знайомий із її юридичними та психосоціальними принципами. Навчання медіатора має бути завершено, наскільки це можливо, на викладацьких та практичних заходах в установах, у тому числі в університетах, які Федеральний міністр юстиції вніс до переліку навчальних закладів та курсів для медіації у цивільно-правових справах. При оцінці професійної кваліфікації, знання та навички, які мають представники певних професій, в тому числі нотаріуси, повинні мати відповідний предмет із медіації у рамках свого навчання та професійного досвіду, який буде корисним для них під час практики медіації. Нотаріусів, які бажають здійснювати медіацію та

мають відповідну кваліфікацію, реєструють у реєстрі медіаторів, ведення якого забезпечує Міністерство юстиції Австрії [253].

У Бельгії медіація, яка здійснюється нотаріусом, просувається Федеральною комісією з посередництва та Королівською федерацією бельгійських нотаріусів. Головною особливістю цього просування є наявність особливого правового регулювання для нотаріальної медіації. Так, Кодекс етики нотаріальної медіації від 18.04.2017 р. визначає принципи, які повинні слугувати орієнтиром для нотаріальних медіаторів [254]. Під нотаріальними медіаторами розуміються акредитовані нотаріуси-медіатори та нотаріуси, працівники яких акредитовано надають послугу медіації. Нотаріальні медіатори залишаються підпорядкованими правилам нотаріальної етики, які переважають також під час процедури медіації.

Відповідно до бельгійського Кодексу етики нотаріальної медіації медіація – це метод вирішення конфлікту, за допомогою якого посередник допомагає сторонам, надаючи їм свої навички, щоб шляхом діалогу та переговорів вони самостійно та разом досягли взаємоприйнятної згоди, розв’язавши конфлікт [254]. Завдання нотаріального медіатора полягає у створенні та підтримці умов, що дозволяють особам, які перебувають у конфлікті, вести переговори та знаходити шляхи вирішення спорів між ними. Він обслуговує інтереси всіх залучених сторін спору та підтримує процес. Безпосереднє розв’язання конфлікту залишається в компетенції зацікавлених сторін.

Нотаріус-медіатор, а також нотаріальний співробітник, який надає свої посередницькі послуги під повноваженнями та під відповідальність нотаріуса, повинні бути затверджені уповноваженим законом органом. У випадку добровільної медіації він призначається на основі узгодженого вибору та вільного рішення всіх сторін конфлікту. У випадку процесуальної медіації він призначається суддею за спільним клопотанням сторін або за ініціативою судді, але за згодою сторін. Виходячи з Кодексу етики нотаріальної медіації, можемо зробити висновок, що в Бельгії нотаріус-медіатор зобов’язаний:

- перед вступом до медіації пояснити сторонам сутність процесу медіації та надати їм повну корисну інформацію щодо процедури;
- перевірити, чи може він прийняти доручення та чи здійснюється його призначення як медіатора на підставі вільного вибору всіх сторін;
- підписати протокол медіації з іншими її учасниками;
- забезпечувати дотримання етичного кодексу під час медіації;
- повідомити сторін про їхню можливість на будь-якому етапі викликати іншого експерта (юриста, податкового спеціаліста, психолога тощо) за умови повідомлення нотаріуса-медіатора та інших сторін;
- запропонувати сторонам прийняти рішення на основі достатньої та адекватної інформації та після отримання відповідних висновків;
- забезпечити, щоб переговори проходили збалансовано, мирно і в інтересах усіх сторін [254].

Переконавшись, що кожна сторона усвідомлює всі наслідки, пов'язані із запропонованими рішеннями, та розуміє їх, нотаріус-медіатор складає угоду за результатами медіації, в яку включаються остаточні рішення, отримані з приводу кожного обговореного сторонами пункту. Він інформує сторони про наслідки підписання договору. Нотаріус-медіатор повинен переконатися, що угода є справедливою, збалансованою та чесною, а також що вона не суперечить публічним інтересам чи імперативному закону. Нотаріус-медіатор не може бути свідком у цивільному або адміністративному судочинстві щодо фактів, які стали відомі йому у процесі медіації.

У Франції панує думка, відповідно до якої в силу своєї етики, компетенції, природної схильності, яку визнають громадськість та органи публічної влади, нотаріус-медіатор є ключовим гравцем у практиці класичної та судової медіації. Окрім професійних навичок, нотаріус-медіатор повинен мати спеціальну підготовку. Незалежний, неупереджений і кваліфікований нотаріус-медіатор за аналогією з правилами, встановленими в європейських державах, не може мати професійні чи особисті зв'язки з однією зі сторін спору в медіації. До компетенції французького нотаріуса-

посередника входять сімейні спори, житлові спори і корпоративні спори. При цьому медіація, яка здійснюється нотаріусом, можлива лише у спорах між фізичними особами, тоді як медіацію у спорах, де стороною є юридична особа, нотаріусам здійснювати заборонено [264].

Польський нотаріус Б. Я. Павляк вважає, що відсутність у медіатора юридичних знань ускладнює належне проведення медіації та досягнення мирової угоди. За загальним правилом угода за результатами медіації набуде юридичної сили після її затвердження судом. Якщо її текст не адаптований до предмета медіації або її зміст є неповним, підготовку медіатора, який здійснював таку процедуру, на думку правника, слід визначити неналежною. Державний нотаріус у Польщі за своєю професією – це добре підготовлений юрист, який спеціалізується на цивільних та господарських справах. Він здатний професійно редагувати юридичні тексти, а отже має право скласти медіаційну угоду, узгоджену сторонами, надаючи їхнім домовленостям юридичний характер. Державний нотаріус як медіатор також гарантує безпеку сторін. Метою дій нотаріуса як медіатора є: розробка остаточної редакції угоди із зазначенням конкретних зобов'язань сторін; складання договору відповідно до чинного законодавства та у спосіб, що створює відчуття справедливості; створення простору для обговорення можливих майбутніх проблем та можливих шляхів їх вирішення. Угода сторін про припинення медіації фіксується в протоколі медіації. Він має бути оформлений в письмовій формі відповідно до процесуального законодавства Польщі, а також може включати зміст мирової угоди, укладеної сторонами [268, с. 79].

Інституційне забезпечення нотаріальної медіації у Польщі розпочалося у 2011 р. з моменту створення Центру медіації Асоціації нотаріусів Республіки Польща. Після цього медіаційні центри почали утворюватися при регіональних нотаріальних палатах. Наприклад, у березні 2011 р. Рада Нотаріальної палати в Лодзі прийняла постанову про створення центру медіації при Нотаріальній палаті в Лодзі, розробку матеріально-правових і процесуальних основ діяльності центру та призначили координаторів цього

проєкту. Основними завданнями Центру медіації Асоціації нотаріусів Республіки Польща є:

- ведення Списку постійних медіаторів;
- організація процесу навчання кандидатів у медіатори;
- організація процесу вдосконалення діяльності медіаторів;
- організація періодичних перевірок діяльності медіаторів (супервізій);
- розробка, уніфікація та просування стандартів навчання медіаторів і вдосконалення медіації;
- популяризація медіації як альтернативного способу врегулювання спорів [267].

Активну діяльність у сфері медіації в Польщі здійснює Центр медіації при Нотаріальній палаті в Гданську. Медіаторами, внесеними до Списку медіаторів Центру можуть бути лише ті особи, які володіють повною дієздатністю і повністю користуються публічними правами. Такими особами є нотаріуси Нотаріальної палати в Гданську, нотаріуси на пенсії Нотаріальної палати в Гданську, засідателі нотаріуса, включені до списку засідателів нотаріусів Нотаріальної палати в Гданську, заступники нотаріуса, включені до списку нотаріальних заступників Нотаріальної палати в Гданську, стажисти нотаріуса внесені до списку стажистів нотаріуса Нотаріальної палати в м. Гданськ, які отримали кваліфікацію медіатора в результаті навчання з медіації, відповідно до польських Стандартів підготовки медіаторів. Правове регулювання медіації, яка здійснюється нотаріусами, включає в себе Стандарти ведення медіації та медіаторського провадження 2006 р., Стандарти підготовки медіаторів 2007 р., Кодекс етики польських медіаторів 2008 р. [267].

У Литві з 2020 р. сторони сімейних спорів, які прагнуть вирішити свій спір мирно, можуть звертатися до нотаріусів, які здобули кваліфікацію медіатора. На думку президента Литовської нотаріальної палати М. Страчкайтиса, обов'язковість медіації у сімейних справах не має новизни для литовських нотаріусів, адже професія нотаріуса автоматично тягне за собою

обов'язок знаходити рішення, які відповідають інтересам обох сторін. Тобто за своєю професійною природою нотаріус є посередником у суперечках [262]. Обов'язкова медіація у Литві застосовується у сімейних справах щодо розлучення, утримання дитини, визначення місця проживання, визначення порядку спілкування з дітьми та інших сімейних спорах. Такі нотаріальні послуги особливо важливі для пошуку конфіденційних, оптимальних і взаємовигідних рішень емоційних сімейних спорів, зокрема, у справах про розлучення.

Медіаційні послуги можуть надавати лише особи, які пройшли спеціальне навчання та отримали відповідні сертифікати. Більшість із півтори сотні нотаріусів, які діють в Литві, заздалегідь підготувалися до вступу в силу змін до Закону про медіацію та отримали кваліфікацію медіатора. З вересня до середини грудня 2019 року понад 100 нотаріусів пройшли підвищення кваліфікації від імені Нотаріальної палати. Багато нотаріусів отримали сертифікати ще раніше після проходження різноманітних тренінгів з медіації. Медіація у Литві є не нотаріальною дією, за яку сплачується плата, затверджена наказом Міністра юстиції, а послугою, розмір плати за яку сторони повинні самостійно узгодити з нотаріусом [262].

Детальне правове регулювання медіації, яка здійснюється нотаріусом, запровадила Грузія. У Законі Грузії «Про медіацію» від 18.09.2019 р., а саме у ст. 1 визначено, що дія цього Закону не поширюється на нотаріальну медіацію, передбачену Законом Грузії «Про нотаріат», медіацію та нотаріальну медіацію, передбачені Законом Грузії «Про вдосконалення спеціального порядку системної та спорадичної реєстрації прав на земельні ділянки та кадастрових даних», медіацію, передбачену Кодексом про правосуддя щодо неповнолітніх, та на медіацію з метою розгляду та вирішення колективних спорів, передбачену трудовим законодавством [65].

Згідно зі ч. 3 ст. 6 вказаного Закону особа не має права бути медіатором, якщо особа була або є суддею, присяжним засідателем, прокурором, слідчим, секретарем судового засідання, арбітром або експертом у тій же чи іншій

справі, пов'язаній з нею по суті, в суді, арбітражі або подібному процесі, або брала участь у зазначеній справі як державний службовець, нотаріус-медіатор чи медіатор, передбачений законодавством. З 2020 р. Закон Грузії «Про медіацію» було також доповнено правовою нормою, відповідно до якої особа не має права бути суддею, присяжним засідателем, прокурором, слідчим, секретарем судового засідання, арбітром або експертом у справі в суді, арбітражі або подібному процесі або брати участь у справі як державний службовець, нотаріус-медіатор, якщо особа була медіатором з тієї ж чи іншої справи, пов'язаної з нею по суті [65]. Однак, правове регулювання нотаріальної медіації в Грузії не обмежується нормативно-правовим актом про медіацію.

Відповідно до ст. 38-1 Закону Грузії «Про нотаріат» від 04.12.2009 р. нотаріус може бути медіатором між сторонами спору: щодо сімейно-правових відносин (крім усиновлення, визнання недійсним усиновлення, обмеження батьківських прав та позбавлення батьківських прав); щодо спадкових правовідносин; щодо сусідських відносин; з будь-яких інших відносин, якщо законодавством Грузії не визначено спеціального порядку здійснення медіації з таких спорів. Медіація за участю нотаріуса може проводитися за згодою сторін спору. У випадках, передбачених законом, адміністративний орган обов'язково звертається до нотаріальної медіації. Якщо спір у процесі нотаріальної медіації закінчився прийняттям сторонами взаємовигідного рішення спору, нотаріус складає акт про мирову угоду, що засвідчується в нотаріальному порядку [66]. Основні положення щодо нотаріальної медіації були включені до грузинського законодавства про нотаріат ще у 2012 р., який можна визнати роком започаткування інституту нотаріальної медіації в Грузії.

Законом Грузії «Про вдосконалення спеціального порядку системної та спорадичної реєстрації прав на земельні ділянки та кадастрових даних» від 11.12.2019 р., який набув чинності 01.01.2020 р. закріплено визначення поняття «нотаріальна медіація» – «це альтернативний засіб вирішення приватноправового спору під час системної реєстрації або спорадичної

реєстрації, який у порядку, встановленому цим Законом, ведеться одним або декількома нотаріусами-медіаторами» [64]. Нотаріус-медіатор повинен відповідати певним вимогам: володіти спеціальними знаннями, бути зареєстрованим у списку нотаріусів-медіаторів Національного агентства публічного реєстру Грузії, бути нейтральним і неупередженим, повідомляти сторін спору про конфлікт інтересів до вступу в процедуру. Прямої вказівки на особливу підготовку нотаріусів у сфері медіації законодавство Грузії не містить, тому можемо припустити, що така підготовка відбувається за загальними правилами підготовки медіаторів у Грузії.

Отже, спостерігається тенденція до надання повноважень щодо здійснення медіації нотаріусам у тих державах, де медіація отримала широке поширення, динамічний розвиток та якісне правове регулювання. Проте, деякі держави, які протягом багатьох років розвивають культуру врегулювання спорів шляхом використання медіації, не повністю інтегрували її до нотаріальної діяльності. Наприклад, Закон Румунії від 12.05.1995 р. № 36 «Державні нотаріуси та нотаріальна діяльність» у ст. 77 закріплює повноваження нотаріуса лише щодо посвідчення угоди за результатами медіації [263]. Відповідно до Закону медіаційні угоди, складені сторонами або їх представниками, перевіряються на відповідність матеріальним і формальним умовам, а державний нотаріус має право вносити зміни та відповідні доповнення до них за згодою сторін спору. Для посвідчення медіаційної угоди сторони угоди повинні бути присутні особисто або представлені законним представником на підставі довіреності, щоб підписати її перед державним нотаріусом і виконати всі вимоги: матеріальні та формальні умови, встановлені законом. Однак здійснення медіації безпосередньо нотаріусом румунським законодавством не передбачено.

Ставлення нотаріальних і медіаторських професійних спільнот у європейських державах до нотаріального посвідчення угод за результатами медіації та складання такої угоди нотаріусом умовно розділяють на дві школи. Перша школа, яку представляють Іспанія та Франція, вважають, що доцільно

довірити посвідчення угоди за результатами медіації не медіатору, а нотаріусу. В Іспанії це пояснюють вимогою незалежності особи, яка посвідчує угоду за результатами медіації, від попереднього процесу медіації. У Франції стверджують, що складання нотаріусом-медіатором остаточної угоди про результатами медіації перешкоджає процесу посвідчення медіації нотаріусами. В обох країнах нотаріальна медіація найчастіше здійснюється не індивідуально нотаріусами, а в межах спеціальних центрів медіації. Інша школа, яка переважає кількісно і розвивається в Словенії, Німеччині, Нідерландах, Польщі та Італії, вважає доцільним встановлення моделі, відповідно до якої нотаріус-медіатор має право складати та посвідчувати угоду за результатами медіацію, яку він здійснював [265, с. 16].

Цікавою для вивчення є практика Молдови, яка встановлює особливе правило здійснення медіації нотаріусом. Так, згідно з ст. 5 Закону Молдови «Про медіацію» від 21.08.2015 р. якщо медіатором є нотаріус, останній не має права наділяти юридичною силою мирову угоду, укладену сторонами у процесі медіації. При цьому адвокати та нотаріуси, які набули статусу медіатора, можуть здійснювати діяльність медіатора без створення бюро медіації та без включення до списку медіаторів, який складається організацією, що здійснює медіацію. У Молдові діє також особливий порядок виконання мирової угоди. Мирова угода має обов'язковий для сторін характер і підлягає добровільному виконанню протягом 20 днів, якщо сторони не домовилися інакше. Якщо така угода, укладена внаслідок медіації, не виконується добровільно, то з метою примусового виконання вона може бути:

- затверджена судом;
- посвідчена нотаріусом, якщо угода укладена між юридичними особами [23].

Нотаріальна спільнота європейських країн визнала корисність нотаріальної медіації та почала працювати у напрямку формування інституту транскордонної нотаріальної медіації. Ефективність медіації, здійснюваної нотаріусом, підтверджується не лише фактом її запровадження у більшості

розвинутих держав. Рада нотаріусів Європейського Союзу наводить конкретні приклади спорів, які були успішно врегульовані шляхом здійснення транскордонної нотаріальної медіації, а саме:

- спір щодо поставок будівельних матеріалів між іспанською та болгарською компаніями, який супроводжувався конфліктом з-приводу культурних відмінностей професійних середовищ і законодавства держав;
- спір щодо комерційних відносин між французькими та польськими військово-морськими компаніями;
- спір щодо ліквідації правонаступництва, в якому рухоме та нерухоме майно знаходилося на територіях Франції, Італії, Іспанії тощо [265, с. 13].

Отже, необхідність впровадження в юридичну практику цивілізованих способів вирішення правових спорів зумовила появу в сучасній правовій дійсності нових юридичних процедур, які становлять альтернативу правосуддю і сприяють запобіганню судовим спорам. Сьогодні актуальним є поєднання однієї із найстаріших юридичних професій – нотаріату та медіації, порівняно нового для нашої країни способу врегулювання спірних правовідносин. Зарубіжна юридична практика свідчить про ефективність використання медіації представниками різноманітних професійних груп – суддями, адвокатами і нотаріусами. Європейські держави продовжують формувати систему правового регулювання нотаріальної медіації і цей процес свідчить про результативність синергії нотаріату та медіації як альтернативного способу розв’язання конфліктів. Професійна компетенція нотаріуса полягає в наданні кваліфікованої юридичної допомоги, що є перевагою для процедури медіації [129, с. 117].

Аналіз зарубіжного досвіду впровадження медіації до нотаріальної діяльності, свідчить про те, що єдиного підходу до врегулювання таких розширених повноважень нотаріусів немає. На сьогодні вітчизняний нотаріус має право проводити медіацію, але у процесі подальшого вдосконалення компетенції нотаріуса-медіатора Україна може обрати один із кількох шляхів:

- 1) встановлення можливості нотаріуса здійснювати медіацію, угоду за

результатами якої повинен посвідчувати інший нотаріус; 2) встановлення можливості нотаріуса здійснювати медіацію та можливості іншого нотаріуса, стороннього від проведення медіації, скласти і нотаріально посвідчувати угоди за результатами медіації; 3) встановлення можливості одного і того ж нотаріуса здійснювати медіацію, скласти угоду за результатами медіації та нотаріально посвідчувати її.

2.2. Предмет діяльності нотаріуса як медіатора

М. Вайнагій наголошує на додаткових умовах до ефективного застосування альтернативного врегулювання спору: готовність до поступок, емоційна стійкість, сміливість визнавати власну провину, прагнення зберегти і розвивати доброзичесні відносини, усвідомлення вищості спільного блага над індивідуальним. Завідувач сектору Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду слушно вказав на те, що прогалини між альтернативним вирішенням спору та людиною можна врегулювати нормотворчим шляхом, тоді як подолання прогалини між людиною та альтернативним вирішенням спору залежить від внутрішнього світу кожної людини [19]. Аналіз повноважень нотаріуса та специфіки спірних відносин у приватноправових і публічно-правових відносинах дозволить визначити, чи здатен нотаріус подолати ці прогалини на рівні кожного індивідуального конфлікту (спору).

Згідно зі ст. 5 Закону України «Про нотаріат» від 02.09.1993 р. № 3425-XII [190] до обов'язків нотаріуса відноситься: дотримання Закону, присяги і правил професійної етики; сприяння фізичним та юридичним особам у здійсненні їхніх прав та захисті законних інтересів; роз'яснення їхніх прав і обов'язків; попереджування їх про наслідки вчинення нотаріальних дій, аби юридична необізнаність не нашкодила їм; зберігання в таємниці відомостей, одержаних у зв'язку з вчиненням нотаріальних дій; ведення нотаріального діловодства та архіву нотаріуса відповідно до встановлених вимог; постійне підвищення свого професійного рівня тощо.

Предмет діяльності нотаріуса слід визначати виходячи зі змісту ст. 34 вказаного Закону. Так, нотаріальними є наступні дії: посвідчення правочинів; вжиття заходів щодо охорони спадкового майна; видача свідоцтв про право на спадщину, право власності на частку в спільному майні подружжя, придбання майна з прилюдних торгів тощо; проведення описів майна особи, що визнана безвісно відсутньою чи місце перебування якої невідоме; посвідчення передбачених Законом фактів; вчинення виконавчих написів та інші.

До предмета діяльності нотаріуса слід також віднести проведення медіації – новим Законом України «Про медіацію» було внесено зміни до Закону України «Про нотаріат», тому нотаріуси, які пройшли базову підготовку медіатора, мають право здійснювати свою діяльність у сфері медіації. Тож, нотаріус, який має намір проводити медіацію, набуває нових повноважень, а, отже, має розширений предмет своєї професійної діяльності.

Предметом медіації як позасудової процедури відповідно до ст. 2 Закону України «Про медіацію» від 16.11.2021 р. № 1875-IX [187] є будь-які конфлікти (спори), що виникають у цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних правовідносинах, а також кримінальних провадженнях під час укладання угод про примирення між потерпілим і підозрюваним. Перелік сфер відносин, де конфлікти (спори) характеризуватимуться медіабельністю, є невичерпним. Закон окремо регламентує особливості медіації у сімейних спорах. Так, процедура може застосовуватися у сімейних конфліктах (спорах), якщо вони впливають або можуть вплинути на права і законні інтереси дитини (як третьої особи) з урахуванням найкращих інтересів дитини та відповідно до чинного законодавства.

У науковій літературі ідея наділення нотаріусів повноваженнями здійснювати медіацію отримує схвалення. Це пояснюється тим, що, хоча відповідно до законодавства нотаріус учиняє нотаріальні дії за умов безспірності правочинів (юридичних фактів), він сприяє досягненню сторонами консенсусу на практиці. Відсутність добровільноїгоди може

завадити укладенню правочину. Нотаріус може пропонувати оптимальні варіанти поділу спадкового майна або допомогти сформулювати найбільш доцільний варіант договору, якщо сторони на момент звернення до нього не дійшли згоди [81].

Таку думку поділяє С. Фурса, визнаючи здійснення нотаріусами функції превентивного правосуддя та конкуренцію нотаріату і судочинства в цілому. Членство України в Міжнародному союзі нотаріату дозволяє вітчизняним нотаріусам надавати особам комплексну правову допомогу, здійснювати медіацію на стадії підготовки до вчинення нотаріального провадження. Науковець вказує на вже існуючу практику нотаріальної медіації в Україні щодо посвідчення аліментних договорів із елементами виховання та визначення місця проживання дитини. У цьому випадку нотаріус роз'яснює батькам перевагу нотаріального посвідчення над судовим порядком, узгоджує порядок сплати і розмір аліментів, консулює щодо процедури виконання договору на підставі виконавчого напису тощо [227, с. 7].

М. О. Німак звертається до переліку видів спірних правовідносин, визначених законодавством про медіацію, та наголошує на тому, що нотаріус має вищу юридичну освіту і є фахівцем із цивільного, сімейного, трудового, господарського права. Тож, нотаріус може проводити медіацію в таких спорах. Натомість спори, які виникають з адміністративного та кримінального права, потребують інших спеціальних знань та практичних навичок, тому не придатні до нотаріальної медіації [141, с. 67]. Ж. А. Огороднік також вважає нотаріуса вже готовим професійним медіатором для вирішення цивільних, господарських, сімейних, спадкових спорів, який не потребує додаткового часу на підготовку до проведення процедури [146, с. 130].

На думку М. М. Дякович, нотаріальна медіація часто виникає безпосередньо в кабінеті нотаріуса, коли сторони правочину не можуть досягнути консенсусу щодо окремих його положень з приводу договорів купівлі-продажу, виконання аліментних зобов'язань, шлюбних договорів, участі у вихованні дитини, оформлення спадкових прав [58, с. 138]. Якщо

сторони майбутнього правочину мають низький рівень правової поінформованості, вони не можуть передбачити вирішення певних юридичних питань, тому в процесі вчинення нотаріальних дій нотаріус консультує їх щодо таких питань.

Виходячи із особливостей нотаріальної діяльності, варто в першу чергу проаналізувати потенціал нотаріальної медіації у сімейних конфліктах (спорах).

К. М. Канишева, аналізуючи примирні процедури врегулювання спорів, які виникають із шлюбно-сімейних правовідносин, зазначає, що в сімейних і «сусідських» конфліктах може бути більше психологічних факторів, аніж юридичних. При цьому суддя не має права виходити за вирішення суто правового спору. Посередник задовольняє потребу в комплексному врегулюванні спору [76, с. 167].

Рекомендація № R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах [195] визнала зростання кількості сімейних спорів, які виникають в результаті розлучення чи окремого проживання подружжя. Шкідливі наслідки таких спорів, їхня висока соціально-економічна вартість для держави, потреба у забезпеченні найкращих інтересів дитини – усе це обумовлює актуальність медіації. Документ наголошує на особливостях сімейних спорів: сторони перебувають у тривалих стосунках, конфлікт виникає на тлі емоцій, а конфлікти впливають на всіх членів сім'ї, особливо на дітей.

Хоча Рекомендація носить добровільний характер, вона має велике значення у визнанні ефективності медіації. Зокрема, медіація у вирішенні сімейних спорів здатна поліпшувати спілкування між родичами, призвести до дружнього врегулювання конфлікту, його послаблення, знизити економічну і соціальну вартість розлучення подружжя, скоротити час врегулювання спору, забезпечити тривалі особисті контакти батьків із дітьми.

Сімейно-правовий спір тлумачать як правовий конфлікт між учасниками сімейних відносин, визначених Сімейним кодексом України [204] (далі –

СК України), де кожна зі сторін захищає свої сімейні права та інтереси. А. О. Дутко вважає, що сімейна медіація – найскладніша, зважаючи на делікатність сімейних відносин. Сімейні відносини тісно пов'язані не стільки з правом, скільки з мораллю та її психологічною стороною [56, с. 190].

Згідно з ч. 2 ст. 7 СК України «сімейні відносини можуть бути врегульовані за домовленістю (договором) між їх учасниками», що підтверджує медіабельність сімейно-правових спорів [204].

До специфіки сімейної медіації відносять залежність її результату від особистих якостей і правового статусу якостей сторін спору. Як слушно відзначає Н. Л. Бондаренко-Зелінська, сімейна медіація потребує залучення психолога, проведення кокусів, інформування медіатором сторін щодо юридичних особливостей укладення угоди за результатами медіації. Значний обсяг конфліктів у цій сфері суспільних відносин знаходяться поза межами правового регулювання, тому орієнтирами для примирення виступають суб'єктивні уявлення сторін спору про категорії моралі (добро, зло, справедливість та інші) [12, с. 160].

На «позаправових» аспектах сімейних правовідносин наголошують і О. Яворська та А. Демчук. Під час судового вирішення сімейно-правових спорів часто неможливо зберегти дружні відносини учасників. Засада змагальності налаштовує сторін спору одну проти одної, змушуючи їх мислити в межах протилежних позицій, що іноді перешкоджає, наприклад, благополуччю дітей. Автори вважають медіацію найбільш доцільним способом урегулювання таких спорів, тому що збереження духовно-моральних традицій сімейних відносин – завдання державної політики [249, с. 81-82].

Щодо здійснення сімейної медіації нотаріусом, то такий досвід притаманний Австрії, де поширена сомедіація – проведення медіації психологом і юристом (нотаріус, адвокат) [74, с. 204].

К. Грефін фон Шліффен, описуючи німецький досвід позасудового врегулювання спорів, вказує на «посвідчувальну модель» медіації, коли

сторони залучають юриста-професіонала, який має достатньо навичок, аби дотримуватися балансу сил сторін і може додати елемент практичності до процедури медіації. Нотаріус не лише роз'яснює сторонами, наскільки ефективні їхні пропозиції та наслідки їх реалізації, а й пропонує їм апробовані варіанти рішення, зберігаючи час і кошти учасників спору [270, с. 155]. Слід відзначити, що сформована в Україні модель медіації не зовсім відповідає вказаній. Це пояснюється тим, що медіатор не може пропонувати сторонам спору власні варіанти врегулювання спору. Він лише керує процесом переговорів, ефективно сприяючи досягненню консенсусу сторонами самотійно. Проте, зважаючи на динамічні процеси залучення Україною німецького досвіду розвитку судової медіації та відносно нещодавнє наділення українських нотаріусів повноваженнями у сфері медіації, така практика матиме місце у вітчизняних реаліях, тому що нотаріус є висококваліфікованим, досвідченим правником.

Ст. 18 Цивільного кодексу України [229] закріплює здійснення нотаріусом захисту цивільних прав шляхом виконавчого напису на борговому документі.

Аналіз СК України [204] дає змогу виділити основні випадки виникнення сімейно-правового спору, врегулювати який може нотаріус у межах своїх повноважень щодо проведення медіації. Такими випадками є:

- конфлікт під час укладення договору про поділ нерухомого майна або про виділ нерухомого майна дружині, чоловікові зі складу усього майна (ст. 69 СК України);
- конфлікт під час укладення подружжям договору про надання одним із них утримання іншому (ст. 78 СК України);
- спір щодо невиконання одним із подружжя свого обов'язку за договором про надання утримання (ст. 78 СК України);
- конфлікт під час укладення або внесення змін до умов шлюбного договору (ст. ст. 94, 100 СК України);

– конфлікт під час укладення договору про те, з ким із них будуть проживати діти, яку участь у забезпеченні умов їхнього життя братиме той з батьків, хто буде проживати окремо, про умови здійснення ним права на особисте виховання дітей (ст. 109 СК України);

– конфлікт батьків з приводу укладення договору про сплату аліментів на дитину (ст. 189 СК України);

– спір щодо невиконання одним із батьків договору про розмір і порядок сплати аліментів на дитину (ст. 189 СК України) та інші.

Ефективність нотаріальної медіації в спорах, які виникають після розлучення подружжя, доведена на практиці.

К. Грефін фон Шліффен стверджує, що для медіації та посвідчення правочинів з приводу розлучення подружжя не потребує від медіатора знань психології чи соціальної педагогіки. Однак, такі знання можуть виявитися корисними під час керування інтенсивними переговорами конфліктуючих сторін, особливо, якщо предмет спору стосується інтересів дітей. Не кожен нотаріус готовий отримувати таку серйозну підготовку, тому науковець пропонує залучати у таких випадках двох адвокатів, консультантів із податкових питань, психолога і нотаріуса. Співпраця вказаних спеціалістів полегшить у подальшому підготовку до судового розгляду спору, якщо медіація виявиться неефективною або залишаться невирішені питання [270, с. 153].

Існує також модель сімейної медіації щодо розлучення, коли сторони не вважають за потрібне використовувати психологічну допомогу. Тоді нотаріус може самотійно звернутися до психолога і на потрібний час передати йому керівництво переговорами. Це важливо тоді, коли один із подружжя чинить тиск на іншого, а нейтральність нотаріуса не забезпечує повноцінного балансу сил сторін [270, с. 154].

Цікавим для вивчення є питання про посвідчення шлюбного договору, що входить до повноважень нотаріуса. У цьому випадку дії нотаріуса визначаються Главою 5 Розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій

нотаріусами України [180]. Враховуючи обов'язки нотаріуса, можемо стверджувати, що при посвідченні шлюбного договору нотаріус роз'яснює сторонам сутність і зміст такого договору, їхні права, обов'язки та наслідки, які виникають внаслідок укладення такого договору, а також умови його дійсності.

Укласти сімейний договір самотійно і юридично коректно сторонам досить складно. Неналежний текст договору спричиняє виникнення спірних відносин у процесі його виконання. Саме нотаріус виконує роль особи, яка перевіряє і контролює дотримання умов і підстав для укладення різноманітних сімейних договорів, їхню відповідність законодавству. Диспозитивність сімейного права дозволяє нотаріусу під час складання проєкту договору максимально враховувати інтереси та побажання сторін. При цьому нотаріус розмежовує інтереси сторін договору та власні інтереси за критерієм об'єктивності [22, с. 6-8].

Як правило, ініціює укладення шлюбного договору той, із майбутнього подружжя чи подружжя, хто приблизно розуміє негативні фінансові наслідки розірвання шлюбу та хоче їх мінімізувати. Нотаріусу рекомендується проводити переговори сторін ще до складення проєкту шлюбного договору, аби він міг врахувати побажання та можливості кожної зі сторін, не обмежуючи їхні права. Зарубіжні фахівці вважають, що обов'язковою частиною такої медіації є надсилання проєкту договору усім сторонам майбутнього шлюбного договору, навіть якщо сторони не виявили такого бажання [270, с. 143-144]. У проєкті нотаріус повинен чітко роз'яснити сторонам усі поняття та наслідки такого договору.

На нашу думку, під час конфлікту при укладенні шлюбного договору, головним завданням нотаріуса-медіатора є дотримання балансу інтересів сторін, аби положення договору не ставили одного з подружжя у надзвичайно не вигідне матеріальне становище. Проте, тут нотаріусу слід звернути увагу не лише на правові аспекти. Досвідчений нотаріус, який неодноразово стикався з шлюбно-сімейними відносинами у своїй професійній діяльності, не потребує

спеціальних психологічних знань, аби пояснити сторонам переваги укладення такого договору для кожного з них.

Ставлення до шлюбного договору в Україні неоднозначне, цей інститут є відносно новим для суспільства. Досить часто присутні сумніви партнерів один в одному щодо мотивів укладення такого договору, особливо, якщо мова йде про майбутнє подружжя. Нотаріус повинен пояснити сторонам, що шлюбний договір – це не лише врегулювання майнових питань, які виникають у сімейному житті, а й довіра один одному, впевненість у відносинах, відчуття захищеності та відповідальне партнерство. При цьому, нотаріус не має права переконувати чи тиснути, примушуючи осіб до укладення шлюбного договору, оскільки дотримання засад добровільності укладення договору, нейтральність, неупередженість і незалежність нотаріуса є першочерговою умовою як нотаріальної діяльності, так і медіації.

Тож, нотаріальна діяльність містить елементи медіації. Потрібно розрізняти медіацію, яка проводиться під час укладання сторонами договорів та медіацію, яка проводиться під час вирішення існуючих спорів. У першому випадку медіація спрямована на укладання договору в майбутньому, де спір є потенційним, у другому – на вирішення конфлікту, що вже виник.

Нотаріат має відповідати сучасним запитам учасників цивільного обігу, які зацікавлені у стабільності правовідносин. Розвинені країни уже провадять політику диверсифікації правничої професії – представники однієї юридичної спеціальності, у тому числі нотаріуси, розширюють сферу своєї компетенції, за рахунок опанування нових напрямів своєї діяльності. До діяльності медіатора, як слушно пише Н. Васирина, можна віднести також здійснення дій, пов'язаних із узгодженням умов правочину сторін і, у разі потреби, забезпечення провадження примирення сторін [24, с. 8].

Таким чином, метою сімейної медіації є не вирішення усіх проблем, а допомога у пошуку інструментів для врегулювання сімейного конфлікту, які можуть виникнути з приводу сплати аліментів, виховання дітей, поділу майна тощо. Нотаріус уже виконував посередницькі функції задовго до

законодавчого наділення його такими повноваженнями. Тому сімейні спори слід визнати найбільш медіабельними для нотаріальної моделі медіації, як і спадкові спори, які ми розглянемо далі.

Окремим предметом діяльності нотаріуса-медіатора є врегулювання спадкових конфліктів (спорів). Судовий порядок вирішення таких спорів, зазвичай, стає публічною справою, руйнує сімейні стосунки, потребує значних витрат, розголошує особисту інформацію. Медіація є менш формальною, зберігаючи мир у сімейних відносинах. Переважна більшість спадкових спорів стосуються визнання заповіту недійсним, а об'єктом конфлікту є нерухомість. Н. Процьків наголошує на неправових факторах, які існують у спадкових конфліктах: сторони конфлікту мають один до одного як майнові, так і особистісні претензії, перебувають у давніх конфліктах, мають непрості тривалі особисті стосунки [194, с. 57-58].

У спадкових правовідносинах конфліктуючі сторони неспроможні прийняти рішення про подальшу долю нерухомості. При цьому сторони усвідомлюють, що судовий розгляд такого спору не задовольнить інтереси жодної з них. Ефективною може стати допомога нотаріуса, який веде відповідну спадкову справу.

В Одесі на базі місцевого центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги у 2019 р. відкрито кабінет медіації [227]. У ньому сторони спадкового або сімейного спору мають змогу безоплатно вирішити такий спір. Сформована українська практика доводить, що медіація в спадкових конфліктах (спорах) здатна допомогти поділити спадкове майно, встановити порядок користування спільним майном, відновити нормальні стосунки між спадкоємцями.

Значну частину конфліктів, що виникають у сфері спадкових правовідносин, можливо попередити шляхом інтеграції медіаційних процедур на ранніх етапах спадкування. Зокрема, застосування принципів діалогу та взаєморозуміння доцільне ще на стадії складання заповіту через ретельну фіксацію намірів заповідача та оцінку їхньої практичної реалізованості. На

етапі прийняття спадщини доцільно використовувати альтернативне вирішення спорів з метою емоційної деескалації конфліктного середовища. До категорій питань, що можуть бути ефективно врегульовані у медіаційний спосіб, належать узгодження умов заповіту, визначення часток у спадковому майні, розподіл майнових прав і обов'язків, а також уточнення складу спадкоємців. Неформальний характер діалогу, який забезпечує медіація, дозволяє краще врахувати реальні інтереси сторін і сприяє досягненню довготривалого примирення.

Нотаріус повинен визначати доцільність застосування медіації у кожному конкретному випадку. Тоді як проблемними аспектами в спадкових правовідносинах є фінансові питання, визначення меж спадкової маси, встановлення кола осіб, що беруть участь у спадковому наступництві, конфлікти між співвласниками та потенційними спадкоємцями майна, психологічні проблеми взаємовідносин родичів, тлумачення заповіту спадкоємцями тощо [13, с. 6].

Співвідношення особливостей сімейних і спадкових конфліктів (спорів), проблемних аспектів вирішення таких конфліктів (спорів) і компетенції нотаріуса в Україні, можна дійти висновку, що нотаріус спроможний застосовувати медіацію до будь-яких спорів майнового характеру.

З прийняттям Закону України «Про медіацію» Кодекс законів про працю України [94] було доповнено ст. 222-1 «Врегулювання трудових спорів шляхом медіації». Шляхом медіації може бути врегульовано індивідуальний трудовий спір між працівником і власником або уповноваженим ним органом без врахування форми трудового договору. Договірні відносини у такій медіації мають письмову форму.

Медіація у трудових спорах на практиці викликає виникнення певних труднощів. Вона є більш вигідною для роботодавця, адже цей метод потребує від нього мінімальних втрат. Складність пояснюється також матеріальною залежністю працівника від роботодавця і відсутністю у працівника доступу до певної інформації чи документації, які мають значення для вирішення спору.

Роботодавець може чинити тиск на працівника, вводити його в оману щодо його прав, тому працівник може погодитися на компроміс, який суперечитиме його інтересам [40, с. 120].

Незважаючи на складнощі, медіація залишається найперспективнішим способом вирішення трудових спорів. На відміну від судового розгляду, який шкодить репутації роботодавця та підвищує протидію між сторонами спору, медіація здатна зберегти нормальні ділові та особистісні відносини між працівником і роботодавцем. Знаходження оптимального балансу інтересів як працівника, так і роботодавця – головне завдання медіатора в такому спорі.

Як стверджує Н. В. Дараганова, комісії по трудових спорах давно втратили свою ефективність у врегулюванні індивідуальних трудових спорів [47, с. 79]. Причинами цього є їхня відсутність на підприємстві через небажання роботодавця та (або) працівників, відсутність у власника підприємства ресурсів для організаційно-технічного забезпечення діяльності комісії по трудових спорах, недостатня компетентність членів комісій по трудових спорах, відсутність авторитету комісій для роботодавця та, як наслідок, невиконання ним рішення комісії.

Щодо колективних трудових спорів, то загальновідомим є те, що їхнє врегулювання входить до компетенції Національної служби посередництва і примирення. Вказаний орган має достатньо ресурсів, напрацьованої практики і досвіду для врегулювання масштабних трудових конфліктів, які характеризуються підвищеною загостреністю, великою кількістю учасників та специфічними формами відстоювання власних позицій (страйк). На нашу думку, нотаріус не володіє ресурсами подібними до ресурсів Національної служби посередництва і примирення. Водночас він, враховуючи авторитетність нотаріату, як виважений, неупереджений, нейтральний юрист-професіонал може зрівняти позиції та інтереси працівника і роботодавця, які перебувають у відносинах економічної залежності, тому використання медіативних технологій для вирішення індивідуальних трудових спорів теж варто віднести до компетенції нотаріуса.

Що стосується господарських спорів, то на думку В. Рєзнікової, українські реалії та світовий досвід дозволяються вирішувати спори між суб'єктами господарювання, корпоративні спори, земельні спори, за винятком тих, які віднесено до компетенції адміністративних судів, та інші [198, с. 13].

За аналогією з Кодексом законів про працю Земельний кодекс України [71] було доповнено положеннями про медіацію, а саме ст. 158-1 «Врегулювання земельних спорів шляхом медіації».

Д. В. Федішин критично оцінює результативність медіації в земельних спорах. На думку автора, відсутність чітких вимог до процедури, надмірна її гнучкість та універсальність ролі медіатора обумовлюють високу ймовірність недобросовісного застосування медіації в процесі використання та розпорядження землею. Тому необхідно більш детально регламентувати механізм альтернативного регулювання земельно-правових конфліктів [225, с. 49].

На нашу думку, надмірна зарегульованість медіації зменшить її привабливість для учасників спірних правовідносин і медіаторів, які відмовляться дотримуватися чітких правил посередництва та виберуть для своєї діяльності менш формалізовані види медіації (сімейну медіацію чи медіацію у трудових спорах). Натомість, ми погоджуємося з тим, що земельно-правові спори мають особливий предмет – землю як основне національне багатство. Тоді як наявності у медіатора обов'язкової вищої юридичної освіти, за допомогою якої посередник міг би належно проконтролювати дотримання сторонами законодавства під час вирішення земельних питань, законом не передбачено [127]. У цьому контексті доцільно говорити про необхідність надання права на проведення медіації у врегулюванні земельно-правових конфліктів (спорів) виключно професійним юристами, в тому числі нотаріусам.

Як зазначає О. І. Настіна, проблема великої кількості земельних конфліктів (спорів) повинна вирішуватися комплексно: як за допомогою удосконалення земельних матеріальних і процесуальних норм, що

породжують конфлікти, так і за допомогою впровадження правових звичаїв позасудового врегулювання земельних спорів, стимулювання практик примирення і поширення позитивного досвіду застосування медіації у земельних правовідносинах [137, с. 134].

Процес урегулювання спорів між сусідами та конфліктів щодо земельних ділянок має багато спільного з класичною нотаріальною діяльністю. Спорами, які може вирішувати нотаріус в порядку медіації, можуть бути спори, щодо питань забудови або меж суміжних земельних ділянок тощо.

Спорами, які впливають з Житлового кодексу Української РСР [62], є спори щодо невиконання договору найму житла, власності на жилий будинок або квартиру, захисту права приватної власності, житлово-кооперативних відносин тощо. Хоча Кодекс не містить положень щодо медіації у житлових спорах, її проведення нотаріусом на основі аналізу попередніх видів спірних правовідносин вбачається можливим. Також предметом діяльності нотаріуса-медіатора слід визнати новий перспективний напрям медіації у сфері будівництва. У цій площині спорами, які зміг би мирно врегульовувати нотаріус, є спори щодо недотримання строків будівництва, неналежна якість виконаних робіт із будівництва, завдання шкоди третім особам з приводу будівництва, невиконання будівельних робіт після отримання оплати тощо. Медіація у сфері будівництва значно знижує репутаційні ризики для будівельних компаній, а також заощаджує кошти сторін спору, адже судове вирішення спору у сфері будівництва передбачає проведення великої кількості експертиз.

Слід погодитися з думкою українського бізнес-медіатора М. Саєнко, яка вважає медіацію ефективною у справах щодо банкрутства та вирішенні конфліктів з банками [201]. Так, навіть процедура банкрутства дає можливість використовувати медіаційні прийоми: наприклад, по-різному продати активи боржника, порозумітися з іншими кредиторами тощо. Медіація у спорів між банком і позичальником, зазвичай, спрямована на відновлення рівноправності

процесу. Банк має більш сильну позицію, тому позичальник потребує балансу сил у врегулюванні спірного питання. Медіацію застосовують також до спорів між банком і аутсорсинговою компанією, між банком і вкладниками та інших, особливо важливих в банківській діяльності, спорів.

Головною перевагою нотаріальної медіації у приватноправових відносинах, на нашу думку, є те, що нотаріус дійсно універсальний посередник. Оскільки приватноправові відносини тісно переплітаються між собою, то, як конфлікт (спір), так і медіаційна угода за результатами його вирішення можуть мати міжгалузевий характер, тобто містити умови щодо цивільного, сімейного, житлового, земельного, спадкового, господарського права одночасно. Нотаріус, здійснюючи свою щоденну практичну діяльність, стикається з переліченими галузями права, тому здатний належно поєднати різноманітні аспекти врегулювання спору та забезпечити повноту угоди за результатами медіації.

Що стосується публічно-правових відносин, то практика застосування до їхнього вирішення медіації є менш поширеною.

Визначення публічно-правового спору міститься у п. 2 ч. 1 ст. 4 Кодексу про адміністративне судочинство [91]. Так, публічно-правовим є: спір, де хоча б одна сторона здійснює публічно-владні управлінські функції, і спір виник з приводу виконання (невиконання) нею таких функцій; спір, де хоча б одна сторона – суб'єкт владних повноважень, що надає адміністративні послуги, і спір виник з приводу надання (ненадання) нею таких послуг; спір, де хоча б одна сторона – суб'єкт виборчого процесу, референдуму, а спір виник з приводу порушення її прав в цьому процесі суб'єктом владних повноважень або іншою особою.

Отже, публічно-правовий спір має обов'язкову ознаку – участь у ньому суб'єкта владних повноважень, що здійснює публічно-владні управлінські функції. Саме ця ознака була причиною дискусії навколо питань медіабельності таких спорів до прийняття Закону України «Про медіацію». Чинне законодавство про медіацію не обмежує сферу її застосування,

закріплюючи, що за допомогою медіації можуть врегульовуватися адміністративні спори, а також спори, що виникають у справах про адміністративні правопорушення.

Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи Rec (2001) 9 [197] наголошує на перевагах альтернативного врегулювання спорів між адміністративними органами й сторонами-приватними особами, рекомендуючи урядам держав-членів сприяти застосуванню альтернативних засобів, в тому числі і медіації, для врегулювання спорів між адміністративними органами й сторонами-приватними особами, що в подальшому підтримав український законодавець.

Вивчаючи передумови застосування медіації до вирішення митних спорів, А. Б. Маслова дійшла висновку, що використання медіації підвищить ефективність публічного адміністрування. Адміністративні процедури, які базуються на субординації, характеризуються надмірним формалізмом, непередбачуваністю, складністю та, як наслідок, низьким ступенем задоволеності приватних осіб можливостями захисту своїх прав і законних інтересів у адміністративно-правових відносинах [113, с. 14].

Якщо взяти до уваги податкові спори, то в науковій літературі панує думка, згідно з якою медіація є інноваційним підходом до ефективного розвитку податкових відносин і відповідає часу. Так, А. О. Соколов вважає, що медіація повинна стати інстанцією врегулювання спорів у податкових правовідносинах з повною юрисдикцією, що не обмежується питаннями права [206, с. 91]. Натомість Т. О. Голоядова стверджує, що медіація – це крок до взаємодії контролюючих органів і платників податків, спосіб відновлення довіри до державних фіскальних органів, шлях побудови партнерських відносин з платниками податків, а також можливість швидко і справедливо отримувати кошти до бюджету [36, с. 78].

К. С. Токарева вважає, що належність адміністративної процедури застосування медіації у публічно-правових спорах залежить від професійності медіатора та ефективного механізму виконання угод за результатами медіації.

Для цього, на думку науковця, слід встановити високі професійні вимоги щодо освіти та спеціальної підготовки медіатора у сфері публічно-правових відносин [220, с. 71]. На нашу думку, спори, які виникають із адміністративно-правових відносин, мають нижчий рівень психологічно-соціальної напруженості, ніж, наприклад, сімейні спори. Тому нотаріус як правник без психологічної освіти, швидко опанувавши спеціальні знання, необхідні в адміністративно-правовій площині, здатний якісно керувати переговорним процесом між конфліктуючими суб'єктом владних повноважень і приватною особою.

У цьому контексті слід виходити з публічно-правового характеру нотаріальної діяльності. Вітчизняні науковці, серед яких В. Баранкова, Л. Вдовічена, О. Меленко, Г. Ю. Гулевська та інші, наголошують на тому, що як державний, так і приватний нотаріус – це особа, уповноважена саме державою на вчинення нотаріальної діяльності. Нотаріуси надають суб'єктивним правам осіб публічної сили, здійснюють делеговану державою контрольну функцію правозастосування. При цьому арсенал засобів здійснення нотаріальної діяльності свідчить про відсутність у нотаріату владних повноважень. Тож, в нотаріальній діяльності присутня публічність, проте відсутня владність [6; 26, с. 91-92; 43, с. 8].

Специфічний взаємозв'язок держави та нотаріату є передумовою розвитку успішної практики нотаріальної медіації у справах, де хоча б однією стороною є суб'єкт владних повноважень.

Щодо інших категорій справ, визначених законодавством про медіацію, то участь у їх врегулюванні нотаріусів вбачається нерезультативним. Зокрема, поки залишається незрозумілим механізм проведення медіації у конфліктах, які виникають у справах про адміністративні правопорушення. Можемо спрогнозувати, що окреслений вид конфліктів (спорів) з часом стане предметом діяльності суддів адміністративних судів і адвокатів, які здійснюють захист прав громадян у справах про адміністративні правопорушення.

Специфіка кримінальних проваджень, а саме процес примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим), також суперечить традиційній нотаріальній діяльності. Як приклад, Порядок реалізації пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» [161] визнає посередником адвоката, який надає безоплатну правову допомогу та пройшов спеціальне навчання у сфері відновного правосуддя за участі неповнолітніх. Медіація між потерпілим і правопорушником потребує значних спеціальних знань із психології, соціології, соціальної педагогіки, конфліктології. Тож, не відкидаючи можливості нотаріуса за його власним бажанням пройти ґрунтовну підготовку у сфері відновного правосуддя, вважаємо, що медіація у кримінальних провадженнях за участю представників нотаріату буде малоефективною.

Предмет діяльності нотаріуса як медіатора слід умовно розділити на дві частини: проведення медіації в окремих категоріях спорів та посвідчення угоди за результатами медіації. При цьому не виключається можливість їх поєднання під час врегулювання кожного конкретного спору. Нотаріальне посвідчення угоди за результатами медіації є поширеною світовою тенденцією.

Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про медіацію» від 16.11.2021 р. № 1875-IX [187] угода за результатами медіації фіксує результат домовленості сторін медіації в погодженій між ними формі (усній або письмовій) з урахуванням вимог закону. Якщо угода за результатами медіації виконується неналежно або не виконується взагалі, сторона медіації має право звернутися до суду, третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу.

Зміст угоди за результатами медіації регламентовано у ст. 21 вищезгаданого Закону. Так, в угоді повинні бути зазначені дата і місце укладення, відомості про сторони спору (їх представників), медіатор, реквізити договору про проведення медіації (правил її проведення), узгоджені зобов'язання, строки їх виконання тощо. Умови нотаріального посвідчення угоди за результатами медіації чинне законодавство не містить.

Цивільне та господарське процесуальне законодавство передбачають оформлення результату домовленостей, досягнутих після медіації, у вигляді мирової угоди (ст. 49 Цивільного процесуального кодексу України, ст. 46 Господарського процесуального кодексу України) [230; 39]. Згідно зі ст. 47 Кодексу адміністративного судочинства України [91] примирення шляхом медіації в адміністративних спорах є підставою для закриття провадження в адміністративній справі.

Незважаючи на те, що законодавець не передбачив механізму нотаріального посвідчення угоди за результатами медіації, таку можливість обговорюють у науковій юридичній літературі. Зокрема, такі науковці, як К. С. Токарева, М. Г. Поліщук, Л. І. Бурова та інші вважають посвідчення нотаріусами угоди за результатами медіації ефективним, спрощеним і швидким способом забезпечення її виконання [221, с. 88; 160, с. 64; 18, с. 58].

На нашу думку, нотаріальне посвідчення угоди за результатами медіації має наступні переваги:

- нотаріус як кваліфікований незалежний юрист контролює законність медіації, добровільність дій сторін, роз'яснює юридичний зміст кожного пункту угоди;
- посвідчена угода за результатами медіації сприяє популяризації медіації, підвищує інтерес суспільства до альтернативного врегулювання спорів;
- виконавча сила нотаріального акту створює можливості для його ефективного виконання;
- нотаріально посвідчена угода заощадить фізичним і юридичним особам час, необхідний для звернення до суду (третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу) у разі невиконання (неналежного виконання) однією зі сторін умов угоди за результатами медіації;
- нотаріальне посвідчення угоди за результатами медіації дозволить знизити ризик настання негативних наслідків (наприклад, зловживання правами недобросовісними учасниками спору) [123].

Нотаріус через свої професійні обов'язки здатний досить ефективно брати участь у медіації в якості посередника. Оформлення результатів медіації нотаріусом надає їм додаткову стійкість, безспірність та незаперечність, забезпечуючи одночасно необхідну конфіденційність для сторін конфлікту (спору). Тож, нотаріальне посвідчення угоди за результатами медіації дозволяє повною мірою захистити права її учасників. Сторони спірних правовідносин в Україні можуть укласти угоду за результатами медіації навіть усно, не отримавши жодних гарантій виконання зобов'язань. Знову ж таки, ситуацію погіршує відсутність вимоги щодо наявності у медіатора юридичної освіти. Тому нотаріальне посвідчення угоди за результатами медіації вбачається найбільш безпечним шляхом забезпечення сумлінності виконання досягнутих домовленостей, адже медіація за своєю природою спрямована не тільки на досягнення консенсусу, а й на практичне втілення її результатів [132; 271].

Отже, сучасні вимоги до професії медіатора та форми укладення угоди за результатами медіації нівелюють значення медіації як процедури, яка за своєю природою передбачає достатній рівень кваліфікації для вирішення спору про право. У своїй традиційній професійній діяльності нотаріус безпосередньо забезпечує захист прав громадян, чим попереджує їхню необхідність звертатися до суду. Крім того, предмет сучасної нотаріальної діяльності тісно переплітається з предметом безпосередньо медіації, тому більшість спорів є медіабельними саме в контексті нотаріальної медіації. Запровадження механізму нотаріального посвідчення угоди за результатами медіації як частини діяльності нотаріуса-медіатора ліквідує інституціональну слабкість альтернативного врегулювання спорів в Україні на сучасному етапі.

2.3. Принципи здійснення медіації нотаріусом

Правові принципи залишаються предметом дослідження у теорії права та галузевих юридичних науках. Сутність та система принципів медіації є

актуальними питаннями у розрізі запровадження позасудового врегулювання спорів в Україні. Для повного аналізу адміністративно-правового регулювання здійснення медіації нотаріусом варто проаналізувати принципи медіації відповідно до особливостей засад здійснення нотаріальної діяльності.

Щодо етимологічних характеристик поняття «принцип», то О. Васильченко до таких відносить застосування принципу як підстави формування систем наукового знання (наук, учень, теорій і концепцій). На думку автора, принцип – це структуроутворююча й інституційна ознака, а також відмінність наукового знання [25, с. 19]. Н. Л. Виноградова тлумачить поняття «принцип» відповідно до функціонального підходу. Так, принцип повинен виконувати функції спрямування поведінки та формування поведінкових стандартів, взірців, ідеалів [28].

Окрему дефініцію в науковій літературі отримало поняття «принципи медіації». Зокрема, В. В. Рєзнікова та Т. П. Пелюк вважають, що принципи медіації – це джерела процесу медіації та норм права, які покликані врегульовувати процедуру медіації; вихідне начало, з якого витікає суть, значення та мета процесу медіації [156, с. 52]. Засадами, які формують основу медіації та забезпечують ефективне, взаємоприйнятне розв’язання конфлікту сторонами за участю нейтральної особи-медіатора, досліджуване поняття визначає Н. Ю. Кантор [77, с. 34].

Як слушно відзначає Н. М. Грень, принципи – це основний чинник регулювання процедури медіації, тому що медіація, на відміну від юрисдикційного процесу, не володіє чіткою процедурою, організаційними, процесуальними та часовими параметрами [41, с. 75].

У ст. 4 Закону України «Про медіацію» [187] надається вичерпний перелік принципів, із урахуванням яких здійснюється медіація в Україні: принципи добровільності, самовизначення сторін медіації, конфіденційності, рівності прав сторін медіації, нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора.

Досліджуючи міжнародно-правові засади медіації, варто проаналізувати Типовий закон «Про міжнародну комерційну узгоджувальну процедуру», що прийнятий Комісією ООН по праву міжнародної торгівлі (ЮНСІТРАЛ) у 2002 р [217]. Незважаючи на те, що у тексті документа безпосередньо не визначено принципи медіації, деякі засади виходять з його положень. Так, принцип самостійності сторін викладено у ч. 1 ст. 6, відповідно до якої сторони на власний розсуд можуть домовлятися про порядок проведення узгоджувальної процедури. Принцип неупередженості посередника передбачено у ч. 3 ст. 6 Типового закону. Ст. ст. 8, 9 Типового закону розкривають принцип конфіденційності та повноваження посередника щодо розкриття інформації однієї сторони іншій.

Основами медіації у кримінальних провадженнях з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим) є «Основні принципи застосування програм відновного правосуддя в кримінальних справах», затверджені Резолюцією Економічної і Соціальної Ради ООН від 24.07.2002 р. [269]. Документ передбачає наступні принципи застосування відновного правосуддя: 1) обов'язкова добровільність з боку потерпілого і правопорушника; 2) проводиться з урахуванням нерівності сторін; 3) обговорення під час процедури є конфіденційними, за винятком того, коли сторони погодилися на розголошення інформації або цього вимагає національне законодавство; 4) потерпілий та правопорушник мають право на залучення адвокатів і перекладачів; 5) посередники повинні дотримуватися засад неупередженості, належної поваги до гідності сторін тощо.

У п. 3 преамбули Директиви № 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах зазначено, що ще у 2000 р. Європейською радою було заявлено: встановлення основоположних принципів альтернативного вирішення спорів у цивільних і комерційних справах є необхідним кроком на шляху до належного розвитку і нормального функціонування інструментів позасудового вирішення спорів у таких справах, які покращують доступ до

правосуддя [50]. Директива є базовим документом у сфері позасудового вирішення спорів та спрямована на уніфікацію принципів регулювання медіації у внутрішньому законодавстві держав. Наприклад, п. 25 преамбули наголошує на принципі забезпечення державою доступу до інформації про послуги медіації для громадськості. Водночас із тексту Директиви випливають принципи безпосередньо здійснення процедури медіації, а саме: добровільність процесу та самотійність сторін (п. 13 преамбули); компетентність і неупередженість медіатора (ч. 2 ст. 4); законність угоди за результатами медіації (ч. 1 ст. 6); конфіденційність (ст. 7).

Рекомендація № R (98) 1 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах скеровує держави до організації належного процесу медіації, який відповідає таким принципам, як: неупередженість медіатора; нейтральність медіатора щодо наслідків медіації; рівність сторін спору в сімейній медіації; заборона на нав'язування медіатором рішення у спорі; конфіденційність особистої інформації та всього процесу медіації; дотримання найкращих інтересів дітей; обмеження повноважень медіатора у частині надання сторонам правових консультацій тощо [195].

Відмінні від попередніх засад принципи закріплює Рекомендація № R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах [196]. Це пояснюється специфікою міжособистісних відносин, які виникають між жертвою злочину та правопорушником. Під час проведення політики просування медіації в кримінальних провадженнях документ рекомендує державам враховувати принципи добровільності та конфіденційності безпосередньо медіації, а також принципи її регулювання: доступності медіації в кримінальному провадженні, допустимості медіації на будь-якій стадії правосуддя, незалежності та автономності медіації в межах кримінальної юстиції.

Виходячи з положень щодо регулювання альтернативних засобів, які містяться в Рекомендації Rec (2001) 9 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо альтернатив судовому розгляду спорів між

адміністративними органами й сторонами-приватними особами, принципами медіації у адміністративно-правових спорах є незалежність і неупередженість медіаторів, принцип дотримання прав сторін, принцип рівності сторін, принцип прозорості, принцип розумних строків, принцип обов'язкового виконання рішень, досягнутих у процесі медіації [197].

Зважаючи на гнучкість та неформальність процедури проведення медіації, слід вказати, що під впливом різноманітних чинників (специфіки спору або суміжної професії особи-медіатора) процес врегулювання спору нотаріусом-медіатором може відповідати різним принципам, які ми розглянемо нижче.

Принцип добровільності. Закон України «Про медіацію» у ст. 5 наголошує на трьох аспектах добровільності:

- жодна особа не може бути примушена до участі в медіації;
- медіатор та сторони спору в медіації можуть у будь-який момент відмовитися від участі в ній;
- участь сторони спору в медіації не означає визнання цією стороною своєї вини, позовних вимог або відмовою від позовних вимог [187].

Ю. Д. Притика наголошує на тому, що зміст цього принципу полягає у праві сторін на особисте волевиявлення на проведення медіації, а також у свободі припинення процедури медіації на будь-якому етапі її проведення. Проявами добровільності є також можливість сторін самостійно обрати особу медіатора, їхня правомочність приймати рішення щодо спору виключно за взаємною згодою. Науковець наголошує, що реалізація вказаної засади – це обов'язок медіатора, який перед початком проведення медіації повинен встановити факт добровільності участі сторін у ній [165, с. 91].

Сторони спору володіють свободою вступу до медіації, тобто спільно вирішують питання про доцільність проведення процедури для врегулювання спору. Навіть укладення медіаційного застереження або включення його до договору не позбавляє сторін спору права на звернення до інших органів вирішення спорів. При цьому виключається будь-який примус до участі в

медіації, незважаючи на існування в світовій практиці інституту обов'язкової медіації, яка передбачена законодавством інших держав щодо певних категорій спорів або на яку сторін спору скеровує суд у тих випадках, де суддя вважає це доцільним. Водночас обов'язкова медіація не зменшує обсяг вільного волевиявлення сторін спору, тому що кожен учасник медіації, в тому числі медіатор, має свободу виходу із процедури – право відмовитися від подальшої участі у медіаційному врегулюванні спору. Крім того, сторони спору можуть не погоджуватися на умови розв'язання конфлікту, які пропонують інші учасники процесу, а також вільно пропонувати власні шляхи врегулювання спірної ситуації. Отже, сторони спору добровільно укладають як договір про проведення медіації, так і угоду за результатами медіації. Будь-який примус або врегулювання спору шляхом медіації без одного із учасників спору є недопустимими.

Як наголошує Г. О. Огречук, саме добровільність як основоположний принцип медіації відрізняє альтернативну процедуру від судового розгляду, де повністю добровільною тільки участь у процесі позивача [147, с. 178].

Одним із принципів здійснення нотаріальної діяльності є принцип диспозитивності. Проявом диспозитивності є можливість зміни намірів щодо змісту та результатів нотаріальної дії заінтересованими особами на всіх стадіях нотаріального провадження. Таким правом особи розпоряджаються вільно та на власний розсуд. Наприклад, спадкоємець, який має право на отримання свідоцтва про право на спадщину, що залишилася після смерті спадкодавця, може відмовитися від своєї частки на користь іншого спадкоємця на стадії розгляду нотаріальної справи по суті [233]. Принцип диспозитивності нотаріальної діяльності за своїм змістом відповідає принципу добровільності в медіації та складає його певну частину.

Згідно зі ст. 44 Закону України «Про нотаріат» до обов'язків нотаріуса входить встановлення дійсних намірів кожної із сторін до вчинення правочину, який він посвідчує, та відсутність у сторін заперечень щодо кожної умови правочину. Крім цього, Законом передбачено, що «установлення

дійсних намірів однієї із сторін правочину може бути здійснено нотаріусом за відсутності іншої сторони з метою виключення можливості стороннього впливу на її волевиявлення» [190]. Нотаріус у своїй професійній діяльності, наприклад, під час посвідчення правочину, підтверджує як відсутність тиску однієї сторони правочину на іншу, так і наявність вільного волевиявлення обох сторін. Таким чином, нотаріус як досвідчений правник може доступно роз'яснити правові наслідки укладення угоди за результатами медіації кожній зі сторін спору, упевнившись у відсутності психологічного чи фізичного тиску, обману з боку однієї зі сторін спору або інших осіб та перевіrivши справжню волю учасників медіації.

Медіація, яку здійснює нотаріус, повинна проводитися на засадах добровільності, де рішення про вступ до процедури медіації, вихід з неї та погодження домовленостей по суті спору приймаються сторонами спору самотійно. Можливість припинення участі сторони в медіації в будь-який момент її проведення не варто розглядати як недоліки цього інституту. На нашу думку, навіть попередня зустріч сторін спору та медіатора або перша сесія, на якій відбулися переговори між ними, можуть позитивно вплинути на послаблення конфронтації.

Принцип конфіденційності. Вітчизняне законодавство про медіацію забороняє медіатору та іншим учасникам медіації розголошувати конфіденційну інформацію, тобто інформацію, що стала відома у процесі підготовки та проведення медіації, за виключенням випадків, коли інше встановлено законом або всі учасники медіації домовились про інше у письмовій формі. При цьому до такої інформації віднесено інформацію про пропозицію сторін спору взяти участь у медіації, про їхню готовність до медіації, факти та обставини, судження та пропозиції сторін щодо врегулювання спору та положень угоди за результатами процедури. Медіатору представлені такі гарантії забезпечення його прав, як: звільнення від обов'язку про нерозголошення конфіденційної інформації у разі пред'явлення до нього стороною медіації претензій щодо невиконання (неналежного виконання)

умов договору про проведення медіації; імунітет свідка у справах або провадженнях щодо інформації, отриманої в процесі підготовки і проведення медіації.

Цей принцип являє собою перевагу медіації над гласним судовим процесом.

Дотримання конфіденційності є спільним для діяльності медіатора та нотаріуса. Вимоги щодо конфіденційності медіатора є менш суворими та формалізованими порівняно із вимогами до нотаріальної таємниці. Відповідно до ст. 8 Закону України «Про нотаріат» до такої таємниці належать відомості, отримані під час вчинення нотаріальних дій або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, у тому числі відомості про особу, її майно, особисті немайнові та майнові права та обов'язки та інше [190].

Закон передбачає перелік винятків, коли розголошення нотаріусом відомостей, віднесених до нотаріальної таємниці, не є порушенням цього принципу. Так, нотаріус може у визначених випадках надавати документи, пов'язані з вчиненими нотаріальними діями, на обґрунтовані письмові вимоги органів суду, прокуратури, державного та приватного виконавця тощо. Як і медіатор, нотаріус володіє імунітетом свідка щодо відомостей, які є нотаріальною таємницею, але винятком із цієї норми є випадки, коли свідчення нотаріуса вимагають особи, за дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії.

Як ми зазначали раніше, особливу ефективність нотаріальної медіації слід прогнозувати саме в категорії сімейних спорів. Так, у справах щодо розлучення подружжя переважно уникає публічного розголосу обставин і причин припинення шлюбу. Деякі особи бояться висловлювати свої почуття під час фіксації судового засідання або у присутності інших осіб. Медіація зводить до мінімуму ризику публічного розголошення такої інформації [87, с. 170]. При цьому у першому читанні прийнято проєкт Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення регулювання нотаріальної діяльності» № 5644, у якому запропоновано доповнити сімейне

законодавство повноваженнями нотаріусів щодо розірвання шлюбів [168]. Враховуючи специфіку умов дотримання нотаріусом нотаріальної таємниці, додержання ним конфіденційності під час проведення медіації вбачається безумовним та таким, який викликатиме довіру сторін спору, які турбуються про нерозголошення особистісної інформації.

Принципи нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора. Відповідно до положень Закону України «Про медіацію» медіатор повинен мати нейтральне ставлення до сторін спору та бути незалежним як від них, так і від державних органів, органів місцевого самоврядування, інших фізичних і юридичних осіб [187]. З метою забезпечення результативної процедури медіації законодавцем передбачено гарантії незалежності та нейтральності особи, яка її проводить. Так, медіатор не може бути стороною конфлікту (спору) та медіатором у одній процедурі медіації одночасно, консультувати сторони і пропонувати чи приймати рішення по суті конфлікту (спору), а також виконувати функції представника чи захисника будь-якої сторони спору у досудовому розслідуванні, судовому, арбітражному або третейському провадженні, якщо попередньо він виконував функції медіатора щодо врегулювання такого спору.

Медіатор повинен виконувати обов'язки, опираючись на обставини справи, із врахуванням власної думки сторін медіації, не нав'язуючи їм прийняття певного рішення щодо конфлікту (спору). Засади нейтральності, незалежності та неупередженості повинні гарантувати рівну участь сторін у процесі переговорів. При цьому сторони можуть змінити медіатора, якщо, на думку хоча б однієї з них, існують підстави, що вплинуть на подальше дотримання медіатором вказаних принципів. Медіатор також може відмовитись проводити медіацію, якщо усвідомлює свою зацікавленість у врегулюванні конфлікту (спору) на користь певної сторони конфлікту (спору) [165, с. 91].

Покликання медіатора полягає у наданні допомоги сторонам конфлікту чи спору, сприянні їм у процесі віднаходження раціонального рішення щодо існуючих протиріч, яке задовольнить усіх учасників спірних відносин.

Як слушно відзначає С. Р. Сулейманова, нейтральність та неупередженість медіатора розкривається в наступних ознаках, згідно яких медіатор:

- не висловлює власні цінності, почуття, пріоритети під час виконання своїх обов’язків;
- уникає поведінки, що надає перевагу одній стороні конфлікту перед іншою, зміцнює або послаблює позицію однієї зі сторін;
- ставить до усіх учасників медіації однаково;
- має уявлення про те, які його припущення можуть викликати сумніви в його неупередженості;
- не має інтересу щодо угоди за результатами медіації (особистого, фінансового);
- інформує сторони щодо умов, які потенційно можуть викликати сумніви в його нейтральності [212, с. 580].

Оскільки участь адвокатів сторін і психологів у медіації є необов’язковою, існують ризики зловживання однією зі сторін спору своїми правами, особливо якщо інша сторона має слабку позицію по суті спору, незадовільний емоційний стан, фінансово залежна від іншої тощо. Головне значення принципів нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора полягає у тому, що така особа здатна попередити та ліквідувати подібні явища в процесі вирішення спору. Хоча медіатор не уповноважений на втручання в обговорення домовленостей між сторонами, користуючись довірою та повагою учасників процедури, він здатний не допустити прийняття невігідних умов врегулювання спору для однієї зі сторін.

Щодо дотримання вказаних принципів, то нотаріальна медіація, на наш погляд, матиме переваги над традиційною процедурою. М. М. Дякович

характеризує нотаріуса як особу, яка наділена довірою держави, є незалежною та неупередженою, має чітко визначену законом компетенцію та підлягає дисциплінарному контролю [57, с. 25]. У повсякденній професійній діяльності нотаріус забезпечує баланс інтересів усіх учасників нотаріальних правовідносин. Сутність нотаріальної діяльності та існуючі гарантії незалежності нотаріуса забезпечують реалізацію досліджуваних принципів під час виконання ним функцій медіатора.

Таким чином, під час здійснення нотаріусом діяльності у сфері медіації він повинен бути:

- нейтральним, тобто не віддавати перевагу жодній зі сторін спору та не бути зацікавленим у конкретному результаті врегулювання спору;
- незалежним, тобто бути вільним від впливу органів публічної влади, юридичних і фізичних осіб;
- неупередженим, тобто не оцінювати спір і позиції сторін суб'єктивно, через власні переживання, емоції, почуття та цінності, і однаково сприяти сторонам спору, забезпечуючи їхню рівність.

Принцип самовизначеності (самотійності) та рівності прав сторін. До питань, які законодавством віднесені до виключної компетенції сторін спору в медіації, належать: вибір медіатора; вибір суб'єкта, що забезпечує її проведення; визначення переліку питань, що будуть обговорюватися; визначення варіантів врегулювання конфлікту (спору); визначення змісту угоди за результатами медіації, в тому числі строки та способи її виконання, тощо. При цьому згідно зі ст. 8 Закону України «Про медіацію» сторонам надаються рівні можливості у процесі врегулювання спору шляхом медіації, а зобов'язання медіатора – однакові стосовно всіх сторін [187].

На відміну від судового процесу, в медіації сторони впливають на хід процесу, повністю контролюючи прийняття рішення. Сторони спору задіяні в процесі медіації у тій мірі, в якій самі цього бажають, та не делегують свої повноваження медіатору. При цьому медіатор, як і зазначалося раніше, не

вирішує, хто «правий» у спорі та не приймає жодних рішень [212, с. 580-581]. Саме широке коло повноважень сторін спору та обмежені повноваження медіатора є проявом засади самостійності сторін медіації. Самостійність сторін передбачає їхню активність у процесі врегулювання спору: сторони обирають власні позиції, ставлять перед собою певну мету, пропонують можливі варіанти врегулювання спору, оцінюють перспективи виконання тих чи інших домовленостей.

Принцип рівності сторін полягає в тому, що суб'єктивні права кожної із сторін є рівними за змістом і обсягом. Цей принцип є як загальноправовим, так і загальнопроцесуальним. Не повинно бути жодних привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних чи інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, фінансового стану, мови чи іншими ознаками. Сторони мають рівні права висловлювати свої думки та зауваження, встановлювати порядок денний, оцінювати прийнятність пропозицій та умов примирення [165, с. 91].

За загальним правилом відповідно до принципу рівності сторонам надається право на однакову кількість часу, яку вони проводять під час індивідуальних зустрічей з медіатором. Усі учасники спору беруть однакову участь у процесі медіації, співпрацюючи між собою. Слід зазначити, що виходячи із характеру медіації як соціально-правового явища, яке не передбачає наявності переможця та переможеного, рівність сторін також означає їхню здатність сприймати бажання, цінності, пропозиції один одного, а також здатність взаємодіяти.

Аналогічний принцип застосовується у нотаріальній діяльності та має своїм підґрунтям конституційно-правові норми щодо рівності усіх перед законом. Учасникам нотаріального провадження надаються однакові права висловлювати власну думку, зауваження, пропозиції та оцінювати їхню прийнятність. Також особам, які звертаються до нотаріуса за вчиненням нотаріальних дій, належить право відмовитися від їх вчинення до закінчення нотаріального провадження. При цьому нотаріус виконує роль

неупередженого радника. Ми погоджуємося з думкою Майкут Х. В., яка стверджує, що запровадження медіації, яка здійснюється нотаріусом, є можливим завдяки відповідності основних принципів нотаріату засадам медіації [110, с. 458].

Принцип верховенства права та законності. Верховенство права як принцип будь-якої медіації, у тому числі нотаріальної, відображається в тому, що права, свободи та інтереси особи визнаються найвищою соціальною цінністю. Компетентні суб'єкти у своїй діяльності повинні переслідувати чітку мету – недопущення порушення прав таких прав, свобод та інтересів, їх ефективний захист у випадку порушення. Принцип верховенства права є вихідним, сталим орієнтиром, завдяки якому відбувається як законодавче врегулювання медіації, так і безпосереднє її проведення [214, с. 184].

Незважаючи на те, що принцип законності прямо не передбачено українським законодавством про медіацію, його дотримання є обов'язковим при проведенні будь-якого юридичного процесу. Як зазначає М. М. Дякович, проявом законності у діяльності нотаріуса є, наприклад, забезпечення ним дотримання прав дітей у нотаріальному провадженні за участю батьків, контроль за дотриманням прав осіб на проживання в житлі при посвідченні договору про перехід права власності тощо [58, с. 138]. Під час проведення нотаріальної медіації, нотаріус завдяки своїм професійним знанням, навичкам і досвіду здатний належно прослідкувати за законністю домовленостей, прийнятих сторонами спору.

Принцип довіри. Довіра грає ключову роль для медіації – як на глобальному рівні для її укорінення в суспільстві, так і для кожної окремої процедури по конкретному конфлікту (спору). Щодо суспільного значення довіри для медіації, то у цьому питанні Р. Гаврилюк звертається до парадигми солідарної довіри. Так, солідарна довіра властива громадянському суспільству. Вона передбачає довірчі стосунки між індивідами та довіру цих індивідів до суспільних інститутів, у тому числі до держави. Часто довіра формується в межах окремих соціальних груп та є «згрупованою». Саме

згрупована, а не загальногромадянська солідарна довіра панує в Україні, що є однією із причин повільного запровадження медіації [31, с. 24-25].

Довіра як принцип медіації полягає у внутрішньому вольовому ставленні суб'єктів відносин у сфері медіації до обставин, які їм пропонуються, яке виражається у вірі суб'єкта в те, що дії осіб, яким він довірився, будуть відповідати його уявленням. Кожна сторона спору сподівається на чітке та правове врегулювання його спору, довіряючи діям медіатора. У свою чергу медіатор прагне продемонструвати сторонам спору безмежний ресурс довіри та сподівається на взаємну довіру сторін [242, с. 204].

Нотаріус-медіатор зобов'язаний встановлювати рівноправні та довірчі відносини між сторонами спору та з кожною зі сторін окремо. Високий рівень довіри між медіатором, який є представником нотаріату, та конфліктуючими суб'єктами можна спрогнозувати з огляду на загальновідому суворість етичних правил нотаріуса. Крім того, досвід у сфері права та неупередженість у професійній діяльності нотаріуса забезпечують привабливість послуг з нотаріальної медіації для сторін спору, які вперше звертаються до альтернативного вирішення спорів та прагнуть знайти медіатора, якому могли б довіряти.

Принцип доступності медіації. Доступність включає в себе багато аспектів, до яких Н. М. Грень слушно відносить: право громадян знати про медіацію; забезпечення можливості фізичного одержання послуг з медіації; доступ до приміщень для медіації тощо. До принципу доступності авторка відносить також ціну за послуги медіатора, яка повинна бути не надто високою, адже низька вартість медіації популяризує її в інших країнах світу [41, с. 78-79]. Приватний нотаріус-медітор здатний задовольнити матеріально-технічні умови проведення медіації, оскільки вимоги до його робочого місця, на відміну від робочого місця медіатора, прямо передбачені законодавством, а саме «Положенням про вимоги до робочого місця (контори) приватного нотаріуса та здійснення контролю за організацією нотаріальної діяльності», затвердженим наказом Міністерством юстиції України від 23.03.2011 р. № 888/5 [177]. Розмір

винагороди нотаріуса-медіатора повинен також відповідати вихідному началу доступності медіації та, на нашу думку, бути нижчим, аніж розмір оплати нотаріальних дій, адже проведення медіації потребує порівняно нижче матеріально-технічних ресурсів і витрат. Оплата послуг медіатора в нотаріальній медіації може залежати від специфіки конкретного конфлікту (спору), його складності, кількості зустрічей медіатора зі сторонами тощо.

Принцип безпосередності. Вказаний принцип притаманний здебільшого нотаріальному процесуальному праву, тоді як науковці за загальним правилом не відносять його до основних принципів медіації. Проте безпосередність, на наш погляд, є важливим аспектом здійснення належної процедури врегулювання спорів. У нотаріальній діяльності принцип безпосередності передбачає вчинення нотаріальних дій лише за присутності всіх учасників правочинів та недопущення вчинення нотаріальних дій у випадку відсутності її учасників або уповноважених представників учасників. Нотаріуси зобов'язуються встановити особу учасників цивільних правовідносин, перевірити законність і дійсність документів, під час посвідчення правочинів – перевірити справжність підписів [54, с. 58].

Оскільки медіація – це процес врегулювання не лише правової, а й емоційної складової конфлікту (спору) між сторонами, то особиста присутність і участь сторін спору-фізичних осіб в процесі врегулювання є важливою для висловлення їхніх думок, почуттів, пропозицій щодо шляхів врегулювання конфлікту (спору). На відміну від судового процесу в медіації індивіди виражають свої справжні бажання, мотиви, емоції, комунікують з метою віднаходження консенсусу. При цьому захисники, представники та (або) законні представники беруть участь у процедурі після того, як їхні повноваження на це перевірів медіатор. На нашу думку, законодавство про медіацію та нотаріат повинне передбачати обов'язок нотаріуса, який здійснює медіацію, на початку проведення процедури перевіряти повноваження учасників медіації, а також представника сторони спору-юридичної особи та представника сторони спору-суб'єкта владних повноважень.

На нашу думку, нотаріальна медіація повинна також відповідати принципам, які витікають із вищезгаданих, а саме:

1) **принцип добровільно-примусового виконання угоди за результатами медіації.** На сьогодні Закон України «Про медіацію» не регламентує механізм забезпечення виконання угоди за результатами медіації. Отже, набуває актуальності питання щодо запозичення до практики здійснення нотаріальної медіації процедури, аналогічної до процедури вчинення виконавчого напису нотаріусом. Для цього сторона спору повинна надати нотаріусу оригінал угоди за результатами медіації та докази, які підтверджуватимуть порушення домовленостей іншою стороною спору;

2) **принцип розумних строків.** Нотаріальна медіація, з огляду на дотримання нотаріусом, який здійснює медіацію, інших принципів медіації, повинна тривати той період часу, якого вимагає складність конфлікту (спору);

3) **принцип відповідальності.** Нотаріус-медіатор повинен нести відповідальність за неналежне виконання або невиконання покладених на нього обов'язків. В свою чергу сторони спору повинні нести відповідальність один перед одним за невиконання або неналежне виконання досягнутих ними домовленостей;

4) **принцип добросовісності.** Усі учасники медіації під час її проведення повинні мати щирі наміри щодо врегулювання спору та діяти прозоро, уникаючи будь-яких зловживань своїм становищем (наприклад, затягування розгляду справи у суді з боку сторони спору або навмисне затягування процесу медіації медіатором з метою отримання винагороди).

Деякі науковці, аналізуючи вихідні начала медіації, додають до переліку основних принципів гнучкість медіації. Зокрема, Р. Л. Гордієнко вважає, що гнучкість як принцип полягає у прав сторін відмовитися від запропонованих рішень та контролювати процес врегулювання спору без тиску з боку медіатора [38, с. 203]. Ми не можемо погодитися з думкою вченого, оскільки гнучкість є ознакою медіації, яка відрізняє її від інших способів вирішення спорів. Водночас змістове наповнення гнучкості як принципу медіації, яке

пропонує автор, відноситься до принципів добровільності та самостійності учасників медіації.

На думку О. М. Борщевської, ще одним принципом медіації є чітке структурування процедурних питань процесу медіації, яке слід порівняти зі стадіями судового процесу. Авторка наголошує на невисокій вираженості меж між стадіями, які є важливими для планування ведення медіації та унеможливлення її затягування [16, с. 88]. На наш погляд, принцип чіткого структурування також не варто відносити до основних принципів медіації з огляду на її неформальний характер. Стиснуті часом і чітким планом рамки процесу можуть перешкоджати розвитку діалогу між сторонами спору, які перебувають у різних емоційних станах та потребують додаткового часу або ресурсів для досягнення мети процедури. Нотаріус, який здійснює медіацію, постійно адаптується до вимог і виражених або прихованих психологічних потреб учасників медіації. Таким чином, ми не можемо говорити про чіткість структури медіації, тому що медіатор не завжди здатен спрогнозувати скільки часу та ресурсів знадобиться, щоб створити належне середовище для комунікації конфліктуючих сторін. У будь-якому випадку він повинен дослухатися до побажань сторін спору та за необхідності корегувати план проведення процедури.

Отже, здійснення медіації нотаріусом повинно відповідати її основним принципам: добровільності; конфіденційності; нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора; самовизначеності (самостійності); рівності прав сторін; верховенства права; законності; довіри; доступності; безпосередності; добровільно-примусового виконання угоди за результатами медіації; розумних строків; відповідальності; добросовісності [131]. Вказаний перелік принципів медіації, яка здійснюється нотаріусом, не є вичерпним, оскільки інститут медіації в Україні знаходиться на етапі становлення, а нотаріуси напрацювали недостатню кількість практики у цій сфері. Більшість вихідних засад, які характеризують сутність і значення медіації, співпадають або співвідносяться з класичними принципами нотаріальної діяльності, що робить

нотаріуса бажаним учасником відносин у сфері медіації. Дотримання як нотаріусом, який здійснює медіацію, так і сторонами конфлікту (спору) основних принципів процедури безпосередньо впливає на її якість, а саме на досягнення кінцевої мети – укладення угоди за результатами медіації на оптимальних для усіх учасників конфлікту (спору) умовах. Порушення хоча б одного із них матиме негативні наслідки для добровільного виконання сторонами рішення, прийнятого внаслідок переговорного процесу.

Висновки до розділу 2

Результатами аналізу діяльності нотаріуса у сфері медіації є наступні висновки:

Необхідність впровадження в юридичну практику цивілізованих способів вирішення правових спорів зумовила появу в сучасній правовій дійсності нових юридичних процедур, які становлять альтернативу правосуддю і сприяють запобіганню судовим спорам. Сьогодні актуальним є поєднання однієї із найстаріших юридичних професій – нотаріату та медіації, порівняно нового для нашої країни способу врегулювання спірних правовідносин. Зарубіжна юридична практика свідчить про ефективність використання медіації представниками різноманітних професійних груп – суддями, адвокатами і, у тому числі, нотаріусами. Кожна держава, яка визнала медіацію ефективним інструментом вирішення спорів, розроблює власну модель її використання та інституційне забезпечення. Європейські держави продовжують формувати систему правового регулювання нотаріальної медіації і цей процес свідчить про ефективність синергії нотаріату та медіації як альтернативного способу розв’язання конфліктів. Професійна компетенція нотаріуса полягає в наданні кваліфікованої юридичної допомоги, що є перевагою для процедури медіації.

Аналіз зарубіжного досвіду впровадження медіації до нотаріальної діяльності, свідчить про те, що єдиного підходу до врегулювання таких розширених повноважень нотаріусів немає. На сьогодні вітчизняний нотаріус

має право проводити медіацію, але у процесі подальшого вдосконалення компетенції нотаріуса-медіатора Україна може обрати один із кількох шляхів: 1) встановлення можливості нотаріуса здійснювати медіацію, угоду за результатами якої повинен посвідчувати інший нотаріус; 2) встановлення можливості нотаріуса здійснювати медіацію та можливості іншого нотаріуса, стороннього від проведення медіації, складати і нотаріально посвідчувати угоди за результатами медіації; 3) встановлення можливості одного і того ж нотаріуса здійснювати медіацію, складати угоду за результатами медіації та нотаріально посвідчувати її.

Нотаріус через свої професійні обов'язки здатний досить ефективно брати участь у медіації в якості посередника. Предметом діяльності нотаріуса, який здійснює медіацію, є суспільні відносини, які пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню у майбутньому або врегулювання існуючих цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних конфліктів (спорів), а також з нотаріальним посвідченням угод за результатами медіації.

Головною перевагою нотаріальної медіації у приватноправових відносинах є універсальність нотаріуса як посередника. Оскільки приватноправові відносини тісно переплітаються між собою, то, як конфлікт (спір), так і медіаційна угода за результатами його вирішення можуть мати міжгалузевий характер, тобто містити умови щодо цивільного, сімейного, житлового, земельного, спадкового, господарського права одночасно. Нотаріус, здійснюючи свою щоденну практичну діяльність, стикається з переліченими галузями права, тому здатний належно поєднати різноманітні аспекти врегулювання спору та забезпечити повноту угоди за результатами медіації.

Спори, які виникають із адміністративно-правових відносин, мають нижчий рівень психологічно-соціальної напруженості, ніж, наприклад, сімейні спори. Тому нотаріус як правник без психологічної освіти, швидко опанувавши спеціальні знання, необхідні в адміністративно-правовій

площині, здатний якісно керувати переговорним процесом між конфліктуючими суб'єктом владних повноважень і приватною особою. Щодо інших категорій справ, визначених законодавством про медіацію, то участь у їх врегулюванні нотаріусів вбачається нерезультативним. Зокрема, поки залишається незрозумілим механізм проведення медіації у конфліктах, які виникають у справах про адміністративні правопорушення. Прогнозується, що окреслений вид конфліктів (спорів) з часом стане предметом діяльності суддів адміністративних судів і адвокатів, які здійснюють захист прав громадян у справах про адміністративні правопорушення. Медіація між потерпілим і правопорушником потребує значних спеціальних знань із психології, соціології, соціальної педагогіки, конфліктології. Тож, не відкидаючи можливості нотаріуса за його власним бажанням пройти ґрунтовну підготовку у сфері відновного правосуддя, вважаємо, що медіація у кримінальних провадженнях за участю представників нотаріату буде малоефективною.

Оформлення результатів медіації нотаріусом надає їм додаткову стійкість, безспірність та незаперечність, забезпечуючи одночасно необхідну конфіденційність для сторін конфлікту (спору). Тож, нотаріальне посвідчення угоди за результатами медіації дозволяє повною мірою захистити права її учасників. Сторони спірних правовідносин в Україні можуть укласти угоду за результатами медіації навіть усно, не отримавши жодних гарантій виконання зобов'язань. Знову ж таки, ситуацію погіршує відсутність вимоги щодо наявності у медіатора юридичної освіти. Тому нотаріальне посвідчення угоди за результатами медіації вбачається найбільш безпечним шляхом забезпечення сумлінності виконання досягнутих домовленостей, адже медіація за своєю природою спрямована не тільки на досягнення консенсусу, а й на практичне втілення її результатів.

Нотаріальне посвідчення угоди за результатами медіації має наступні переваги:

- нотаріус як кваліфікований незалежний юрист контролює законність медіації, добровільність дій сторін, роз'яснює юридичний зміст кожного пункту угоди;
- посвідчена угода за результатами медіації сприяє популяризації медіації, підвищує інтерес суспільства до альтернативного врегулювання спорів;
- виконавча сила нотаріального акту створює можливості для його ефективного виконання;
- нотаріально посвідчена угода заощадить фізичним і юридичним особам час, необхідний для звернення до суду (третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу) у разі невиконання (неналежного виконання) однією зі сторін умов угоди за результатами медіації;
- нотаріальне посвідчення угоди за результатами медіації дозволить знизити ризик настання негативних наслідків (наприклад, зловживання правами недобросовісними учасниками спору).

Сучасні вимоги до професії медіатора та форми укладення угоди за результатами медіації нівелюють значення медіації як процедури, яка за своєю природою передбачає достатній рівень кваліфікації для вирішення спору про право. У своїй традиційній професійній діяльності нотаріус безпосередньо забезпечує захист прав громадян, чим попереджує їхню необхідність звертатися до суду. Крім того, предмет сучасної нотаріальної діяльності тісно переплітається з предметом безпосередньо медіації, тому більшість спорів є медіабельними саме в контексті нотаріальної медіації. Запровадження механізму нотаріального посвідчення угоди за результатами медіації як частини діяльності нотаріуса-медіатора ліквідує інституціональну слабкість альтернативного врегулювання спорів в Україні на сучасному етапі.

Здійснення медіації нотаріусом повинно відповідати її основним принципам: добровільності; конфіденційності; нейтральності, незалежності та неупередженості медіатора; самовизначеності (самостійності); рівності прав сторін; верховенства права; законності; довіри; доступності; безпосередності;

добровільно-примусового виконання угоди за результатами медіації; розумних строків; відповідальності; добросовісності. Вказаний перелік принципів медіації, яка здійснюється нотаріусом, не можна визнати вичерпним, оскільки інститут медіації в Україні знаходиться на етапі становлення, а нотаріуси напрацювали недостатню кількість практики у цій сфері. Більшість вихідних засад, які характеризують сутність і значення медіації, співпадають або співвідносяться з класичними принципами нотаріальної діяльності, що робить нотаріуса бажаним учасником відносин у сфері медіації. Дотримання як нотаріусом, який здійснює медіацію, так і сторонами конфлікту (спору) основних принципів процедури безпосередньо впливає на її якість, а саме на досягнення кінцевої мети – укладення угоди за результатами медіації на оптимальних для усіх учасників конфлікту (спору) умовах. Порушення хоча б одного із них матиме негативні наслідки для добровільного виконання сторонами рішення, прийнятого внаслідок переговорного процесу.

РОЗДІЛ 3

ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ МЕДІАЦІЇ У НОТАРІАЛЬНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

3.1. Шляхи удосконалення адміністративно-правового статусу нотаріуса

Правовий статус нотаріуса є недостатньо вивченим в сучасній науці адміністративного права та потребує подальшого дослідження. Питання адміністративно-правового статусу нотаріуса набуло актуальності на сучасному етапі реформування нотаріату, що пов'язано, насамперед, з впровадженням до національної правової системи нових інститутів, у тому числі медіації. Здійснення належного адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності відповідно до сучасних вимог розвитку суспільних відносин є запорукою ефективності органів нотаріату при здійсненні ними захисту прав і інтересів фізичних і юридичних осіб в Україні. Подальше удосконалення адміністративно-правового статусу нотаріуса створить сприятливі умови для інтеграції українського нотаріату в європейську систему [128].

Щодо дефініції правового статусу, то Словник української мови тлумачить поняття «статус» як становище чи певний стан чого-небудь [205, с. 677]. Ю. С. Шемшученко в «Юридичній енциклопедії» визначає правовий статус як сукупність прав і обов'язків фізичних і юридичних осіб, які в Україні визначаються нормативно-правовими актами та міжнародними договорами, ратифікованими Верховною Радою України [239]. «Велика українська енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напрямку «Юридичні науки»» трактує термін «правовий статус» як сукупність суб'єктивних прав, юридичних обов'язків, законних інтересів суб'єктів права [27, с. 116]. В юридичній

науковій спільноті відсутнє єдине чітке розуміння понять «правовий статус» і «адміністративно-правовий статус».

Велику увагу розумінню категорії «правовий статус» у юридичній науці присвятила Н. В. Ортинська у своїй роботі «Правовий статус неповнолітніх: теоретико-правове дослідження». Авторкою констатовано, що відсутність чіткого розуміння цього поняття є істотною прогалиною в правознавстві. Основними підходами до тлумачення «правового статусу» є наступні:

- узагальнення правового статусу з роллю, значенням людини в державі та суспільстві;
- розуміння його як системи прав і обов'язків особи, інших правових елементів, які сприяють механізму захисту й охорони прав людини і громадянина в державі;
- розуміння його як нормативно-визначеної системи прав і обов'язків особи [152, с. 376].

Правовий статус людини є однією із найважливіших політико-юридичних інститутів. Він тісно пов'язаний з рівнем демократії в державі, соціально-класовою структурою суспільства, природою людини, станом законності та правопорядку. Ефективність правових засобів захисту громадян будь-якої держави залежить від того, наскільки глибоко в нормах права відображено інтереси індивідів та суспільства [151, с. 31].

На думку В. В. Кобзар, юридична категорія «правовий статус» визначає такі стандарти можливої та необхідної поведінки, які забезпечують належне функціонування соціального середовища та характеризують фактичну взаємодію індивіда і держави [86, с. 168]. Як слушно відзначає В. Форманюк, правовий статус слугує загальним орієнтиром для законодавця. Такий орієнтир визначає досягнутий суспільством рівень правових можливостей особистості, що уможливорює деталізацію правосуб'єктності. Вказаний підхід базується на позиції науковця про недопустимість «насиленницької юридичної типізації суб'єктів права» [226, с. 25].

Окрім згаданих раніше властивостей правового статусу, слід вказати функції та особливості цієї категорії, визначені М. Ю. Щирбою [245, с. 20]. Щодо функцій, то вчена зазначає, що правовий статус встановлює роль і місце конкретної особи (групи осіб) у правовій системі, визначає правовідносини, у які особа вступає, окреслює правовий простір окремої особистості, слугує основою для спрямування правової політики до людиноцентризму. Правовий статус є стійким, універсальним, носить системний і комплексний характер, а також відображає місце суб'єкта права в системі суспільних правових відносин.

Отже, правовий статус відображає не лише права та обов'язки конкретної особи, а й загальний розвиток суспільства, демонструючи рівень формування правової держави. Це своєрідний стандарт, відповідно до якого повинна відбуватися взаємодія особи, суспільства та держави. Дослідження правового статусу дозволяє визначити соціально-правові проблеми, які виникають у процесі такої взаємодії, тобто, під час його фактичної реалізації, а існування потреби в його вдосконаленні свідчить про ускладнення тих чи інших правових, соціальних, економічних або політичних відносин. У свою чергу соціально-економічні та політичні зміни в суспільстві детермінують підходи до встановлення правового статусу.

Похідною від правового статусу є категорія «адміністративно-правовий статус», яка широко обговорюється в сучасній науці адміністративного права.

О. М. Музичук, розкриваючи сутність правового статусу суб'єкта адміністративно-правових відносин, пропонує розуміти його як систему закріплених в нормативно-правових актах ознак, що визначають роль, місце, призначення такого суб'єкта в системі правовідносин і вказують на його відмінності від інших суб'єктів, порядок формування взаємовідносин між ними [136, с. 319].

Як стверджують О. М. Гумін та Є. В. Пряхін, адміністративно-правовий статус особи – це комплекс прав і обов'язків, що передбачені нормами адміністративного права. Науковці відносять до елементів адміністративно-

правового статусу правосуб'єктність, права, обов'язки, а також юридичну відповідальність [44, с. 26]. На відміну від попередньої думки, авторами наголошено на тому, що не всі права і обов'язки, закріплені законодавством, відносяться до адміністративно-правового статусу особи. На їхню думку, такий статус характеризують лише ті права та обов'язки, які передбачені нормами адміністративного права, а їхня реалізація відбувається в межах взаємовідносин з органами публічної влади. Це пояснюється специфічною ознакою адміністративно-правових відносин – обов'язковою участю в них суб'єкта владних повноважень.

Аналізуючи правовий статус суб'єктів публічного адміністрування, В. В. Терещук називає його «інституційним надстатусом», елементи якого визначають особливості формування та діяльності цих суб'єктів, а також межі реалізації покладених на них функцій і завдань, місце суб'єктів публічного адміністрування у механізмі публічного адміністрування, взаємовідносинах між собою, з юридичними та фізичними особами, громадськими об'єднаннями [216, с. 205].

Виходячи з визначення адміністративно-правового статусу поліцейського офіцера громади, яка надає М. О. Щербина, можемо прослідкувати, що автор розуміє адміністративно-правовий статус як сукупність адміністративно-правових норм, у яких закріплено завдання, функції, структуру, повноваження, відповідальність та компетенцію особи [244, с. 197].

Р. А. Калюжний і Г. С. Тимчик тлумачать адміністративно-правовий статус як встановлену адміністративним законодавством сукупність прав, інтересів, обов'язків, юридичних гарантій осіб, що закріплюються, гарантуються та забезпечуються державою, яка їх встановлює, та окремими інститутами громадянського суспільства [75, с. 45].

Характеризуючи статус керівника в органах прокуратури, А. А. Тогобіцька-Громова надає наступне визначення: «адміністративно-правовий статус керівника в органах прокуратури – це врегульоване нормами

адміністративного права юридичне становище прокурора, який займає адміністративну посаду в системі органів прокуратури, що характеризується спеціальними вимогами до осіб-претендентів на таку посаду, порядком призначення та звільнення, сукупністю прав, обов'язків, функцій, правообмежень, гарантій незалежності та відповідальності» [218, с. 84].

Отже, узагальнивши підходи науковців, можемо зробити висновок, відповідно до якого в юридичній науці адміністративно-правовий статус характеризують, як:

- права, обов'язки, інтереси, юридичні гарантії та відповідальність суб'єктів права;
- завдання, функції, повноваження, місце суб'єкта права в системі адміністративно-правових відносин;
- адміністративно-правові норми, які визначають правове положення суб'єкта у правовідносинах.

На нашу думку, найбільш змістовне визначення адміністративно-правового статусу, яке охоплює соціальну природу права, висловила М. І. Горбач, яка вважає, що під адміністративно-правовим статусом суб'єкта адміністративного права слід розуміти філософсько-правові чинники «народження та смерті» такого суб'єкта, статичних правових правил і потенціальної його взаємодії з іншими суб'єктами і об'єктами права, яка здійснюється на основі адміністративно-правових норм з метою забезпечення прав, свобод, законних інтересів за умови недопущення створення передумов для порушення засвідчених цінностей інших суб'єктів права [37, с. 33].

Щодо адміністративно-правового статусу нотаріуса, то О. В. Старчук вважає, що такий статус установлюється характером і обсягом правосуб'єктності, до якої входять адміністративна правоздатність та дієздатність, визначені у законодавстві права та обов'язки нотаріуса у сфері публічного адміністрування, гарантій їх здійснення, вимоги до професії нотаріуса, відповідальність у разі невиконання чи неналежного виконання ним своїх обов'язків. При цьому адміністративну правоздатність автор тлумачить

як можливість бути суб'єктом адміністративного права та мати права й обов'язки адміністративно-правового характеру, а адміністративну дієздатність як спроможність набувати та реалізовувати права, виконувати обов'язки адміністративно-правового характеру [210, с. 210].

На думку У. О. Палієнко, адміністративний статус нотаріуса – це частина його загального правового статусу, яка відображає його публічне становище та складається з визначених українським законодавством прав та обов'язків у сукупності з обсягом і характером правосуб'єктності [154, с. 357].

В. В. Юрченко визначає адміністративно-правовий статус нотаріуса як його положення у механізмі держави та системі владних правовідносин, яке визначене за допомогою закріплення в адміністративно-правових нормах прав, обов'язків та інших важливих юридичних характеристик нотаріуса. Елементами такого статусу науковець називає призначення, завдання, функції, права та обов'язки, відповідальність, порядок організації діяльності нотаріуса. Вказаний перелік не є вичерпним [247, с. 179].

Досліджуючи адміністративно-правовий статус представників основних юридичних професій (суддів, адвокатів, нотаріусів і прокурорів), І. Г. Орловська дійшла висновку, що під ним варто розуміти сукупність встановлених нормативно-правовими актами прав, свобод, обов'язків, які гарантують участь представників юридичних професій, у тому числі нотаріусів, в управлінні державними справами та задоволення особистих і публічних інтересів через діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування [150, с. 207].

У ст. 3 Закону України «Про нотаріат» нотаріусів відмежовано від державних службовців, а саме визначено, що нотаріус «не може перебувати на державній службі або службі в органах місцевого самоврядування» [190]. Водночас ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції» прирівнює нотаріусів до державних службовців і посадових осіб органів місцевого самоврядування у зв'язку з наданням ними публічних послуг [173]. Таким

чином, нотаріус посідає окреме місце в системі публічного управління та має особливий адміністративно-правовий статус.

Як вважає Т. С. Курило, нотаріус (державний і приватний) є учасником публічних правовідносин, носієм публічної влади, представником держави і діє від її імені. Це пояснюється, насамперед, призначенням нотаріату – охорона та захист прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб шляхом вчинення нотаріальних дій від імені держави. Крім того, об'єктом державного регулювання є найбільш значущі організаційні питання, пов'язані з нотаріальною діяльністю (умови допуску до професії, здійснення контролю за організацією нотаріату, визначення ставок державного мита, що справляється державними нотаріусами тощо). Держава делегує нотаріусу певні функції, на підставі чого він здійснює свою нотаріальну діяльність [105, с. 170-172].

Протилежну думку висловила С. Я. Фурса, яка наголосила на тому, що нотаріус діє від власного імені відповідно до законодавства з метою гарантування охорони та захисту прав і законних інтересів осіб, інтересів держави. Вчена критично оцінює підхід, згідно якому нотаріуси мають право діяти від імені держави, оскільки це урівнює правовий статус нотаріуса з правовим статусом судді, а їхні завдання та функції є різними [228, с. 13].

Водночас більшість науковців розділяють перший підхід до визначення правової природи статусу нотаріуса у публічно-правових відносинах. Так, В. В. Юрченко вважає, що навіть не маючи статусу державного службовця, нотаріус є посадовою особою, яка має державно-владні повноваження і виступає представником державної влади. Нотаріус, знаходячись на межі публічного і приватного права та здійснюючи нотаріальну діяльність у публічних і приватних інтересах, є сполучною ланкою між громадянським суспільством і державою [247, с. 180]. В. М. Юрах відзначає, що нотаріус – особливий учасник публічних відносин і має специфічний статус. Наприклад, при вчиненні реєстраційних дій нотаріус діє як суб'єкт делегованих владних повноважень. У діяльності нотаріуса немає адміністративного примусу чи

повноважень з управління, однак він є посадовою особою, а нотаріальну діяльність, на думку автора, можна кваліфікувати як публічно-правову, оскільки вона здійснюється від імені держави. Нотаріальна та адміністративна діяльність суттєво відрізняються за юридичним характером, колом суб'єктів, метою, методами регулювання та результатами здійснення. Фактично нотаріус, який не є суб'єктом адміністративного права, виконує публічні функції у сфері державно-правового регулювання [246, с. 152-154].

Узагальнюючи думки вчених, можемо дійти висновку, що нотаріус посідає особливе місце в системі публічного адміністрування. Адміністративно-правовий статус нотаріуса – це правове становище, місце, яке займає нотаріус у системі суб'єктів адміністративно-правових відносин, що визначається закріпленими у нормативно-правових актах вимогами до нотаріуса, його правами, обов'язками, гарантіями та юридичною відповідальністю. Отже, на нашу думку, найбільш важливими елементами адміністративно-правового статусу нотаріуса, які дозволяють цілісно дослідити таку категорію та шляхи її вдосконалення, є: 1) вимоги до особи, що бажає стати нотаріусом; 2) права нотаріуса; 3) обов'язки нотаріуса; 4) гарантії нотаріальної діяльності; 5) юридична відповідальність нотаріуса.

Базовим актом, який регулює адміністративно-правові відносини у сфері нотаріату, є Закон України «Про нотаріат», який закріплює вищезгадані елементи адміністративно-правового статусу нотаріуса.

Вимоги до нотаріуса передбачені ст. 3 Закону України «Про нотаріат». Відповідно до змісту статті такими вимогами є:

- громадянство України;
- наявність вищої юридичної освіти не нижче магістра;
- володіння державною мовою відповідно до встановленого спеціальними законами рівня;
- стаж роботи у сфері права від 6 років, з яких не менше 3 років помічником нотаріуса/консультантом державної нотаріальної контори;
- успішне складання кваліфікаційного іспиту;

– одержання свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю [190].

Законом також встановлено умови, за яких особа не може виконувати функції нотаріуса, серед яких: наявність не погашеної або не знятої судимості за вчинення злочину, обмежена дієздатність особи, недієздатність особи. Аналогічні вимоги висуваються до медіатора. У той же час, основні вимоги, які висуються до медіатора, відповідно до ст. 9 Закону України «Про медіацію» є значно спрощеними, порівняно з вимогами до нотаріусів [187]. Фактично єдиною умовою доступу до професії є наявність базової підготовки з медіації в Україні або за кордоном. Виходячи з цього, законодавець передбачив лише одну вимогу, яка висувається до нотаріуса, який бажає здійснювати діяльність у сфері медіації – проходження ним базової підготовки медіатора (ст. 1 Закону України «Про нотаріат»).

Розробники Закону при наділенні нотаріусів повноваженнями щодо медіації врахували особливості підготовки нотаріуса. Оскільки нотаріус є професіоналом у галузі права та має досвід у захисті прав і інтересів фізичних і юридичних осіб, підготовка нотаріуса-медіатора повинна відбуватися з урахуванням уже набутих нотаріусом навичок. Для цього ст. 16-1 Закону України «Про нотаріат» на Нотаріальну палату України покладено обов'язок із здійснення підготовки нотаріусів у сфері медіації [187]. Водночас, Закон прямо не забороняє проходження нотаріусом базової підготовки медіатора, яку здійснюють суб'єкти освітньої діяльності.

З метою конкретизації норми, на нашу думку, ст. 1 Закону України «Про нотаріат» варто викласти в наступній редакції: «Нотаріуси можуть проводити медіацію у порядку, визначеному законом, за умови проходження ними базової підготовки медіатора при Нотаріальній палаті України». Крім того, варто передбачити норму, згідно якої нотаріуси, які пройшли навчання з медіації до прийняття Закону України «Про медіацію» та отримали відповідні сертифікати, матимуть право підтвердити отримані знання та навички у сфері

медіації шляхом складання іспиту з медіації при Центрі медіації Нотаріальної палати України [121].

Щодо прав нотаріуса, то ст. 4 Закону України «Про нотаріат» проголошує їх невичерпний перелік. Так, нотаріус має право: витребувати від осіб відомості та документи, які необхідні для вчинення нотаріальних дій; складати проєкти документів, виготовляти копії та виписки з документів; давати роз'яснення щодо вчинення нотаріальних дій; надавати консультації правового характеру; одержувати плату за надання додаткових правових і технічних послуг та інші. Крім того, нотаріуси отримали право проводити медіацію, хоча це право не внесено змінами до Закону.

З метою удосконалення адміністративно-правового регулювання здійснення медіації нотаріусом вбачається доцільним доповнити законодавство про нотаріат та медіацію, а саме додатково закріпити норму, відповідно до якої нотаріус, який пройшов базову підготовку у сфері медіації, під час проведення ним процедури набуває усіх прав медіатора, передбачених ст. 11 Закону України «Про медіацію».

З урахуванням специфіки нотаріальної діяльності та медіації, перелік прав нотаріуса варто доповнити наступними:

- право пропонувати медіацію особам, заінтересованим у вчиненні нотаріальної дії, за наявності конфлікту (спору) між ними;
- самостійно визначати методи проведення медіації з дотриманням вимог законодавства, правил її проведення та етичних правил медіатора (нотаріуса-медіатора);
- право перевіряти на початку медіації повноваження учасників процедури (встановлювати особу та обсяг повноважень уповноважених представників сторін конфлікту (спору);
- отримувати від сторін конфлікту (спору) необхідну для його вирішення інформацію;
- право проводити процедуру медіації на своєму робочому місці нотаріуса (у конторі);

- право відмовитися від участі в медіації на будь-якому етапі її проведення з обґрунтуванням такої відмови для сторін конфлікту (спору);
- право посвідчувати угоди за результатами медіації;
- право на відшкодування витрат, використаних для підготовки до медіації, її проведення, та на оплату послуг за підготовку до медіації та/або її проведення;
- право збирати та поширювати знеособлену інформацію про кількість, тривалість та ефективність проведених нотаріусом медіацій;
- право на вчинення виконавчого напису за угодою за результатами медіації.

Аналогічний підхід, на нашу думку, варто застосувати до регулювання обов'язків нотаріуса, який здійснює медіацію. Так, Закон України «Про нотаріат» слід доповнити ст. 5-1 «Обов'язки нотаріуса, який здійснює медіацію» та передбачити в ній наступні пункти:

- обов'язок нотаріуса неухильно дотримуватися Закону України «Про медіацію», основних принципів медіації, професійної етики медіатора;
- обов'язок перевіряти на початку медіації повноваження учасників процедури (встановлювати особу та обсяг повноважень уповноважених представників сторін конфлікту (спору);
- обов'язок зберігати у таємниці відомості, які стали йому відомі в процесі підготовки та проведення медіації;
- обов'язок ознайомити сторін конфлікту (спору) з правилами проведення медіації, надавати їм всю інформацію, яка необхідна для проведення медіації;
- обов'язок уникати конфлікту інтересів, повідомляти сторони конфлікту (спору) до початку та під час проведення медіації про обставини, які можуть викликати обґрунтовані сумніви в його нейтральності, незалежності та неупередженості. За наявності таких обставин нотаріус може здійснювати медіацію тільки за письмовою згодою сторін та відповідно до

власного внутрішнього переконання щодо дотримання ним принципів медіації;

- обов’язок підвищувати свій професійний рівень у сфері медіації;
- обов’язок виконувати інші обов’язки, передбачені законодавством про медіацію, договором про проведення медіації та правилами проведення медіації.

Наступним елементом адміністративно-правового статусу нотаріуса є гарантії нотаріальної діяльності. Гарантії діяльності нотаріуса слід розглядати не як привілеї, а як систему організаційних і юридичних способів, засобів, прийомів і умов, які забезпечують реалізацію основного призначення нотаріату – захисту прав, свобод, законних інтересів фізичних і юридичних осіб. Надаючи органам нотаріату спеціальні гарантії, які покликані забезпечити їхнє належне функціонування, держава відділяє нотаріусів від інших суб’єктів нотаріального провадження та адміністративно-правових відносин.

Законом України «Про нотаріат» передбачено такі гарантії нотаріальної діяльності: 1) рівний доступ до професії нотаріуса; 2) рівні можливості нотаріусам в організації та здійсненні нотаріальної діяльності; 3) заборона будь-якого втручання в нотаріальну діяльність (з метою перешкоджання виконанню нотаріусом своїх обов’язків, спонукання до вчинення ним неправомірних дій, вимагання відомостей, які становлять нотаріальну таємницю) і встановлення відповідальності за вказані порушення; 4) встановлення спеціального порядку обшуку, виїмки, огляду робочого місця (контори) нотаріуса; 5) заборона на вилучення (виїмку) реєстрів нотаріальних дій, документів, переданих нотаріусу на зберігання відповідно до закону, печатки нотаріуса [190].

Крім юридичних гарантій, як слушно зазначає К. Ф. Долінчук, до переліку гарантій нотаріальної діяльності варто додати ідеологічні гарантії. До таких гарантій входять культурні цінності, рівень правової культури, рівень суспільної свідомості, рівень правосвідомості, характер сприйняття та

усвідомлення громадянами значення органів нотаріату [55, с. 210]. На наш погляд, варто також згадати про загальні гарантії нотаріальної діяльності – соціальну та економічну політику держави, яка спрямована на забезпечення доступності нотаріальних послуг, створення нормальних умов для організації діяльності нотаріальних органів.

Щодо гарантій діяльності медіатора, то вони передбачені ч.ч. 4,5 ст. 6 Закону України «Про медіацію» [187]. Так, медіатор звільняється від обов'язку дотримання принципу конфіденційності в межах, необхідних для захисту його прав та інтересів у разі пред'явлення стороною конфлікту (спору) в медіації претензій щодо невиконання або неналежного виконання ним договору про проведення медіації. Окрім цього, медіатор отримав імунітет як свідок у справі (провадженні) щодо інформації, яку він отримав у ході підготовки та про ведення медіації.

Виходячи з гарантій нотаріальної діяльності та діяльності медіатора, нотаріус, який здійснює медіацію повинен мати наступні гарантії своєї діяльності:

- державою гарантуються та забезпечуються рівні умови доступу нотаріусам до зайняття діяльністю у сфері медіації;

- забороняється будь-яке втручання в діяльність нотаріуса, який здійснює медіацію (з метою перешкоджання виконанню нотаріусом-медіатором своїх обов'язків, спонукання до вчинення ним неправомірних дій, вимагання відомостей, які становлять конфіденційну інформацію про медіацію), а за вчинення таких дій особи несуть відповідальність, передбачену законодавством;

- нотаріус, який здійснює медіацію, звільняється від обов'язку дотримання принципу конфіденційності в межах, необхідних для захисту його прав та інтересів у разі пред'явлення стороною конфлікту (спору) в медіації претензій щодо невиконання або неналежного виконання ним договору про проведення медіації;

– нотаріус, який проводив медіацію, не може бути допитаний як свідок у справі (провадженні) щодо інформації, яка стала йому відома під час підготовки до медіації та проведення медіації.

Останньою складовою адміністративно-правового статусу нотаріуса є юридична відповідальність. І. Святецька визначає відповідальність нотаріуса як форму впливу держави на порушення правових норм, посягання на соціальні суспільні інтереси та права особи. Тож, нотаріус несе відповідальність не лише перед особами, які звернулися за вчиненням нотаріальних дій, а й в цілому перед суспільством [202]. На думку Л. С. Ладіної та М. Ю. Веселова, юридична відповідальність приватних нотаріусів – це сукупність встановлених законом правових і примусових обмежень, а також зазнання суб'єктами приватної нотаріальної діяльності втрат особистого, майнового, організаційного характеру за вчинене ними правопорушення [106, с. 146].

Закон України «Про нотаріат» розрізняє відповідальність приватного та державного нотаріуса [190]. Державний нотаріус відшкодовує шкоду, заподіяну особі внаслідок його незаконних (недбалих) дій, у порядку, визначеному законодавством України. Натомість для приватного нотаріуса передбачено відшкодування такої шкоди у повному розмірі.

У своїй діяльності нотаріус підлягає дисциплінарній відповідальності. Дисциплінарними стягненнями, які застосовуються до нотаріуса та передбачені Законом України «Про нотаріат», є, наприклад, анулювання свідоцтва про право на заняття нотаріальною діяльністю (ст. 12), зупинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса (ст. 29-1), припинення нотаріальної діяльності приватного нотаріуса (ст. 30) [190]. Кодексом України про адміністративні правопорушення передбачено адміністративно-правову відповідальність нотаріуса за порушення заборони використання інсайдерської інформації (ст. 163-9) [96]. Нотаріусів також віднесено до суб'єктів, на яких поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції» [173]. Кримінально-правова відповідальність нотаріуса прямо

передбачена у ст. 358 «Підроблення документів, печаток, штампів та бланків, збут чи використання підроблених документів, печаток, штампів», ст. 365-2 «Зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги» та інших [102].

Відповідальність медіатора передбачена ст. 15 Закону України «Про медіацію» [187]. Медіатор несе цивільно-правову відповідальність за порушення зобов'язань, визначених договором про проведення медіації та відповідальність за недотримання етичних правил медіатора, які визначені статутом або положенням об'єднання медіаторів. Норма також передбачає адміністративну та кримінальну відповідальність медіатора, відсилаючи до інших нормативно-правових актів.

Слід погодитися з думкою К. С. Токаревої, яка наголошує на недосконалості існуючих механізмів притягнення медіатора до відповідальності. Вчена пропонує закріпити положення у законі, відповідно до якого дисциплінарним стягненням за невиконання або неналежне виконання правил проведення медіації є виключення медіатора з реєстру медіаторів. Важливо наголосити на тому, що медіатор не несе відповідальність за неприйняття сторонам рішення щодо конфлікту (спору) та невиконання ними угоди за результатами медіації [219, с. 338; с. 383].

Таким чином, у зв'язку з розширенням повноважень нотаріусів щодо здійснення ними медіації існує необхідність розширити перелік видів відповідальності за неналежне виконання або невиконання нотаріусом обов'язків у сфері медіації з метою забезпечення високої якості послуг з нотаріальної медіації. Пропонується включити до Закону України «Про нотаріат» наступні види відповідальності нотаріусів, які проводять медіацію:

- адміністративну відповідальність за розголошення конфіденційної інформації, яка стала відома нотаріусу під час підготовки та проведення медіації;

- цивільно-правову відповідальність за невиконання нотаріусом-медіатором умов договору про проведення медіації;

– дисциплінарну відповідальність, а саме виключення нотаріуса з реєстру нотаріусів, які здійснюють медіацію, за порушення професійних етичних правил медіатора [17; 184].

Таким чином, адміністративно-правовий статус нотаріуса – це правове становище, місце, яке займає нотаріус у системі суб'єктів адміністративно-правових відносин, що визначається закріпленими у нормативно-правових актах вимогами до нотаріуса, його правами, обов'язками, гарантіями та юридичною відповідальністю. Елементами адміністративно-правового статусу нотаріуса, які дозволяють цілісно дослідити таку категорію та шляхи її вдосконалення, є: 1) вимоги до особи, що бажає стати нотаріусом; 2) права нотаріуса; 3) обов'язки нотаріуса; 4) гарантії нотаріальної діяльності; 5) юридична відповідальність нотаріуса (Додаток Б).

Широкий спектр повноважень нотаріуса дозволяє йому ефективно виступати в ролі медіатора. Хоча для медіатора врегулювання конфліктів і спорів є основним видом діяльності, а для нотаріуса – лише один із можливих, нормативно-правова база повинна передбачати активний розвиток нотаріальної медіації. Адміністративно-правовий статус нотаріуса потребує вдосконалення у сфері медіації шляхом надання йому додаткових прав і гарантій, покладання на нього додаткових обов'язків і розширення юридичної відповідальності.

3.2. Етапи та порядок проведення процедури медіації нотаріусом

Нотаріус, який здійснює медіацію, має специфічні мету та завдання у процесі взаємодії зі сторонами конфлікту (спору). Власне врегулювання спору є кінцевою метою його сторін, тоді як основною метою медіатора слід визнати організацію взаємодії сторін та управління нею, забезпечення психологічних умов ефективних переговорів. Під час різних етапів (фаз) медіації нотаріус, який здійснює медіацію, повинен послідовно реалізовувати завдання, які відповідають потребам сторін спору у той чи інший момент взаємодії.

Законодавство України про медіацію наділило медіатора правом самостійно визначати методику проведення процедури медіації. У той же час у Розділі 3 «Проведення медіації» Закону України «Про медіацію» передбачено загальні правила проведення медіації, які виконують роль орієнтира для медіаторів та на основі яких посередники формують власну стратегію медіації з урахуванням особливостей кожного конфлікту (спору) [187]. Такий підхід до регулювання процесу проведення медіації відповідає засадам гнучкості, що слід визнати доцільним, адже надмірно формалізований підхід до регулювання медіації нівелює її універсальність та прирівнює медіацію до традиційного судового процесу.

Закон умовно виділяє три етапи проведення медіації:

- 1) підготовка до медіації – етап, під час якого медіатор (суб'єкт забезпечення проведення медіації) здійснює зустрічі зі сторонами конфлікту (спору), збір та обмін інформацією, документами. На цьому етапі медіатор повинен прийняти рішення про участь у медіації;
- 2) проведення медіації – етап, який відбувається відповідно до вимог закону, договору про проведення медіації, її правил проведення та професійної етики медіатора;
- 3) припинення медіації, яке може включати в себе укладення угоди за результатами медіації у разі успішності процедури, в інших випадках – вихід сторін або медіатора із медіації.

Сталою практикою є затвердження типового порядку проведення медіації суб'єктами, які забезпечують її проведення. Прикладом такого порядку є Положення про процедуру медіації у Київській торгово-промисловій палаті (КТПП) [196]. Центр медіації КТПП здійснює медіацію у справах, що виникають у комерційній та організаційній сферах. Медіація, яку проводить установа, включає в себе наступні етапи:

- 1) підготовка до проведення процедури медіації: звернення сторін спору до Центру медіації, інформування сторін спору Центром медіації щодо інформації та документів необхідних для врегулювання спору; проведення

попередньої консультації медіатора; підписання договору про проведення медіації;

2) проведення медіації: переговори сторін спору, якими керує медіатор;

3) завершення медіації: підписання сторонами угоди за результатами медіації або угоди про припинення медіації без досягнення згоди щодо врегулювання спору;

4) звітування медіатора про результатами проведення медіації з метою узагальнення статистики з дотриманням принципу конфіденційності.

Після прийняття чинного Закону України «Про медіацію» Вінницьким місцевим центром з надання безоплатної вторинної правової допомоги було розроблено роз'яснення щодо порядку проведення медіації [163]. Так, запропонованими етапами були такі, як:

1) попередній етап – підготовка до медіації, проведення попередніх зустрічей зі сторонами спору, вивчення історії конфлікту, пошук місця для проведення процедури тощо;

2) початковий етап, відкриття – підписання договору про проведення медіації, збір інформації та з'ясування позицій сторін;

3) дослідження інтересів – переговори, донесення точок зору сторін;

4) пошук варіантів розв'язання (вирішення) конфлікту (спору);

5) укладання та підписання угоди у двох примірниках.

Попри те, що обов'язкового порядку і чітких правил проведення медіації не існує з огляду на її адаптивний характер щодо кожного конкретного конфлікту (спору), науковці виділяють певні етапи, необхідні, на їхню думку, для ефективного врегулювання спору шляхом медіації. Так, іспанські науковці Марія дель Мар Серна та Хауме Адметлла виділяють етапи медіації у трудових спорах, серед яких: підготовка до медіації (попереднє ознайомлення медіатора зі справою, попередні зустрічі зі сторонами спору); початок медіації (перша спільна зустріч медіатора зі сторонами, ознайомлення з процедурою, визначення стратегії переговорів); початок переговорів, де медіатор виконує роль ведучого, психолога, педагога

тощо; з'ясування позицій, інтересів і думок сторін спору; фіксація домовленостей [251, с. 31-43].

А. Біцай виділяє стадії медіації, тобто сукупність процедурних дій, в цивільних і господарських справах, а саме: 1) стадія прийняття рішення щодо можливості та доцільності проведення медіації; 2) стадія підготовки до проведення медіації; 3) стадія безпосереднього проведення процедури, а саме медіаційних сесій; 4) заключна стадія медіація, а саме юридичне закріплення домовленостей, які сторони досягнули під час процесу медіації [10, с. 235].

Схожі переліки етапів пропонують Н. Мазаракі, Т. Подковенко та Н. Фігун. Так, на думку Н. Мазаракі, медіація складається з: 1) етапу підготовки до медіації; 2) вступу у процедуру; 3) обговорення проблеми і пошуку, розробки варіантів врегулювання спору; 4) врегулювання спору та укладення угоди з підбиттям підсумків [109, с. 96]. Т. Подковенко та Н. Фігун вирізняють етап приготування до медіації (попередній етап), відкриття медіації (перше спільне засідання учасників процедури), переговори (основний етап), аналіз медіатором прийнятого сторонами рішення, з'ясування медіатором рівня усвідомлення сторонами спору правових наслідків прийнятого рішення [158, с. 39-40].

М. Логвиненко та І. Кордунян виділяють етапи медіації у сфері інтелектуальної власності. Такими етапами є: 1) підготовчий; 2) ознайомлення зі спором; 3) постановка проблеми; 4) розв'язання проблеми; 5) укладання угоди [107, с. 102-104].

Специфічні етапи медіації при закритті кримінальних проваджень визначає О. С. Соловйова-Полудніцина:

1) етап установлення уповноваженими особами підстав, що вказують на можливість закриття справи у зв'язку з примиренням сторін;

2) етап визначення (вибору сторонами) медіатора та можливість проведення програми медіації;

3) етап одержання медіатором інформації щодо кримінального провадження;

4) етап встановлення контакту та особистої зустрічі медіатора з обвинуваченим;

5) етап організації спільної зустрічі за згодою сторони виключно після попереднього побачення з ними;

6) етап здійснення процедури медіації;

7) результат зустрічі (угода про примирення чи недосягнення взаємного порозуміння);

8) етап оцінки результатів медіації, її реалізації з метою прийняття рішення щодо закриття кримінального провадження [207, с. 178-179].

Щодо господарських спорів, то В. Рєзнікова називає 5 стадій медіації для їхнього вирішення: 1) попередня стадія (підготовчий етап та етап індивідуальних зустрічей); 2) відкриваюча стадію (розвідка та збір інформації); 4) середня стадію (розробка варіантів рішення); 5) заключна (вирішення спору між сторонами по суті, укладення угоди за результатами, підведення підсумків) [198, с. 12-13].

Вивчаючи питання, пов'язані з практичним застосування медіації для врегулювання спадкових спорів, Н. Процьків вважає, що етапами такої медіації є підготовка до медіації, планування зустрічей, процедура медіації, озвучення позицій сторін, спільне обговорення, особисті зустрічі, обговорення резолюції та складення письмової угоди [194, с. 58-59].

Для вирішення соціальних конфліктів в Україні В. В. Ровенською було запропоновано три етапи типової процедури медіації: вступне слово медіатора, презентація сторін і дискусія [199, с. 192].

Н. М. Грень, відзначаючи індивідуалізацію медіації, згрупувала три обов'язкові етапи присудової моделі медіації:

1) підготовчий етап – отримання сторонами спору поради суду або фахівця в галузі права взяти участь в медіації, призупинення провадження у справі, вибір медіатора, укладання договору про медіацію тощо;

2) перемовний етап – відкриття медіації, дослідження інтересів сторін, розробка порядку денного тощо;

3) завершальний етап – вироблення спільного рішення та підписання угоди або відмова від продовження участі в медіації чи закінчення її терміну [42, с. 194].

Ми погоджуємося з думкою О. Г. Урусової, яка наголошує на схожості етапів медіації, запропонованих у сучасній науці. Відмінності полягають тільки в відсутності, наявності чи послідовності окремих етапів процесу. Отже, медіатор «відточує» процедуру проведення медіації «під себе». Усі стадії, етапи, фази медіації гнучкі, тому медіатор може змінювати їхню послідовність або ігнорувати окремі з них [223, с. 144].

Українське законодавство не передбачає спеціального порядку та етапів здійснення медіації нотаріусом. Відповідно до природи медіації як процедури нотаріус-медіатор може на власний розсуд відповідно до особливостей конфлікту (спору) визначати порядок її проведення. Попри це, дотримання нотаріусом загальної методології врегулювання спорів шляхом медіації може збільшити її ефективність. З огляду на це пропонуємо наступні етапи медіації, яку проводить нотаріус:

- ініціювання медіації
- підготовки до медіації;
- обговорення суті спору;
- прийняття рішення та укладання угоди за результатами медіації;
- постмедіації.

Етап ініціювання медіації. За загальною практикою на цьому етапі сторони конфлікту (спору) звертаються до медіатора та викладають йому суть протиріч. Після з'ясування обставин справи, медіатор приймає рішення щодо можливості врегулювання спору шляхом медіації. У разі прийняття ним позитивного рішення сторони і медіатор обговорюють і вирішують організаційні питання (дата, місце зустрічі, розмір винагороди тощо) [158, с. 39].

Нотаріус може запропонувати особам, які звернулися до нього за вчиненням нотаріальних дій та мають спірні правовідносини, врегулювати

такі відносини шляхом медіації, тобто запропонувати свої послуги в ролі медіатора. Сторони конфлікту (спору) можуть самостійно або за допомогою порад інших фахівців з права прийняти рішення про участь в медіації. Після цього вони можуть обрати нотаріуса, який здійснює медіацію, у відповідному реєстрі Нотаріальної палати України. На цьому етапі обраний сторонами нотаріус-медіатор після звернення сторін до нього вивчає обставини спору, його сутність, документи та інформацію, які дають змогу оцінити медіабельність спору та відповідність його компетенції таким видам правовідносин. Для цього нотаріус може проводити окремі зустрічі зі сторонами спору. Нотаріус повинен визначити, чи здатні сторони на належну комунікацію, а також чи відсутні погрози, тиск, насилля у їхніх особистісних відносинах. При цьому принцип і обов'язок дотримання конфіденційності починає діяти саме з етапу ініціювання медіації.

Етап підготовки до медіації. Мета цього етапу – здійснити організаційне та правове забезпечення подальшого процесу переговорів під керівництвом нотаріуса, який проводить медіацію. В режимі спільної зустрічі нотаріус-медіатор повинен поінформувати сторін спору про поняття, значення, мету, принципи, порядок проведення медіації та її правові наслідки. Уже під час ознайомлення сторін спору з загальними правилами проведення процедури нотаріус-медіатор повинен почати працювати над створенням умов для виникнення довірчих відносин між ним і сторонами конфлікту (спору), а також над встановленням контакту між сторонами. Учасники медіації мають рівні права, тому при визначенні організаційних аспектів медіації (дати і кількості зустрічей, місця їх проведення, тривалість кожної зустрічі, винагорода нотаріуса тощо) враховується думка всіх сторін спору. Після того, як нотаріус, який здійснює медіацію, і сторони досягнуть згоди щодо порядку проведення медіації у їхньому конфлікті (спорі), вони підписують договір про проведення медіації.

З урахуванням сучасних реалій слушною є думка О. А. Явор, яка вказує на можливість використання онлайнової медіації, тобто медіації з

використанням Інтернет-технологій. Така медіація є корисною на етапі підготовки до медіації, адже економить час та зменшує витрати учасників процедури. Також це вихід для тих осіб, які віддалені один від одного або з інших причин не можуть бути безпосередньо присутні при медіації [248, с. 52].

Онлайн-формат медіації має потенціал підвищити доступність, оперативність, економічну доцільність та результативність розв'язання публічно-правових конфліктів. Водночас доцільним видається запровадження спеціального нормативного регулювання для онлайн-медіацій, насамперед задля забезпечення ключового принципу – збереження конфіденційності сторін та змісту процедури [120].

Етап обговорення суті спору (вступне слово медіатора, переговори, розроблення варіантів врегулювання конфлікту (спору)).

На даному етапі медіації медіатор проводить особисті зустрічі або має низку приватних зустрічей зі сторонами конфлікту, аби з'ясувати, які реальні проблеми є між ними. У випадку вирішення спадкового спору, як зазначає Н. Процьків, медіатор наголошує на деяких емоціях та побоюваннях, які лежать в основі спорк про спадщину. Приватні зустрічі також дають можливість для «мозкового штурму» різних альтернатив, що далі можуть призвести до компромісу. Етап супроводжується фокусуванням уваги сторін на майбутньому [194, с. 59].

Вступне слово нотаріуса, який здійснює медіацію, покликане глибше розкрити сторонам конфлікту (спору) сутність медіації. Нотаріус оголошує порядок денний першої спільної зустрічі, заборони для сторін і «налаштовує» їх на співпрацю. Він повинен наголосити на важливості принципів медіації, добровільності і конфіденційності процесу, а також відсутності конфлікту інтересів між ними і однією зі сторін спору.

Характерний медіації монолог медіатора мотивує клієнтів на плідну дискусію, яка має стати підґрунтям для подальшої роботи [158, с. 40].

Процес медіації, як правило займає не менш 2,5-3 годин, тому медіатор повинен з'ясувати, чи мають сторони вільний час, необхідний для переговорів. Якщо одна зі сторін не має такої можливості, дебати переносяться на інший час. Варто враховувати, аби вступне слово медіатора та інформаційний масив не стали нудним монотонним монологом. Як вказує В. В. Ровенська, вступне слово займає 10-15 хвилин, є чітким і логічно вибудованим [199, с. 192].

Переговори є найважливішою та складною фазою врегулювання спору шляхом медіації. На цьому етапі нотаріус, який здійснює медіацію, скеровує сторони в потрібне русло, контролює дискусію та дотримання сторонами правил медіації. Переговори сторін – основний засіб співпраці, від якого найбільшою мірою залежить ймовірність прийняття оптимального для них рішення по суті спору.

Під час переговорів відбувається налагодження прямого спілкування між учасниками. Сторони надають пояснення щодо своєї позиції у спорі, з'ясовують причини його виникнення, мотивують і уточнюють свої позиції. Кожна зі сторін спору має можливість викласти власне бачення суті спору. Медіатор шляхом постановки питань сприяє спілкуванню сторін, працює з їхніми емоціями, виявляє спільні або протилежні думки та інтереси сторін у вирішенні спору [198, с. 12-13].

Сама процедура переговорів полягає у тому, що медіатор пропонує сторонам конфлікту (спору) можливість висловити свою думку про сутність протиріч. Першою, зазвичай, виступає та сторона, яка була ініціатором процесу медіації. Медіатор шанобливо вислуховує думки сторін, намагаючись не упустити деталей, за потреби просить роз'яснення. Після закінчення виступів сторін медіатор переказує їхню суть, не оцінюючи сторін і згладжуючи гострі моменти – цей прийом має назву «ехо-техніка» [199, с. 192].

Версія, висловлена посередником, суттєво звільнена від суб'єктивізму, наявного в її викладі іншою стороною. Медіатор має надавати інформацію таким чином, щоб сторони розуміли, що в їхній суперечці є точки дотику і,

як наслідок, має бути налагоджений діалог. Під час переговорів сторони можуть проявляти різні емоції (гнів, розчарування, агресія, смуток тощо), а роль медіатора полягає у здійсненні контролю та управлінні цим процесом [158, с. 40].

Інколи процес переговорів чергується з сепаратними зустрічами кожної зі сторін з медіатором окремо з метою повідомлення медіатору такої інформації, яку одна сторона не бажає розкривати іншій. У такому випадку медіатор повинен з'ясувати межі конфіденційності такої інформації, адже вона може безпосередньо впливати на вироблення взаємоприйняттого рішення конфлікту (спору) [133, с. 56].

Як було зазначено раніше, нотаріус, який проводить медіацію, є ефективним посередником при врегулюванні спадкових спорів.

У такій медіації на етапі переговорів сторони висловлюють своє ставлення до предмета спадкового спору, свої прагнення, побажання, претензії до другої сторони. На цьому етапі медіатору необхідно отримати інформацію про матеріальне становище спадкодавця та спадкоємців та вжиті ними заходи щодо поділу майна; з'ясувати причини виникнення та розвитку майнового спору між спадкоємцями; розрізнити інтереси, проблеми та позиції. У процесі медіації медіатор використовує прийоми зниження напруги конфлікту та приділяє однакову увагу кожній стороні. Важливо встановити факти, визнані обома сторонами (наявність родинних зв'язків, інтереси дітей, остання воля спадкодавця тощо) [194, с. 59].

На етапі розроблення варіантів врегулювання спору сторони на основі спільних інтересів визначають оптимальні умови для порозуміння, генерують ідеї у пошуку консенсусу. Кожна зі сторін може пропонувати власне рішення спору, а інша – або погодитися, або не погодитися з ним. При цьому нотаріус, який здійснює медіацію, не може втручатися в цей процес за виключенням здійсненням ним контролю за законністю різноманітних варіантів, які пропонують сторони спору. На цьому етапі також можуть залучатися адвокати сторін, психологи, експерти. Нотаріус-медіатор повинен

відслідковувати рівень психологічної напруженості між сторонами спору, визначити, чи відсутній тиск однієї зі сторін на іншу при розгляді варіантів рішення. Він сприяє обговоренню майбутніх домовленостей і допомагає уникнути нових суперечок. Тільки за наявності взаємовигідного варіанту вирішення спору, який задовольняє всіх учасників медіації, нотаріус може скеровувати процедуру до наступного етапу.

Етап прийняття рішення та укладання угоди за результатами медіації.

Синтезуючи варіанти врегулювання спору, сторони, у разі добровільної згоди на прийняття рішення, переходять до етапу фіксації домовленостей. Домовленості, досягнуті сторонами конфлікту (спору) шляхом медіації, отримують юридичне закріплення в формі угоди за результатами медіації. Угоду за результатами медіації може скласти як нотаріус, який проводив медіацію, оскільки він має відповідні знання, навички та досвід, так і юристи сторін конфлікту (спору), залучені до процесу. Нотаріус представляє проєкт угоди сторонам, щоб ті переконались у достовірності умов примирення. Підписання сторонами угоди за результатами медіації означає, що такі сторони погоджуються на виконання вказаних умов порозуміння. Угода може містити положення, відповідно до якого передбачено зустріч нотаріуса-медіатора та сторін спору для перевірки рівня виконання угоди. Слід зазначити, що спір може бути вирішено повністю або частково, що зазначається в угоді.

Важливими функціями нотаріуса, який здійснює медіацію, на цьому етапі є:

- перевірка відповідності угоди за результатами медіації чинному законодавству;
- перевірка відповідності угоди за результатами медіації принципу добровільності та взаємовигідності;
- перевірка спроможності сторін конфлікту (спору) виконати умови угоди за результатами медіації;

– нотаріальне посвідчення угоди за результатами медіації (може здійснюватися іншим нотаріусом, який не проводив медіацію).

Етап постмедіації. Ця фаза медіації є необов'язковою, оскільки у багатьох випадках угоди за результатами медіації можуть бути реалізовані відразу після їх укладення і тому не потребують подальшого моніторингу виконання. Наприклад, якщо сторони домовилися про прощення частини боргу з негайним поверненням іншої частини, виконання договору може відбутися за результатом медіації відразу після його підписання. Якщо реалізація угоди очікується в майбутньому, на етапі постмедіації може виникнути багато правових питань [114, с. 276].

Нотаріус-медіатор може проводити постмедіаційні зустрічі зі сторонами медіації за своєю ініціативою або за ініціативою сторін. Він може збирати знеособлену інформацію для формування статистики і визначення відсотку результативності своєї практики у сфері медіації. Сторони конфлікту (спору) в свою чергу можуть звертатися до нотаріуса на етапі постмедіації задля вчинення виконавчого напису. Як стверджують науковці Б. Маан, В. Родченко та інші, світовий досвід підтверджує ефективність нотаріального посвідчення угод за результатами медіації, а також вчинення нотаріусами виконавчих написів на таких угодах [261, с. 38]. Для ефективності нотаріальної медіації пропонується законодавчо закріпити механізм вчинення нотаріусами виконавчих написів на угоді за результатами медіації у випадку її повного або часткового невиконання стороною медіації (Додаток В).

Визначені правила проведення медіації, які характеризують порядок її реалізації, є факультативними і повинні слугувати здебільшого загальним орієнтиром для нотаріуса під час організації процесу врегулювання (конфлікту спору). На нашу думку, викладений порядок слід закріпити у вигляді Методичних рекомендацій з питань проведення медіації нотаріусом (Додаток Г).

Отже, медіація є структурованим, однак неформалізованим процесом, тому порядок її проведення визначає нотаріус, який здійснює медіацію, з

урахуванням специфіки конкретного конфлікту (спору), власної компетенції та позицій сторін конфлікту (спору). Етап медіації, яку здійснює нотаріус, слід розуміти як сукупність дій, які здійснює нотаріус в певній послідовності з метою винайдення та втілення системного і комплексного підходу до процесу врегулювання конфлікту (спору) [122]. Узагальнення думок науковців дало змогу дійти висновку щодо виділення таких етапів нотаріальної медіації, як: ініціювання медіації; підготовка до медіації; обговорення суті спору; прийняття рішення та укладання угоди за результатами медіації; постмедіації.

3.3. Етичні вимоги до нотаріуса, який здійснює медіацію

Загальновідомо, що етика – це наука про мораль, моральні норми та їхній вплив на суспільство. Етика як регулятор поведінки індивідів є невід’ємною складовою будь-якої юридичної професії. Професійна етика доповнює правові норми і в єдності з ними врегульовує діяльність певної професійної групи осіб.

Слушною є думка І. І. Припхана, який вважає, що мораль і право повинні працювати в унісон і єдиному ключі соціального регулювання суспільних відносин. Незважаючи на відносність моральних цінностей і плюралізм моральних оцінок, суспільство завжди опирається на особливий мінімум соціально стійкої, офіційно визнаної моралі, закріпленої в правових нормах. У перехідний період держава не має можливості захищати і впроваджувати всі різновиди субморальності, що існують у суспільстві, але вона зобов’язана законодавчо виразити і законодавчо захистити фундамент морального життя, представлений у вигляді соціально перевіреного і необхідного мінімуму моральних вимог [164, с. 15].

Професійна етика, на думку Н. М. Бакаянної, виконує важливі завдання соціального управління, забезпечуючи виконання вимог загальних моральних принципів в умовах професійної діяльності та допомагаючи фахівцю правильно обирати правила поведінки в різних ситуаціях його трудової

діяльності. Найважливішою соціальною функцією професійної етики, в тому числі юридичної, є виключення або подолання професійних помилок та інших шкідливих наслідків професійної деформації, а також сприяння належному виконанню професійних обов'язків. Це також важливий інструмент для розвитку професійних якостей працівника та його професійного вдосконалення [4, с. 6].

Моральна культура фахівця у галузі права є підґрунтям формування загальної правової культури юриста. У свою чергу професійна культура юриста визначається онтологією професії правника, відображає духовний і матеріальний досвід його діяльності та очікування соціуму від професійної діяльності юриста. Я. Аронов відзначає бінарний зв'язок правової культури та стану правової системи суспільства, а саме: правова культура – це фактор визначення сутності права, а правова системи – визначає сутність правової культури юриста [2, с. 189-191].

Етичною вимогою до державного службовця є наявність не лише ділових психологічних якостей та освітнього рівня, а й моральних якостей. Під професійною етикою державного службовця, на думку О. В. Сєрих, варто розуміти систему моральних і правових вимог, яких державний службовець повинен дотримуватися під час виконання державних завдань і функцій [203, с. 110].

Виходячи із засад публічності, відмічається певна спорідненість правового становища нотаріуса та правового становища державного службовця. За аналогією, професійна етика нотаріуса є системою моральних і правових вимог, яких нотаріус повинен дотримуватися в своїй професійній діяльності. Професійна етика у сфері нотаріату відображає родові особливості нотаріату в цілому, що враховується під час розроблення теоретичних положень нотаріальної етики.

Досліджуючи тенденції розвитку юридичної науки, І. М. Сопілко та В. Б. Череватюк наголосили на вагомості морально-етичних засад у процесі

орієнтування юридичної думки на класичний ідеал справедливості та поступового перетворення України на правову державу [208, с. 155].

Нотаріальна етика є достатньо розробленою на міжнародному та європейському рівнях. Вихідні деонтологічні засади закріплено у Фундаментальних принципах системи латинського нотаріату [260]. Принципами передбачено визначення дисциплінарного режиму нотаріусів під постійним контролем держави та колегіальних органів, лояльність і чесність нотаріуса щодо інших суб'єктів нотаріальних правовідносин, дотримання професійної таємниці, неупередженість нотаріуса, дотримання ним правил професійної етики на національному та міжнародному рівнях. У контексті дослідження слід також наголосити на проголошення однією із функцій нотаріальної служби запобіганням можливим спорам, які можуть вирішуватися за допомогою юридичної медіації.

Напрацювання світової практики у сфері професійної етики нотаріуса також відображені в Етиці та правилах організації нотаріату Міжнародного союзу нотаріату [256]. Документ проголошує засади неупередженості, незалежності, відповідальності, ретельності, законності нотаріальної діяльності, поваги нотаріуса до основних прав, професійної самостійності. Умовами здійснення функції нотаріуса визначено, насамперед, професійну і особисту кваліфікацію, адже, виконуючи свої обов'язки, нотаріуси повинні дотримуватися особистої етичної позиції та утримуватися від будь-якої поведінки, яка може спричинити втрату довіри суспільства до нотаріату або яка суперечить гідності нотаріуса.

Щодо Європейського кодексу нотаріальної етики, то вимогами, які він закріплює, є: лояльність і високі моральні якості при здійсненні діяльності, неупередженість і незалежність, правова і технічна компетенція [255].

Етичні вимоги до медіатора в Україні передбачені Правилами професійної етики нотаріусів України, затвердженими наказом Міністерства юстиції України від 07.06.2021 р. [185]. Принципами етики нотаріусів в Україні визначено принципи: публічності; незалежності та неупередженості;

законності; доступності; безпосередності; нотаріальної таємниці та конфіденційності; чесності; сумлінності; поваги до професії. Деякі науковці доповнюють перелік етичних вимог до нотаріуса в Україні. Так, В. Черниш виділяє вимоги до нотаріуса, на яких базуються його відносини з особою, яка звернулася до нього, а саме: порядність, оперативність, безкорисливість, відчуття моральної відповідальності за свої дії, об'єктивність, повага прав та інтересів осіб [234, с. 16-17]. Н. М. Денисяк вважає, що нотаріус у своїй професійній діяльності повинен відповідати таким вимогам, як: компетентність; старанність; захист прав та інтересів людини, суспільства, держави; дотримання букви і духу закону; сприяння ствердженню віри в закон і справедливості; чесність, сумлінність, безкорисливість; недискримінації тощо. Крім того, нотаріус повинен забезпечувати у своїй діяльності високі критерії та вимоги культури спілкування, прагнути до збереження особистої гідності в будь-якій ситуації [49, с. 32]. На нашу думку, викладені у Правилах професійної етики нотаріусів України вимоги до нотаріуса у повній мірі відображають професійний «імідж» нотаріуса, який відповідає очікуванням суспільства щодо діяльності органів нотаріату. Загадані принципи є загальними та відображають різноманітні аспекти нотаріальної діяльності з врахуванням ризиків зловживань.

Реалізація етичних засад діяльності нотаріуса забезпечується положеннями про організацію нотаріальної діяльності, викладеними у Законі України «Про нотаріат», та усвідомленням кожним нотаріусом як кваліфікованим правником призначення своєї діяльності – втілення принципів гуманізму, забезпечення поваги до прав і свобод людини у суспільстві.

У зв'язку з тим, що медіація є відносно новим інструментом позасудового вирішення спорів, розробленість етичних норм медіатора є нижчою, аніж нотаріуса.

Проблематика встановлення загальних етичних вимог до медіатора отримала нову актуальність у зв'язку з набуттям чинності Конвенції ООН щодо приведення у виконання угод про вирішення спорів за результатами

медіації. Так, у п. «е» ч. 1 ст. 5 Конвенції передбачено таку підставу для відмови у приведенні до виконання угоди за результатами медіації, як порушення медіатором стандартів, які висуваються до нього або до процедури медіації [273]. Отже, перед сучасною правовою наукою постало питання про встановлення універсальних стандартів етичної поведінки медіатора.

Основним орієнтиром у формуванні етичних вимог до медіатора на сьогодні слугує Європейський кодекс етики медіаторів [60]. Кодекс виокремлює вимоги щодо компетентності та призначення медіатора, його незалежності та безсторонності, конфіденційності, а також етичні правила, що стосуються безпосередньо поведінки медіатора під час укладання угоди за результатами медіації. Зміст та форму цього акта не можна визнати доскональною, оскільки деякі його положення не стосуються безпосередньо етики медіатора: наприклад, «угоду про медіацію, за домовленістю сторін, може бути складено в письмовій формі», «сторони можуть відмовитися від медіації в будь-який час, без пояснення причин». На нашу думку, Кодекс занадто поверхнево описує поведінку медіатора під час проведення процедури медіації, не враховуючи його роль та значення у процесі врегулювання спорів.

Щодо регулювання етики медіатора в Україні, то Державний стандарт соціальної послуги посередництва (медіації), затверджений наказом Міністерства соціальної політики України від 17.08.2016 р. № 892 закріплює, що взаємодія отримувача соціальної послуги з медіатором відбувається на принципах взаємної поваги, неприпустимості образ та приниження гідності, а також створення комфортних умов для учасників медіації [175].

Організації та об'єднання медіаторів створюють власні кодекси етичної поведінки з огляду на відсутність єдиного кодифікованого акта. Серед них:

– Кодекс професійної етики медіатора, затверджений рішенням Загальних зборів ГО «Національна асоціація медіаторів України» від 19.02.2022 р., який встановлює такі етичні вимоги до медіатора, як незалежність, нейтральність, конфіденційність, добровільність, самовизначення, відповідальне ставлення до підтримання належного рівня

професійної компетентності, а також врегульовує етику взаємодії між медіаторами, етичні аспекти винагороди та реклами діяльності медіатора, відповідальність медіатора за порушення професійної етики [95];

– Кодекс етики медіатора Українського Центру Медіації, який закріплює такі етичні вимоги до медіатора, як: самовизначення, безсторонність, нейтральність, вимоги щодо конфлікту інтересів, компетентність медіатора, вимоги щодо призначення медіатора, конфіденційність, справедливість процесу медіації, вимоги щодо рекламування та інші [93].

Кодекс етики медіатора Міжнародного Центру Медіації Бізнес Школи КРОК виділяє такі етичні вимоги, як незалежність і нейтральність, неупередженість, толерантність та доброзичливість, конфіденційність, чесність і щирість намірів, добровільність та самовизначення медіатора, навчання та підвищення кваліфікації медіатора [92] та інші.

На думку О. С. Можайкіної та О. М. Кононця, аспектами етики медіатора є:

- 1) етика свободи – етика власної відповідальності, відповідно до якої медіатор відчуває власну свобод, але не всемогутність;
- 2) етика автентичності – розуміння та прийняття «інакшості» сторін конфлікту у їхніх поглядах, думках і поведінці;
- 3) етика рівності, що корелюється з питанням справедливості [134, с. 63].

К. С. Токарева вважає, що медіатор повинен дотримуватися етичних вимог щодо незалежності, нейтральності, неупередженості, компетентності, тактовності, конфіденційності, поваги до своєї професії та культури поведінки. У дослідженні адміністративно-правового регулювання медіації вчена надає визначення етичного кодексу медіатора, під яким слід розуміти «сукупність етичних принципів, стандартів та норм, дотримання яких є обов’язковим для кожного медіатора під час здійснення ним його професійної діяльності з метою якісного надання послуг медіації, дотримання

добропорядної репутації спільноти медіаторів і престижу професії медіатора» [219, с. 387].

Як пише Л. Романадзе, в умовах правової невизначеності щодо норм професійної етики медіатора реалізація ідеї прийняття універсального кодексу стане хорошим орієнтиром для вітчизняної спільноти медіаторів. Крім того, прийняття певного універсального стандарту професійної етики медіатора у вигляді кодексу усуне проблему невизначеності при вирішенні питання про порушення медіатором стандартів поведінки [200, с. 21].

З огляду на вище зазначене, вбачаємо доцільно створити Кодекс професійної етики нотаріуса, який здійснює медіацію, наступного змісту.

Неупередженість та нейтральність нотаріуса, який здійснює медіацію. Під час проведення процедури медіації, нотаріус-медіатор повинен надавати рівні можливості сторонам спору для висловлення їхніх позицій, не виказуючи прихильності або антипатію до жодної з них. Нотаріус-медіатор повинен бути не зацікавлений у врегулюванні спору на користь однієї зі сторін та забезпечувати справедливість процесу медіації.

Принцип неупередженості в медіації має відмінне значення від цього принципу в діяльності нотаріуса. За визначенням, викладеним у Фундаментальних принципах системи латинського нотаріату, неупередженість полягає в наданні нотаріусом належної допомоги стороні, яка знаходиться у менш вигідному становищі щодо іншої [260]. Водночас завданням нотаріуса-медіатора ж недопущення менш вигідного становища однієї сторони спору щодо іншої, а надання допомоги одній зі сторін спору вважатиметься порушенням засади нейтральності.

До складових етичної вимоги щодо нейтральності та неупередженості нотаріуса-медіатор слід також віднести дотримання ним принципу недискримінації.

Медіатор зобов'язаний повідомити учасникам медіації про обставини, які свідчать про існування конфлікту інтересів. У такому випадку продовжити

проведення медіації він може лише за наявності письмової згоди учасників медіації.

Законність здійснення медіації нотаріусом. Нотаріус, який проводить медіацію, у своїй діяльності повинен дотримуватися чинного законодавства України та всіляко сприяти утвердженню верховенства права

Доступність послуг нотаріуса, який здійснює медіацію. Нотаріус-медіатор за зверненням заінтересованих осіб повинен повідомити таких осіб у випадку неможливості надання своїх послуг протягом розумного строку. Він також повинен надавати сторонам конфлікту (спору) та іншим учасникам медіації пояснення та усю інформацію, необхідну для розуміння змісту послуг, які він надає.

Нотаріус, який здійснює медіацію, повинен інформувати осіб, які звернулися до нього, про вартість своїх послуг у сфері медіації, а також про порядок та форму оплати таких послуг. Винагорода нотаріуса, який проводить медіацію, повинна відповідати рівню складності медіації у конкретному конфлікті (спорові).

Добровільність нотаріуса, який здійснює медіацію. Нотаріус-медіатор бере участь у процедурі медіації з власної волі. Він має право вийти з процедури медіації на будь-якому етапі її проведення, заздалегідь повідомивши про це іншим учасникам медіації.

Дотримання конфіденційності. Уся інформація, яка стала відома нотаріусу-медіатору у процесі ініціювання, підготовки до медіації та/або її проведення, є конфіденційною. Нотаріус-медіатор може розголошувати інформацію, надану йому однією зі сторін конфлікту (спору) під час окремих зустрічей, іншій стороні лише за наявності згоди сторони, яка надала таку інформацію. Нотаріус, який проводить медіацію, не повинен використовувати отриману в процесі її підготовки або проведення інформацію для отримання прямої або непрямої вигоди для себе або іншої особи. Дія принципу конфіденційності медіації не обмежена у часі.

Усвідомлення суспільного обов'язку та поваги до професії. Суспільним обов'язком нотаріуса-медіатора є утвердження верховенства права та сприяння захисту прав, свобод і інтересів осіб, у тому числі права на доступу до правосуддя. Нотаріус, який здійснює медіацію, у своїй діяльності повинен підтримувати престиж органів нотаріату, сприяти встановленню та збереженню довіри до медіації та нотаріальної медіації в суспільстві. Він повинен поводитися гідно і тактовно, сприяючи підвищенню позитивної суспільної думки про нотаріальну медіацію.

Взаємодія нотаріусів, які здійснюють медіацію. Нотаріус-медіатор повинен ставитися до колег доброзичливо та з повагою, сприяючи розвитку спільноти нотаріусів-медіаторів. Він не повинен перешкоджати діяльності інших нотаріусів у сфері медіації та дискредитувати їх.

Реклама послуг з медіації, які надає нотаріус. Рекламування таких послуг не повинно створювати у споживачів хибне відчуття про гарантування нотаріусом обов'язково позитивного врегулювання спору. Реклама послуг повинна відбуватися відповідно до засад добросовісної конкуренції та бути достовірною.

Дисциплінарна відповідальність нотаріуса, який здійснює медіацію.

Правилами професійної етики нотаріусів України визначено перелік дій, які приносять професійну гідність нотаріуса. До таких дій віднесено наполегливе та неодноразове пропонування своїх професійних послуг, надання юридичної допомоги шляхом вчинення шахрайства, вчинення незаконних дій тощо [185]. За невиконання або порушення правил етики, у тому числі вчинення вказаних дій, нотаріус несе дисциплінарну відповідальність.

На думку Л. С. Ладіної та М. Ю. Веселова, в Україні не сформовано інститут морально-етичної відповідальності, тому усі порушення нотаріальної етики повинні кваліфікуватися як дисциплінарні проступки. Так, дисциплінарний проступок приватного нотаріуса автори розглядають як невиконання або порушення нотаріусом обов'язків, визначених законом, або

перевищення своїх повноважень, наприклад: вчинення нотаріальних дій, що не відповідають закону; порушення загальноприйнятих етичних норм, грубе ставлення до клієнтів; вчинення нотаріальних дій за межами нотаріального округу; ненадання або несвоєчасне надання необхідної інформації чи даних на запити податкових, судових, слідчих органів тощо. При цьому дисциплінарна відповідальність приватних нотаріусів має ознаки адміністративної та органічно вливається в адміністративно-правові відносини, адже оскарження санкцій проводиться в межах адміністративного процесуального судочинства [106, с. 149].

Раніше ми зазначали, що нотаріус-медіатор повинен нести адміністративну відповідальність за розголошення конфіденційної інформації, яка стала відома нотаріусу під час підготовки та проведення медіації, та дисциплінарну відповідальність, а саме виключення нотаріуса з реєстру нотаріусів, які здійснюють медіацію, Нотаріальної палати України за порушення професійних етичних правил медіатора.

Тож, нотаріус, який здійснює нотаріальну медіацію, повинен нести дисциплінарну відповідальність за невиконання або порушення вказаних етичних вимог, а стягненнями у таких випадках буде: 1) попередження; 2) виключення нотаріуса з реєстру нотаріусів, які здійснюють медіацію, Нотаріальної палати України [126; 118]. Функції щодо змішаного контролю за здійсненням медіації нотаріусами варто покласти на Міністерство юстиції України в частині контролю за якістю послуг з медіації та Нотаріальну палату України в частині контролю за організаційним забезпеченням та дотримання правил професійної етики при проведенні медіації нотаріусами.

Висновки до розділу 3

Таким чином, адміністративно-правовий статус нотаріуса – це правове становище, місце, яке займає нотаріус у системі суб'єктів адміністративно-правових відносин, що визначається закріпленими у нормативно-правових

актах вимогами до нотаріуса, його правами, обов'язками, гарантіями та юридичною відповідальністю. Елементами адміністративно-правового статусу нотаріуса, які дозволяють цілісно дослідити таку категорію та шляхи її вдосконалення, є: 1) вимоги до особи, що бажає стати нотаріусом; 2) права нотаріуса; 3) обов'язки нотаріуса; 4) гарантії нотаріальної діяльності; 5) юридична відповідальність нотаріуса.

Оскільки нотаріус є професіоналом у галузі права та має досвід у захисті прав і інтересів фізичних і юридичних осіб, підготовка нотаріуса-медіатора повинна відбуватися з урахуванням уже набутих нотаріусом навичок. З метою конкретизації чинних положень законодавства ст. 1 Закону України «Про нотаріат» варто викласти в наступній редакції: «Нотаріуси можуть проводити медіацію у порядку, визначеному законом, за умови проходження ними базової підготовки медіатора при Нотаріальній палаті України». Крім того, варто передбачити норму, згідно якої нотаріуси, які пройшли навчання з медіації до прийняття Закону України «Про медіацію» та отримали відповідні сертифікати, матимуть право підтвердити отримані знання та навички у сфері медіації шляхом складання іспиту з медіації при Центрі медіації Нотаріальної палати України.

Широкий спектр повноважень нотаріуса дозволяє йому ефективно виступати в ролі медіатора. Хоча для медіатора врегулювання конфліктів і спорів є основним видом діяльності, а для нотаріуса – лише один із можливих, нормативно-правова база повинна передбачати активний розвиток нотаріальної медіації. Адміністративно-правовий статус нотаріуса потребує вдосконалення у сфері медіації шляхом надання йому додаткових прав і гарантій, покладання на нього додаткових обов'язків і розширення юридичної відповідальності.

Медіація, яку проводить нотаріус, є структурованим процесом. Під час різних етапів (фаз) медіації нотаріус, який здійснює медіацію, повинен послідовно реалізовувати завдання, які відповідають потребам сторін спору у той чи інший момент взаємодії. Українське законодавство не передбачає

спеціального порядку та етапів здійснення медіації нотаріусом. Відповідно до природи медіації як процедури нотаріус-медіатор може на власний розсуд відповідно до особливостей конфлікту (спору) визначати порядок її проведення. Попри це, дотримання нотаріусом загальної методології врегулювання спорів шляхом медіації може збільшити її ефективність. З огляду на це виділено наступні етапи медіації, яку проводить нотаріус: 1) ініціювання медіації; 2) підготовка до медіації; 3) обговорення суті спору; 4) прийняття рішення та укладання угоди за результатами медіації; 5) постмедіація.

На етапі ініціювання медіації нотаріус може запропонувати особам, які звернулися до нього за вчиненням нотаріальних дій та мають спірні правовідносини, врегулювати такі відносини шляхом медіації, тобто запропонувати свої послуги в ролі медіатора. Сторони конфлікту (спору) можуть самостійно або за допомогою порад інших фахівців з права прийняти рішення про участь в медіації. Після цього вони можуть обрати нотаріуса, який здійснює медіацію, у відповідному реєстрі Нотаріальної палати України, а обраний нотаріус визначає медіабельність спору. Етап підготовки до медіації має на меті організаційне та правове забезпечення подальшого процесу переговорів під керівництвом нотаріуса, який проводить медіацію. Після того, як нотаріус, який здійснює медіацію, і сторони досягнуть згоди щодо порядку проведення медіації у їхньому конфлікті (спорі), вони підписують договір про проведення медіації. Наступний етап обговорення суті спору включає в себе вступне слово медіатора, переговори та, розроблення варіантів врегулювання конфлікту (спору). На етапі прийняття рішення та укладання угоди за результатами медіації сторони, у разі добровільної згоди на прийняття рішення, переходять до етапу фіксації домовленостей. Домовленості, досягнуті сторонами конфлікту (спору) шляхом медіації, отримують юридичне закріплення в формі угоди за результатами медіації. Доцільним визнано нотаріальне посвідчення угоди за результатами медіації, яке може здійснюватися іншим нотаріусом, який не

проводив медіацію. Нотаріус-медіатор може проводити постмедіаційні зустрічі зі сторонами медіації за своєю ініціативою або за ініціативою сторін для перевірки виконання угоди за результатами медіації. Для ефективності нотаріальної медіації запропоновано законодавчо закріпити механізм вчинення нотаріусами виконавчих написів на угоді за результатами медіації у випадку її повного або часткового невиконання стороною медіації.

Новий інститут нотаріальної медіації потребує затвердження гарантій її якості. Однією з таких гарантій є розроблення та впровадження Кодексу професійної етики нотаріуса, який здійснює медіацію. Етичними вимогами до нотаріуса, який здійснює медіацію є: неупередженість та нейтральність нотаріуса, який здійснює медіацію; законність здійснення медіації нотаріусом; доступність послуг нотаріуса, який здійснює медіацію; добровільність нотаріуса, який здійснює медіацію; дотримання конфіденційності; усвідомлення суспільного обов'язку та поваги до професії. Крім того, Кодекс повинен врегульовувати взаємодію нотаріусів, які здійснюють медіацію, рекламування послуг з медіації, які надає нотаріус та дисциплінарну відповідальність нотаріуса, який здійснює медіацію.

Нотаріус, який здійснює нотаріальну медіацію, повинен дисциплінарну відповідальність за невиконання або порушення вказаних етичних вимог, а стягненнями у таких випадках визначено: 1) попередження; 2) виключення нотаріуса з реєстру нотаріусів, які здійснюють медіацію, Нотаріальної палати України. Функції щодо змішаного контролю за здійсненням медіації нотаріусами варто покласти на Міністерство юстиції України в частині контролю за якістю послуг з медіації та Нотаріальну палату України в частині контролю за організаційним забезпеченням та дотримання правил професійної етики при проведенні медіації нотаріусами.

ВИСНОВКИ

Основоположним принципом правової держави і громадянського суспільства є гарантування захисту прав і свобод громадян, у тому числі забезпечення доступності правосуддя. Процес упровадження в національну правову системи способів альтернативного вирішення спорів ставить як нагальне питання дослідження інституту медіації, її особливостей, тенденцій розвитку та місця в сучасній юридичній практиці. З прийняттям чинного законодавства України про медіацію нотаріуси отримали статус суб'єктів її здійснення, що зумовило актуальність дослідження на тему «Адміністративно-правове регулювання здійснення медіації нотаріусом» та необхідність на підставі поставлених у роботі мети та завдань сформулювати науково-практичні висновки, спрямовані на вдосконалення адміністративно-правового регулювання нотаріату та медіації.

1. Медіація є одним із найпопулярніших способів альтернативного вирішення спорів у світі. На основі вивчення та аналізу наукових праць вітчизняних науковців, предметом яких стало поняття медіації, зроблено висновки про обов'язкові частини концепції медіації. Такими частинами визначено: присутність медіатора (третьої незалежної, неупередженої, нейтральної особи, яка не є учасником спірних правовідносин), добровільність участі учасників медіації, конфіденційність процедури та її спрямованість на вироблення сторонами взаємовигідного спільного рішення щодо спору.

Визначено, що медіація як правовий інструмент альтернативного вирішення спорів виконує роль соціального регулятора суспільних відносин. На державному рівні медіація здатна збільшити відсоток добровільного виконання рішень по спорах, оскільки таке рішення задовольняє інтереси всіх учасників медіації. Завдяки процедурі медіації суб'єкти конфлікту приходять до розуміння як своїх інтересів, так і цілей, і потреб опонента, що допомагає в найкоротші терміни досягти певного рівня розуміння спільності мотивів і інтересів. Розв'язання конфліктів неформальним шляхом, без використання

традиційного впливу законодавства та державних органів розвиватиме у індивідів усвідомлення власної відповідальності, підвищуватиме рівень правового виховання. За допомогою медіації підвищиться загальний рівень правової обізнаності, а суспільство стане здатним виявляти та усвідомлювати деструктивний характер конфлікту.

Правове регулювання медіації здійснюється на двох рівнях – приватноправовому та публічно-правовому. Приватноправове регулювання медіації здійснюється сторонами конкретного спору, які беруть участь у медіації, шляхом укладення договору про проведення медіації та інших правочинів, а також етичними нормами і правилами поведінки у сфері медіації, вимогами до особи медіатора і процедури медіації, які встановлюють об'єднання медіаторів та організації, які забезпечують проведення медіації.

Стан розвитку правового регулювання медіації на публічно-правовому рівні в Україні визнано задовільним у зв'язку з набранням чинності Закону України «Про медіацію». Високою розробленістю відзначається адміністративно-правове регулювання медіації в якості соціальної послуги. Необхідність подальшого удосконалення і розвитку законодавства про медіацію в Україні зумовлена потребою в ефективному механізмі розв'язання конфліктів і вирішення спорів у суспільстві, а також потребою в наближенні українського законодавства до європейських і міжнародних стандартів.

2. Встановлено, що інститут українського нотаріату має складну та нерівномірну історію свого зародження та становлення. Виокремлено етапи історичного становлення українського нотаріату: 1) етап зародження нотаріату Київської Русі і Галицько-Волинської держави (IX ст. – 40-і років XIV ст.), у якому відбулося формування витоків нотаріату у «Руській Правді»; 2) етап становлення нотаріату наближеного до римського права відповідно до Литовських статутів 1529, 1566 і 1588 років під час перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського (1340-1659 рр.), Польського Королівства (1387-1569 рр.) та Речі Посполитої (1569-1772 рр.); 3) етап розвитку нотаріальної діяльності, що здійснювалася адміністративними

органами, за часи існування Української Козацької держави (1649-1783 рр.); 4) етап відходу від європейських традицій розвитку нотаріату та приєднання нотаріату на українських землях у складі Російської імперії (1783-1917 рр.) до російського нотаріату; 5) етап занепаду нотаріату в УРСР (1919-1991 рр.); 6) етап розквіту нотаріату, а саме розвитку його законодавчого регулювання, в незалежній Україні з 1991 р.

Активний розвиток правового регулювання нотаріату та попит на нотаріальні послуги свідчать про те, що суспільне значення цього інституту, порівняно з радянськими часами, значно зросло. Нотаріат є одним з найважливіших структурних елементів, органічно пов'язаних з правовою системою певного суспільства, виконуючи щодо неї до неї ряд ключових функцій. Інститут нотаріату сприяє оптимальній реалізації громадянами своїх прав і обов'язків, захисту прав і законних інтересів громадян, а також гарантує режим законності. Завдяки цьому відбувається забезпечення приватних і публічних інтересів у стабільному правопорядку. Розширення нотаріальної діяльності в частині надання нотаріусам повноважень щодо здійснення процедури медіації одночасно поглиблює значення нотаріату в громадянському суспільстві та удосконалює його призначення. Окрім законності, забезпечення правопорядку та розвантаження судів, нотаріуси спроможні збільшити свій внесок у розвиток неконфліктних, конструктивних комунікацій, що, в свою чергу, сприятиме зростанню правової культури громадян.

3. Запропоновано розуміти поняття «адміністративно-правове регулювання нотаріальної діяльності» як діяльність держави та органу професійного саморегулювання нотаріальної професії, яка провадиться з метою упорядкування суспільних відносин, пов'язаних із здійснення нотаріальної діяльності, а також з метою створення належних умов для функціонування інституту нотаріату, забезпечення захисту та охорони прав і законних інтересів громадян і власності, попередження правопорушень, зміцнення законності та розвитку правової держави.

Об'єктом адміністративно-правового регулювання діяльності нотаріусів визначено суспільні відносини, пов'язані зі здійсненням нотаріусами та іншими уповноваженими на це особами нотаріальних дій, а також владно-управлінські відносини, які виникають між органами публічної адміністрації та їх посадовими особами, нотаріусами, іншими особами, уповноваженими на вчинення нотаріальних дій, і здобувачами статусу нотаріуса щодо законодавчого забезпечення нотаріальної діяльності, організації та забезпечення функціонування нотаріату, здійснення контролю за нотаріальною діяльністю.

Обґрунтовано недосконалість сучасного рівня розвитку адміністративно-правового регулювання діяльності нотаріуса, що пов'язано, в першу чергу, з історичним спадком правового регулювання нотаріату за радянських часів, адже відносно нещодавно інститут нотаріату знаходився в періоді застою. Реформування адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності є несистемним та відбувається без врахування практичних реалій діяльності нотаріусів, їхніх професійних потреб. Позитивною тенденцією визнано розширення компетенції нотаріуса щодо офіційного здійснення ним медіації є перспективним шляхом осучаснення адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності в цілому.

Запропоновано визначення поняття «адміністративно-правове регулювання здійснення медіації нотаріусом» як діяльність держави та органу професійного саморегулювання нотаріальної професії, яка провадиться з метою упорядкування суспільних відносин, пов'язаних із здійсненням особами, уповноваженими на вчинення нотаріальних дій, діяльності у сфері медіації.

4. Зарубіжний досвід впровадження медіації демонструє результативність здійснення медіації фахівцями у галузі права – суддями, адвокатами і нотаріусами. Країни Європи продовжують формувати систему правового регулювання нотаріальної медіації і цей процес свідчить про ефективність синергії нотаріату та медіації як альтернативного способу

розв'язання конфліктів. Професійна компетенція нотаріуса полягає в наданні кваліфікованої юридичної допомоги, що є перевагою для процедури медіації.

На основі узагальнення зарубіжного досвіду впровадження медіації до нотаріальної діяльності, пропонується кілька шляхів вдосконалення компетенції нотаріуса-медіатора в Україні: 1) встановлення можливості нотаріуса здійснювати медіацію, угоду за результатами якої повинен посвідчувати інший нотаріус; 2) встановлення можливості нотаріуса здійснювати медіацію та можливості іншого нотаріуса, стороннього від проведення медіації, складати і нотаріально посвідчувати угоди за результатами медіації; 3) встановлення можливості одного і того ж нотаріуса здійснювати медіацію, складати угоду за результатами медіації та нотаріально посвідчувати її.

5. Обґрунтовано, що предметом діяльності нотаріуса, який здійснює медіацію, є суспільні відносини, які пов'язані з проведенням медіації з метою запобігання виникненню у майбутньому або врегулювання існуючих цивільних, сімейних, трудових, господарських, адміністративних конфліктів (спорів), а також з нотаріальним посвідченням угод за результатами медіації. предмет сучасної нотаріальної діяльності тісно переплітається з предметом безпосередньо медіації, тому більшість спорів є медіабельними в контексті нотаріальної медіації.

Оскільки приватноправові відносини тісно переплітаються між собою, то, як конфлікт (спір), так і медіаційна угода за результатами його вирішення можуть мати міжгалузевий характер, тобто містити умови щодо цивільного, сімейного, житлового, земельного, спадкового, господарського права одночасно. Нотаріус, здійснюючи свою щоденну практичну діяльність, стикається з переліченими галузями права, тому здатний належно поєднати різноманітні аспекти врегулювання спору та забезпечити повноту угоди за результатами медіації. Наголошено на тому, що нотаріус як кваліфікований правник здатен швидко опанувати спеціальні знання, необхідні в адміністративно-правовій площині, та якісно керувати переговорним

процесом між конфліктуючими суб'єктом владних повноважень і приватною особою. Обґрунтовано низьку ефективність нотаріальної медіації у конфліктах (спорах), що виникають із справ про адміністративні правопорушення та у кримінальних провадженнях.

Нотаріальне посвідчення угоди за результатами медіації вбачається найбільш безпечним шляхом забезпечення сумлінності виконання досягнутих домовленостей, адже медіація за своєю природою спрямована не тільки на досягнення консенсусу, а й на практичне втілення її результатів. Виокремлено переваги нотаріального посвідчення угоди за результатами медіації: 1) нотаріус як кваліфікований незалежний юрист контролює законність медіації, добровільність дій сторін, роз'яснює юридичний зміст кожного пункту угоди; 2) викликає довіру до медіації, сприяє її популяризації, підвищує інтерес суспільства до альтернативного врегулювання спорів; 3) виконавча сила нотаріального акту створює можливості для його ефективного виконання; 4) сприяє заощадженню часу, необхідного для звернення до суду (третейського суду, міжнародного комерційного арбітражу) у разі невиконання (неналежного виконання) однією зі сторін умов угоди за результатами медіації; 5) дозволяє знизити ризик настання негативних наслідків (наприклад, зловживання правами недобросовісними учасниками спору). Запровадження механізму нотаріального посвідчення угоди за результатами медіації як частини діяльності нотаріуса-медіатора ліквідує інституціональну слабкість альтернативного врегулювання спорів в Україні на сучасному етапі.

6. Принципами здійснення медіації нотаріусом є принципи верховенства права, законності, довіри, доступності, безпосередності, добровільно-примусового виконання угоди за результатами медіації, розумних строків, відповідальності, добросовісності. Вказаний перелік принципів медіації, яка здійснюється нотаріусом, не є вичерпним, адже інститут медіації в Україні знаходиться на етапі становлення, а нотаріуси напрацювали недостатню кількість практики у цій сфері. Більшість вихідних засад, які характеризують

сутність і значення медіації, співпадають або співвідносяться з класичними принципами нотаріальної діяльності, що робить нотаріуса бажаним учасником відносин у сфері медіації. Дотримання як нотаріусом, який здійснює медіацію, так і сторонами конфлікту (спору) основних принципів процедури безпосередньо впливає на її якість, а саме на досягнення кінцевої мети – укладення угоди за результатами медіації на оптимальних для усіх учасників конфлікту (спору) умовах. Порухення хоча б одного із них матиме негативні наслідки для добровільного виконання сторонами рішення, прийнятого внаслідок переговорного процесу.

7. Адміністративно-правовий статус нотаріуса необхідно розуміти як правове становище, місце, яке займає нотаріус у системі суб'єктів адміністративно-правових відносин, що визначається закріпленими у нормативно-правових актах вимогами до нотаріуса, його правами, обов'язками, гарантіями та юридичною відповідальністю. Елементами адміністративно-правового статусу нотаріуса, які дозволяють цілісно дослідити таку категорію та шляхи її вдосконалення, є: 1) вимоги до особи, що бажає стати нотаріусом; 2) права нотаріуса; 3) обов'язки нотаріуса; 4) гарантії нотаріальної діяльності; 5) юридична відповідальність нотаріуса.

Внесено пропозиції до Закону України «Про нотаріат» щодо підготовки нотаріусів у сфері медіації, розширення його прав і обов'язків, забезпечення гарантій діяльності нотаріуса у сфері медіації та відповідальності нотаріуса, який здійснює медіацію.

Оскільки нотаріус є професіоналом у галузі права та має досвід у захисті прав і інтересів фізичних і юридичних осіб, підготовка нотаріуса-медіатора повинна відбуватися з урахуванням уже набутих нотаріусом навичок. Запропоновано наділити нотаріуса такими правами, як: пропонувати медіацію особам, заінтересованим у вчиненні нотаріальної дії, за наявності конфлікту (спору) між ними; самостійно визначати методи проведення медіації з дотриманням вимог законодавства, правил її проведення та етичних правил медіатора (нотаріуса-медіатора); перевіряти на початку медіації повноваження

учасників процедури (встановлювати особу та обсяг повноважень уповноважених представників сторін конфлікту (спору) та інші. До обов'язків нотаріуса у сфері медіації варто віднести обов'язки: неухильно дотримуватися Закону України «Про медіацію», основних принципів медіації, професійної етики медіатора; зберігати у таємниці відомості, які стали йому відомі в процесі підготовки та проведення медіації; ознайомити сторін конфлікту (спору) з правилами проведення медіації, надавати їм всю інформацію, яка необхідна для проведення медіації та інші.

Гарантіями діяльності нотаріуса, який здійснює медіацію, визначено наступні: 1) гарантування та забезпечення державою рівних умов доступу нотаріусам до зайняття діяльністю в сфері медіації; 2) заборона на будь-яке втручання в діяльність нотаріуса, який здійснює медіацію, та встановлення відповідальності за її порушення; 3) звільнення нотаріуса від дотримання принципу конфіденційності медіації, в межах, необхідних для захисту його прав та інтересів у разі пред'явлення стороною конфлікту (спору) в медіації претензій щодо невиконання або неналежного виконання ним договору про проведення медіації; 4) нотаріус, який проводив медіацію, не може бути допитаний як свідок у справі (провадженні) щодо інформації, яка стала йому відома під час підготовки до медіації та проведення медіації.

Запропоновано розмежовувати види відповідальності нотаріусів, які проводять медіацію: 1) адміністративну відповідальність за розголошення конфіденційної інформації, яка стала відома нотаріусу під час підготовки та проведення медіації; 2) цивільно-правову відповідальність за невиконання нотаріусом-медіатором умов договору про проведення медіації; 3) дисциплінарну відповідальність, а саме виключення нотаріуса з реєстру нотаріусів, які здійснюють медіацію, за порушення професійних етичних правил медіатора.

8. Виділено етапи медіації, яку проводить нотаріус: 1) етап ініціювання медіації; 2) етап підготовки до медіації; 3) етап обговорення суті спору; 4) етап прийняття рішення та укладання угоди за результатами медіації;

5) постмедіація. Відповідно до природи медіації як процедури нотаріус-медіатор може на власний розсуд відповідно до особливостей конфлікту (спору) визначати порядок її проведення. Попри це, дотримання нотаріусом загальної методології врегулювання спорів шляхом медіації може збільшити її ефективність. З метою забезпечення виконання домовленостей, досягнутих внаслідок проведення нотаріальної медіації, запропоновано законодавчо закріпити повноваження нотаріусів вчиняти виконавчі написи на угоді за результатами медіації у випадку її повного або часткового невиконання стороною медіації. На основі дослідження етапів медіації і узагальнення думок вчених щодо порядку її проведення медіації розроблено проєкт Методичних рекомендацій з питань проведення медіації нотаріусом.

9. Наголошено на тому, що новий інститут нотаріальної медіації потребує затвердження гарантій її якості. Однією з таких гарантій є розроблення та впровадження Кодексу професійної етики нотаріуса, який здійснює медіацію. Етичними вимогами до нотаріуса, який здійснює медіацію є: неупередженість та нейтральність нотаріуса, який здійснює медіацію; законність здійснення медіації нотаріусом; доступність послуг нотаріуса, який здійснює медіацію; добровільність нотаріуса, який здійснює медіацію; дотримання конфіденційності; усвідомлення суспільного обов'язку та поваги до професії. Крім того, Кодекс повинен врегульовувати взаємодію нотаріусів, які здійснюють медіацію, рекламування послуг з медіації, які надає нотаріус та дисциплінарну відповідальність нотаріуса, який здійснює медіацію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк О. А. Медіація та дипломатія. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 2. С. 355-359.
2. Аронов Я. Професійна культура юриста та її значення у юридичній практиці : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2020. 223 с.
3. Ахмедов Ч. Н., Карнаушенко Л. Нотаріус Російської імперії: нормативно-правові та організаційні засади діяльності. *Вісник СПУ МВС*. 2006. № 4 (32). С. 37-41.
4. Бакаянова Н.М. Етичні основи діяльності адвоката-захисника : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.10. Одеса, 2003. 20 с.
5. Баклан О. В. Адміністративно-правове регулювання у сфері підприємництва: теоретико-правовий аспект : монографія. Магістр – XXI сторіччя, 2011. 336 с.
6. Баранкова В. Поняття та межі нотаріальної таємниці. *Юридичний Радник*. 2017. № 4(94). URL: <http://yurradnik.com.ua/stati/ponyattya-ta-mezhi-notarialnoyi-tayemnitsi/>.
7. Бисага Ю. Ю. Історико-правові аспекти виникнення сучасного українського нотаріату. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. № 30 (1). С. 17-20.
8. Білоус Т. Й. Адміністративно-правове регулювання державної нотаріальної діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2016. 203 с.
9. Білько К. Ф. Адміністративно-правове забезпечення організації та діяльності нотаріату в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2015. 206 с.
10. Біцай А. Особливості участі адвоката в медіації в цивільних та господарських справах як представника довірителя. *Evropský politický a právní diskurz*. 2015. №. 3. С. 235-240.

11. Боженко Н. В. Впровадження медіації в адміністративних судах України. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2. Ч. 1. С. 45-48.
12. Бондаренко-Зелінська Н. Л. Окремі аспекти альтернативного вирішення спорів при врегулюванні сімейних конфліктів. *Приватне право і підприємництво*. 2016. Вип. 15. С. 158-162.
13. Бондарєва М. Медіативний аспект у нотаріальній діяльності з оформлення спадкових прав. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 1. С. 4-7.
14. Бондарук В. О. Надання ступенів публічних нотаріусів у Замойській академії (1594–1784). *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 32-35.
15. Бондарчук Н. В., Мамчур С. М. Медіація та фасилітація як позасудові засоби вирішення спорів: поняття та їх відмінність. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 2. С. 145-150.
16. Борщевська О. М. Правова сутність медіації та процесу медіації для безконфліктного вирішення спору. *Правова держава*. 2021. № 44. С. 85-92.
17. Буга Г.С., Кузьменко С.Г. Поняття адміністративно-правового регулювання підприємницької діяльності. *Право та державне управління*. 2023. № 4. С. 317-321.
18. Бурова Л. І. Правова природа медіаційної угоди. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 56-59.
19. Вайнагій М. До питання про ефективність застосування форм альтернативного (позасудового) та досудового врегулювання спорів: що чекати від держави, а що – від людей. *Судово-юридична газета*. 2021. URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/214948-do-pitannya-pro-efektivnist-zastosuvannya-form-alternativnogo-pozasudovogo-ta-dosudovogo-vregulyuvannya-sporiv-scho-chekati-vid-derzhavi-a-scho-vid-lyudey>.

20. Ваньчук І. Д. Поняття й сутнісні ознаки правового регулювання суспільних відносин: сучасний погляд. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. № 32 (1). С. 7-10.
21. Василенко М. П. Матеріали до історії українського права. Київ : Друк. Всеукр. Акад. Наук, 1929. Т. 1. С. 8-17.
22. Василик Ю. С. Складання нотаріусом проекту сімейного договору. *Цивілістична процесуальна думка*. 2016. № 5. С. 6-10.
23. Василик Ю. С. Сучасна державна правова політика України у сфері нотаріату як об'єкта адміністративно-правового регулювання. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 9. С. 10-14.
24. Василина Н. Врегулювання спору за участю нотаріуса. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 3. С. 6-9.
25. Васильченко О. Принципи конституційного права: поняття та особливості. *Вісник Київського національного університету імені Т. Шевченка*. 2016. Вип. 2(103). С. 19-23.
26. Вдовічена Л. І., Меленко О. В. Правова природа нотаріальної юрисдикції. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 5 (303). С. 88-94.
27. Велика українська енциклопедія. Тематичний реєстр гасел з напрямку «Юридичні науки»/ Укладачі: Бабка В. Л., Шумило М. М.; за ред. д.і.н., проф. Киридон А.М. Київ: Державна наукова установа «Енциклопедичне видавництво», 2017. 152 с.
28. Виноградова Н. Л. Сучасні підходи до систематизації принципів у теорії державного управління в контексті змістовного аналізу поняття «принцип». *Державне будівництво*. 2008. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2008_1_21.
29. Вишневський М. В. Адміністративно-правове регулювання діяльності апарату суду в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2018. Т. 3. № 2. С. 136-139.
30. Волобуєва О., Урусова О. Психологічний контекст визначення медіації як міждисциплінарної науки. *Збірник наукових праць Національної*

академії Державної прикордонної служби України. Серія: Психологічні науки. 2016. № 1. С. 53-65.

31. Гаврилюк Р.О. Солідарна довіра як парадигма медіації: постановка проблеми. *Права людини та публічне врядування*: збірник матеріалів IV Міжнародного правничого форуму, м. Чернівці, 21 трав. 2021 р., Чернівці: ЧНУ ім. Юрія Федьковича, 2021. С. 22-26.

32. Гайдук А. В. Проблеми законодавчого забезпечення медіації в Україні. *Часопис Академії адвокатури України*. 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2013_2_9.

33. Глущенко О. А. Поняття, сутність та місце медіації в системі механізмів відновного правосуддя. *Право і Безпека*. 2015. № 2. С. 50-55.

34. Глущенко Ю. В. Роль нотаріату як інституту попереджувального судочинства. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Право*. 2014. № 21. С. 142-150.

35. Головня В. О. Медіація як засіб профілактики жорстокості серед учнів основної школи. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2015. № 7 (296). Ч. 2. С. 18-25.

36. Голядова Т. О. Необхідність законодавчого запровадження медіації для вирішення податкових спорів в Україні. *Молодий вчений*. 2016. № 8. С. 74-79.

37. Горбач М. І. Класифікація елементів адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративного права. *Вісник пенітенціарної асоціації України*. 2017. № 2. С. 29-41.

38. Гордієнко Р. Л. Медіація та її роль у консалтинговій діяльності в сфері охорони здоров'я. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 3. С. 202-205.

39. Господарський процесуальний кодекс України : Кодекс України 06.11.1991 р. № 1798-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. ст.436.

40. Грабовська Г. М., Подковенко Т. О. Сучасні способи врегулювання індивідуальних трудових спорів. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2018. № 3. С. 117-123.

41. Грень Н. М. Реалізація права людини на справедливий суд шляхом процедури присудової медіації: теоретико-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2017. 250 с.

42. Гуледза А. Г. Нотаріальна діяльність в Україні: становлення, розвиток, удосконалення (адміністративно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2012. 187 с.

43. Гулевська Г. Ю. Організаційно-правові аспекти державного регулювання нотаріальної діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2004. 21 с.

44. Гумін О. М., Пряхін Є. В. Адміністративно-правовий статус особи: поняття та структура. *Наше право*. 2014. № 5. С. 32-37.

45. Давиденко А. О. Історія виникнення нотаріату в Україні. *Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки*. 2010. № 4. С. 22-28.

46. Данюк Л. В. Адміністративно-правові відносини у сфері управління нотаріатом: теоретико-правовий аспект. *Юридична наука*. 2016. № 1. С. 55-65.

47. Дараганова Н. В. Медіація як один із альтернативних способів вирішення індивідуальних трудових спорів. *Юридична наука*. 2011. № 6. С. 77-83.

48. Демків Р. Я. Правове регулювання як юридичне явище: окремі аспекти розуміння. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2015. № 34 (1). С. 19-23.

49. Денисяк Н. М. Особливості професійної етики нотаріусів України. *Наукові записки Міжнародного гуманітарного університету : [збірник]*. Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2014. Вип. 21. Ч. I. С. 31-33.

50. Директива 2008/52/ЄС Європейського парламенту і Ради про деякі аспекти посередництва (медіації) в цивільних та комерційних справах. Міжнародний документ № 2008/52/ЄС від 21.05.2008 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_a95

51. Долинська М. С. Становлення та розвиток правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2015. 988 с.

52. Долинська М.С. «Руська правда» як джерело зародження нотаріату в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 1. С. 17-20.

53. Долинська М.С. До питання правового регулювання нотаріального процесу за законодавством Української козацької держави (1649–1783 рр.). *Порівняльно-аналітичне право*. 2017. № 5. С. 29-32.

54. Долинська М.С. Основні принципи нотаріального процесуального права України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 55-58.

55. Досінчук К. Ф. Гарантії забезпечення діяльності нотаріату в Україні. *Публічне право*. 2014. № 3. С. 206-212.

56. Дутко А. Перспективи застосування медіації як способу врегулювання сімейно-правових спорів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2020. Том 7. № 2. С. 189-194.

57. Дякович М. М. Нотаріальний акт як інструмент охорони (захисту) прав та законних інтересів учасників цивільних правовідносин. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 9. С. 20-27.

58. Дякович М. М. Пропозиції щодо розвитку медіації в нотаріальній практиці нотаріусів України. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 137-140.

59. Едгоров Х. Альтернативні механізми вирішення спорів: огляд зарубіжного досвіду. Ташкент, 2017. 216 с.

60. Європейський кодекс етики медіаторів. URL: https://decisionlab.com.ua/DLfiles/European_Code_of_Conduct_for_Mediators_UA.pdf

61. Житарюк М. Г. Особливості застосування понять «медіація» й «медіатизація» в сучасному медіапросторі. *Вісник Львівського університету. Серія журналістика*. 2020. Вип. 48. С. 56-66.

62. Житловий кодекс Української РСР : Кодекс УРСР від 30.06.1983 р. № 5464-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1983. Додаток до № 28. ст. 573.

63. Журавльова З. В. Адміністративно-правове регулювання функціонування електронного нотаріату. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 148-151.

64. Закон Грузії «Про вдосконалення порядку системної та спорадичної реєстрації прав на земельні ділянки та кадастрових даних» від 11.12.2019 р. № 5500. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/3306633?publication=9>.

65. Закон Грузії «Про медіацію» від 18.09.2019 р. № 4954-ІІ. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/4646868?publication=2>.

66. Закон Грузії «Про нотаріат» від 04.12.2009 р. № 2283. URL: <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/90928?publication=20>.

67. Закон Республіки Молдова «Про медіацію» від 21.08.2015 р. № 137. URL: <https://mediation-eurasia.pro/zakonodatelstvo/zakon-respubliki-moldova-137-o-mediaci>.

68. Запара С. І. Поняття медіації та особливості її становлення в Україні та світі. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 3. С. 83-85.

69. Зауваження Головного юридичного управління Апарату Верховної Ради України від 10.09.2021 р. Верховна Рада України: офіційний вебсайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68877.

70. Збори узаконень та розпоряджень робітничо-селянського уряду України за 1919. Народний комісаріат юстиції. Київ : Печатня С. П. Яковлєва, 1919. 580 с.

71. Земельний кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 р. № 2768-ІІІ. Верховна Рада України: офіційний вебсайт. 2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text>.

72. Ільєва Н. В. Нотаріальна діяльність як предмет адміністративно-правового регулювання. *Правова держава*. 2014. № 17. С. 27-31.

73. Йосипенко С. Т. Медіація – самостійний спосіб вирішення приватно-правових спорів. *Шевченківська весна* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених. Київ: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2016. Ч. 1. С. 135-138.

74. Йосипенко С. Т. Перспективи інституціоналізації сімейної медіації у приватно-правових відносинах. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія : Право*. 2017. № 3. С. 201-209.

75. Калюжний Р.А.,Тимчик Г.С. Адміністративно-правовий статус, осіб визнаних біженцями в Україні: монографія. Київ: «МП Леся», 2015. 192с.

76. Канішева К. М. Розвиток примирливих процедур у врегулюванні спорів, які виникають із шлюбно-сімейних правовідносин. *Право і Безпека*. 2009. № 2. С. 167-172.

77. Кантор Н. Ю. Сумірність загальних засад судочинства і принципів медіації. *Право і суспільство*. 2019 № 6. С. 30-35.

78. Кармаза О. Медіація та переговори як альтернативні способи вирішення спорів. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 13-18.

79. Карнаух Т. М. «Нотаріат як інститут превентивного правосуддя в Україні». *Актуальні проблеми права і процесу*: матеріали Міжнародної наукової конференції присвяч. пам'яті Ю. С. Чернового, м. Одеса, 16 груд. 2011 р. Одеса, 2011. С. 42-46.

80. Кафарський В. В. Медіація в адміністративному судочинстві. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2014. Вип. 3 (6). С. 152-165.

81. Кирилук Д. Нові функції нотаріату: медіація та реєстрація й розірвання шлюбів. *Закон і Бізнес*. 2018. URL: https://zib.com.ua/ua/131913-novi_funkcii_notariatu_mediaciya_ta_reestraciya_shlyubiv.html

82. Кисельова Т. Правове регулювання відносин із надання послуг медіації у зарубіжних країнах. *Право України*. 2011. № 11-12. С. 225-236.

83. Кисельова Т. С. Поняття та основні тренди діалогу як механізму вирішення конфліктів і прийняття рішень в Україні. *5 років діалогу і 25 років медіації в Україні: від протистояння до порозуміння* : збірка статей / за заг. ред. І. Терещенко. Київ : [ВАІТЕ], 2019. С. 236-243.

84. Кільдюшкіна О. О. Медіація як засіб захисту цивільних прав: сутність та переваги. Проблеми цивільного права та процесу : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті Пушкіна, 2010. С. 279-281.

85. Кірдан О. Поняття «медіація» та підходи до його трактування у сучасному науковому дискурсі. *Педагогічний часопис Волині*. 2019. № 2. С. 12-20.

86. Кобзар В. В. Теоретико-правові підходи до визначення поняття правового статусу особи в науці адміністративного права. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 165-170.

87. Ковальчук О. С., Самілик Л. О. Інститут медіації як альтернативна форма вирішення спорів про розлучення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 1. С. 168-171.

88. Ковальчук С. П. Принципи адміністративно-правового регулювання нотаріальної діяльності в Україні. *Юридичний бюлетень*. 2017. Вип. 5. С. 147-151.

89. Когутич І. І. Адміністративно-правові гарантії нотаріальної діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2018. 272 с.

90. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35. ст. 1358.

91. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 35-36, № 37. ст. 446.

92. Кодекс етики медіатора Міжнародного Центру Медіації Бізнес Школи КРОК. URL: <https://bs.krok.edu.ua/news-storage/mizhnarodnii-centr-mediaciji-biznes-shkoli-krok/kodeks-etiki-mediatora/>

93. Кодекс етики медіатора. Український центр медіації. URL: <https://ukrmediation.com.ua/ua/pro-tsentr/kodeks-etyky-mediatora/2-kodeks-etyky-mediatora>

94. Кодекс законів про працю України : Кодекс України від 10.12.1971 р. № 322-VIII. Верховна Рада України: офіційний вебсайт. 1971. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/322-08>.

95. Кодекс професійної етики медіатора, затверджений рішенням Загальних зборів ГО «Національна асоціація медіаторів України». URL: <http://namu.com.ua/ua/info/mediators/nseyenf-yekhyny-pyeekakhsua/>

96. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 груд. 1984 р. № 8073-X. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1984. № 51. Ст. 1122.

97. Кодінцев А. Я., Ралько В. В. Радянська держава та нотаріат. 1920-1950-ті роки. ФРПК, 2007. 112 с.

98. Колеснікова М. В., Шаповалова А. О. Актуальність впровадження інституту медіації в законодавстві України. *Правові горизонти*. 2017. № 3 (16). С. 41-46.

99. Конституція України : Основний Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

100. Котенко О. А. Правове регулювання в контексті дії права та його основоположних принципів. *Альманах права*. 2012. Вип. 3. С. 199-202.

101. Крестовська Н., Романадзе Л. Медіація у професійній діяльності юриста. Одеса : Екологія, 2019. 462 с.

102. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25. Ст. 131.

103. Крутій О. М. Медіація як комунікаційний засіб розвитку корпоративної культури публічного управління в умовах глобалізації. *Державне будівництво*. 2019. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2019_2_4.

104. Куракін О. М. Поняття і зміст нормативно-правового регулювання як юридичного явища. *Держава та регіони. Серія: Право*. 2013. № 3. С. 10-15.

105. Курило Т. С. Адміністративно-правовий статус нотаріуса як особливого суб'єкта адміністративної відповідальності за правопорушення, пов'язані з корупцією (частина перша). *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2016. Вип. 2. Ч. 2. С. 167-173.

106. Ладіна Л. С., М. Ю. Веселов. Юридична відповідальність приватного нотаріуса. *ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2021. Вип.1 (49). С. 145-150.

107. Логвиненко М., Кордунян І. Особливості поетапного здійснення медіації у сфері інтелектуальної власності: перспективи для України. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2019. № 6. С. 100-108.

108. Мазаракі Н. А. Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2019. 484 с.

109. Мазаракі Н. Медіація в Україні: проблеми теорії та практики. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2016. № 1. С. 92-100.

110. Майкут Х. Медіативний аспект у нотаріальній діяльності: окремі питання. *Impact of modernity on science and practice: Abstracts of XII international scientific and practical conference*. Edmonton, Canada, 2020. pp. 457-459.

111. Макаренко М. В., Гашутіна О. Е. Медіація як інноваційний метод врегулювання конфліктів. *Економіко-управлінські аспекти трансформації та інноваційного розвитку галузевих і регіональних суспільних систем в сучасних*

умовах : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Івано-Франківськ, 28-29 квіт. 2020 р. Івано-Франківськ, 2020. С. 310-313.

112. Марченко В., Ніколаєв К. Нотаріат України реформується за стандартами ЄС. *Юридична Газета*. 2021. № 17 (747). URL: <https://yur-gazeta.com/interview/notariat-ukrayini-reformuetsya-za-standartami-es.html>.

113. Маслова А. Б. Загальнотеоретична характеристика медіації та передумови її використання як процедури вирішення митних спорів. *Правова позиція*. 2021. № 3 (32). С. 10-16.

114. Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт. кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський [та ін.] ; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса : Екологія, 2019. 456 с.

115. Мельник О. М. Правове регулювання та шляхи підвищення його ефективності : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2004. 18 с.

116. Мироненко М. О. Забезпечення доступу до правосуддя органами нотаріату в Україні. *Сталий розвиток держави і права в умовах глобалізаційних процесів* : Матеріали II науково-практичної конференції, м. Хмельницький, 20-21 вересня 2024 р. Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2024. С. 6-10.

117. Мироненко М. О. Загальнотеоретична характеристика діяльності нотаріуса у сфері медіації. *Вісник Одеського національного університету. Правознавство*. 2025. № 1. Т.27. Прийнято до друку.

118. Мироненко М. О. Загальнотеоретична характеристика діяльності нотаріуса у сфері медіації. *Концепт науки XXI: стратегії, методи та наукові інструменти* : матеріали VI Міжнародної студентської наукової конференції, м. Харків, 19 вересня 2024 р. / ГО «Молодіжна наукова ліга». Вінниця : ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2024. С. 52-55.

119. Мироненко М. О. Здійснення медіації нотаріусом у сімейних правовідносинах. *Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє* : тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 10 грудня 2021 р. Харків, 2021. С. 156-157.

120. Мироненко М. О. Онлайн-медіація як спосіб вирішення публічно-правових спорів. *Права людини в епоху цифрових трансформацій* : Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 25 лютого 2022 р. Том 1, Тернопіль: Вектор, 2022. С. 199-200.

121. Мироненко М. О. Особливості підготовки нотаріусів у сфері медіації. *Vectors of science and technology development in the context of globalisation* : Proceedings of the Conference, March 22-23, 2024. Riga, Latvia, 2024. P. 90-93.

122. Мироненко М. О. Особливості порядку проведення медіації нотаріусом в Україні. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 94-99. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.13>

123. Мироненко М. О. Переваги нотаріального посвідчення угоди за результатами медіації. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 2-3 грудня 2022 р. Кременчук, 2022. С. 70-72.

124. Мироненко М. О. Політична медіація як інструмент вирішення конфліктів. *Протидія терористичним актам у міському середовищі* : збірник матеріалів Наукового форуму. Навчально-науковий інститут права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова, 21 червня 2023 р. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. С. 88-89.

125. Мироненко М. О. Поняття медіації у нотаріальній діяльності. *Свобода, безпека та незалежність : правовий вимір*: Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції, 24 лютого 2023 р. Київ : НАУ, 2023. С. 214-215.

126. Мироненко М. О. Порівняльний аналіз професійної етики нотаріуса та медіатора. *Нове українське право*. 2025. Вип. 2. С. 234-239. DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.2.29>.

127. Мироненко М. О. Правовий статус медіатора в Україні. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку* : матеріали

XXXVII Міжнародної науково-практичної конференції/ за ред.І.В. Жукової, Є.О. Романенка, м. Ольборг, 07 жовтня 2023 р. Ольборг (Данія): ГО «ВАДНД». С. 76-80.

128. Мироненко М. О. Реформування нотаріату в умовах європейської інтеграції. *Perspectives of contemporary science : theory and practice: proceedings of I International scientific and practical conference*, м. Львів, 04-06 березня 2024 р. Львів, 2024. С. 861-867.

129. Мироненко М.О. Зарубіжний досвід упровадження медіації в нотаріальну діяльність. *Наукові записки. Серія: Право*. 2022. Вип. 12. С. 114-119. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2022-12-114-119>

130. Мироненко М.О. Основні напрями вдосконалення адміністративно-правового статусу нотаріуса, який здійснює медіацію. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 3. С. 100-104. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2023.19>

131. Мироненко М.О. Основні принципи здійснення медіації нотаріусом в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 4. С. 77-82. DOI:10.35774/app2022.04.077.

132. Мироненко М.О. Предмет медіації у нотаріальній діяльності. *Прикарпатський юридичний вісник*. №1. 2024. С. 58-61. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2024.11>.

133. Можайкіна О. С. Поняття та зміст основних принципів медіації в цивільно-правових відносинах. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 5. С. 55-58.

134. Можайкіна О. С., Кононець О. М. Етичні аспекти діяльності медіаторів. *Право і суспільство*. 2021. № 6. С. 61-66.

135. Мотиль В. Стан та перспективи правового регулювання медіації в Україні. *Юридична Україна*. 2014. № 11. С. 46-52.

136. Музичук О. М. Уточнення сутності категорії правовий статус” суб’єкта адміністративно-правових відносин та його елементного складу. *Форум права*. 2008. № 1. С. 316-321.

137. Настіна О. І. Медіація як альтернативний та ефективний спосіб вирішення межових земельних спорів. *Бюлетень міністерства юстиції України*. 2014. № 3. С. 129-134.

138. Нелін О. І. Актуальні проблеми функціонування системи нотаріату в Україні: спроба концентричного рівного визначення. *Юридична Україна*. 2017. № 1. С. 64-69.

139. Нелін О. І. Інститут нотаріату в Україні (IX–XVIII ст. ст.): проблеми становлення. *Часопис Київського університету права*. 2013. № 1. С. 15-18.

140. Нелін О. І. Становлення і розвиток інституту нотаріату в Україні (історично-правовий аспект). *Юридична Україна*. 2012. № 7. С. 11-15.

141. Німак М. О. Перспективи проведення медіації нотаріусом в умовах сьогодення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 5. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2020/16.pdf.

142. Нотаріальна палата України створила Центр медіації та запускає навчальну програму «Медіація: базові навички для нотаріуса». Нотаріальна палата України: офіційний вебсайт. 2021. URL: <https://npu.ua/news/mediacia2021/>.

143. Нотаріат в Україні: підручник / за ред. В. В. Комарова. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 320 с.

144. Нотаріуси запропонували свою Концепцію реформування українського нотаріату. Нотаріальна палата України: офіційний вебсайт. 2017. URL: http://npu.in.ua/novini/press_reliz_140617#.

145. НПУ закликає усунути недоліки закону щодо здійснення нотаріусами фінмоніторингу. *Юридична Газета*. 2020. URL: <https://yur-gazeta.com/golovna/npu-zaklikae-usunuti-nedoliki-zakonu-shchodo-zdiysnennya-notariusami-finmonitoringu.html>.

146. Огороднік Ж. А. Можливість та необхідність надання функцій медіатора нотаріусу. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»*. Політологія. Соціологія. Право. 2018. № 2. С. 128-131.

147. Огречук Г. О. Добровільність та конфіденційність як основоположні принципи медіації. *Наше право*. 2014. № 10. С. 177-183.

148. Оніщук О. Три стратегічні кроки реформи нотаріату. Міністерство юстиції України: офіційний вебсайт. 2020. URL: <https://minjust.gov.ua/news/ministry/olga-onischuk-tri-strategichni-kroki-reformi-notariatu>.

149. Орзіх Ю. Г. До історії формування та розвитку римського нотаріату. *Актуальні проблеми держави і права*. 2011. № 59. С. 178-184.

150. Орловська І. Г. Адміністративно-правовий статус суддів, прокурорів, адвокатів і нотаріусів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : Серія: Право*. 2013. Т. 2. Вип. 22. Ч.1. С. 205-208.

151. Ортинська Н. В. Правовий статус людини: до проблем теоретичного розуміння. *Право і безпека*. 2016. № 3. С. 28-32.

152. Ортинська Н. В. Правовий статус неповнолітніх: теоретико-правове дослідження : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2017. 524 с.

153. Основні завдання та функції Департаменту державної реєстрації. Департамент державної реєстрації та нотаріату: офіційний вебсайт. URL: http://ddr.minjust.gov.ua/uk/8b19db99ff90e8824ebed584028882ec/osnovni_zavdannya_ta_funkciyi_departamentu_derzhavnoyi_reestraciyi/.

154. Палієнко У. О. Адміністративно-правовий статус нотаріуса в Україні. *Форум права*. 2010. № 2. С. 355-358.

155. Пашковська Л. І. Адміністративно-правове регулювання діяльності судових постачальників : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2008. 18 с.

156. Пелюх Т. П., Рєзнікова В. В. До питання про принципи медіації. *Актуальні питання публічного та приватного права*. 2016. С. 48-52.

157. Петрова С. М. Історико-правова характеристика нотаріату в Україні та його взаємозв'язок із судовими органами. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 4. С. 228-231.

158. Подковенко Т., Фігун Н. Інститут медіації у механізмі вирішення правових спорів: основні ідеї та принципи. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. № 3. С. 36-40.

159. Поліщук М. Я. Поняття медіації як альтернативного методу вирішення спорів. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2014. № 65. С. 134-139.

160. Поліщук М.Г. Перспективи нотаріату в Україні шляхом надання нотаріусам функцій медіатора. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку приватного права в сучасних умовах* : матеріали регіон. наук.-практ. конф., м. Дніпро, 20 листоп. 2019 р.. Дніпро : Видавець Біла К.О., 2019. С. 63-65.

161. Порядок реалізації пілотного проекту «Програма відновлення для неповнолітніх, які є підозрюваними у вчиненні кримінального правопорушення» : Наказ Міністерства юстиції України від 21.01.2019 р. № 172/5/10. *Офіційний вісник України*. 2019. № 10. ст. 368.

162. Правова допомога: врегулювання сімейних та спадкових спорів. Офіційний сайт міста Одеса. 2019. URL: <https://omr.gov.ua/ua/news/217810/>.

163. Правовий спір може бути врегульовано на всіх його стадіях в позасудовий спосіб за допомогою процедури медіації. Гніванська міська територіальна громада: офіційний вебсайт. URL: <https://gnivan-miskrada.gov.ua/news/1645171866/>

164. Припхан І. І. Конституційно-правові засади захисту суспільної моралі : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2011. 22 с.

165. Притика Ю. Д. Зміст та класифікація принципів медіації. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2010. № 10. С. 86-92.

166. Про безоплатну правову допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. № 3460-VI/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17#Text>.

167. Про вимоги до робочого місця (контори) приватного нотаріуса та здійснення контролю за організацією нотаріальної діяльності : Положення, затверджене наказом Міністерства юстиції України від 23.03.2011 р. № 888/5. *Офіційний вісник України*. 2011. № 25. ст. 1030.

168. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення регулювання нотаріальної діяльності : Проект Закону від 10.06.2021 р. № 5644. Верховна Рада України: офіційний вебсайт. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=72191.

169. Про внесення змін до Закону України «Про нотаріат» щодо усунення законодавчих колізій та прогалин : Закон України від 14.07.2020 р. № 775-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 48. ст. 433.

170. Про державне мито : Декрет Кабінету Міністрів України від 21.01.1993 р. № 7-93. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 13. ст. 113.

171. Про державний нотаріат: Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки від 25.12.1974 р. № 3377-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 1975. № 1. ст. 4.

172. Про державно-приватне партнерство : Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 40. ст. 524.

173. Про запобігання корупції Закон України від 14.10.2014 р. № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 49. ст. 2056.

174. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 р. № 361-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2020. № 25. ст. 171.

175. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги посередництва (медіації) : Наказ Міністерства соціальної політики України від 17.08.2016 р. № 892 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1243-16#Text>.

176. Про затвердження плану заходів щодо дерегуляції господарської діяльності та покращення бізнес-клімату, плану дій щодо підвищення позиції України в рейтингу Світового банку «Ведення бізнесу» («Doing Business») : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 04.12.2019 р. № 1413-р. *Урядовий кур'єр*. № 22.

177. Про затвердження Положення про вимоги до робочого місця (контори) приватного нотаріуса та здійснення контролю за організацією

нотаріальної діяльності : наказ Міністерства юстиції України від 23.03.2011 р. № 888/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0406-11#Text>

178. Про затвердження Положення про державний нотаріат Української РСР : Постанова Ради Міністрів Української РСР від 26.12.1956 р. № 1536. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1536-56-%D0%BF/ed19561226#Text>.

179. Про затвердження Порядку видачі свідоцтва про право на зайняття нотаріальною діяльністю : наказ Міністерства юстиції України від 11.05.2012 р. № 1043/5. *Офіційний вісник України*. 2012. № 54. ст. 2193.

180. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 р. № 296/5. *Офіційний вісник України*. 2012. № 17. ст. 632.

181. Про затвердження Порядку підвищення кваліфікації нотаріусів, консультантів державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, помічників приватних нотаріусів : наказ Міністерства юстиції України від 28.08.2014 р. № 1422/5. *Офіційний вісник України*. 2010. № 100. ст. 3592.

182. Про затвердження Порядку проведення перевірки організації роботи державних нотаріальних контор, державних нотаріальних архівів, організації нотаріальної діяльності приватних нотаріусів, дотримання державними і приватними нотаріусами порядку вчинення нотаріальних дій та виконання правил нотаріального діловодства : наказ Міністерства юстиції України від 17.02.2014 р. № 357/5. *Офіційний вісник України*. 2014. № 16. ст. 512.

183. Про затвердження Правил ведення нотаріального діловодства : наказ Міністерства юстиції України від 22.12.2010 р. № 3253/5. *Офіційний вісник України*. 2010. № 98. ст. 3515.

184. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України : наказ Міністерства юстиції України від 07.06.2021 р. № 2039/5. *Офіційний вісник України*. 2021. № 43. ст. 2650.

185. Про затвердження Правил професійної етики нотаріусів України : наказ Міністерства юстиції України від 07.06.2021 р. №759/36381. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0759-21#Text>

186. Про концесію : Закон України від 03.10.2019 р. № 155-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/155-20#Text>.

187. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 р. № 1875-IX. Верховна Рада України: офіційний вебсайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.

188. Про Міністерство юстиції України : Положення, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 02.07.2014 р. № 228. *Офіційний вісник України*. 2014. № 54. ст. 1455.

189. Про Нотаріальну палату України. Нотаріальна палата: офіційний вебсайт. URL: <https://npu.ua/palata/>.

190. Про нотаріат : Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 39. ст. 383.

191. Про порядок реєстрації приватної нотаріальної діяльності та заміщення приватного нотаріуса : Положення, затверджене наказом Міністерства юстиції України від 22.03.2011 р. № 871/5. *Офіційний вісник України*. 2011. № 25. ст. 1028.

192. Про Процедуру медіації для позасудового вирішення спорів (конфліктів) у комерційній та організаційній сфері. Київська торгово-промислова палата: офіційний вебсайт. URL: <https://kiev-chamber.org.ua/uk/100/207.html>.

193. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 18. ст. 73.

194. Процьків Н. М. *Особливості практичного застосування медіації в спадкових спорах. Підприємництво, господарство і право*. Вип.12. 2018. С. 57-60.

195. Рекомендація № R (98) 1 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо медіації в сімейних справах (ухвалено Комітетом міністрів

21.01.1998 р. на 616 засіданні заступників міністрів). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/R_98_1_1998_01_21.pdf.

196. Рекомендація № R (99) 19 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам Ради, які зацікавлені в організації медіації у кримінальних справах (ухвалено Комітетом міністрів 15.09.1999 р. на 679 засіданні заступників міністрів) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_828

197. Рекомендація Rec (2001) 9 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо альтернатив судовому розгляду спорів між адміністративними органами й сторонами-приватними особами (ухвалено Комітетом міністрів 05.09.2001 р. на 762 засіданні заступників міністрів). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/Rec_2001_9_2001_09_05.pdf.

198. Резнікова В. Медіація (посередництво) як спосіб вирішення господарських спорів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2012. № 90. С. 10-15.

199. Ровенська В. В. Медіація як метод вирішення соціальних конфліктів в Україні. *Інтелект XXI*. 2020. № 2. С. 189-194.

200. Романадзе Л. Д. Універсальний кодекс етики медіатора: утопія чи реальність? *Foreign trade: Economics, Finance, Law* . 2021. Вип. 114 (1). С. 14-22.

201. Саєнко М. Медіація: не поступки, а шлях пошуку взаємовигідних рішень. *Банкрутство та ліквідація*. 2016. URL: <https://bankruptcy-ua.com/articles/4611>.

202. Святецька І. Деякі питання юридичної відповідальності нотаріуса. *Юридичний Радник*. 2013. №2 (68). URL: <http://surl.li/crqnr>.

203. Серих О. В. Професійна етика державних службовців: поняття, особливості. *Нове українське право*. 2021. № 4. С. 104-111.

204. Сімейний кодекс України : Кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 21. ст. 135.

205. Словник української мови: в 11 томах. Том 9, 1978. С. 671.

206. Соколов А. О. Медіація як альтернативний (позасудовий) спосіб вирішення податкових спорів в Україні: постановка проблеми. *Правова позиція*. 2018. № 2 (21). С. 87-90.

207. Соловйова-Полудніцина О. Є. Проблеми застосування медіації при закритті кримінальних справ. *Право і Безпека*. 2011. № 3. С. 175-180.

208. Сопілко І. М., Череватюк В. Б. Тенденції розвитку юридичної науки в ХХІ столітті. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2014. № 2. С. 155-158.

209. Сосюра О. О. Медіація як альтернативний спосіб вирішення спорів. *Часопис Академії адвокатури України*. 2014. № 7, № 4. С. 59-65.

210. Старчук О. В. Адміністративно-правовий статус нотаріуса: окремі аспекти. *Актуальні питання реформування правової системи* : зб. матеріалів XVI Міжнар. наук.-практ. конф., м. Луцьк, 14-15 черв. 2019 р. / уклад. Л. М. Джурак. Луцьк : Вежа-Друк, 2019. С. 210-212.

211. Стратегія розвитку органів правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>.

212. Сулейманова С. Р. Основні принципи медіації. *Наука та суспільне життя України в епоху глобальних викликів людства у цифрову еру (з нагоди 30-річчя проголошення незалежності України та 25-річчя прийняття Конституції України)* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 21 трав. 2021 р. / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2021. Т. 2. С. 578-582.

213. Супрун Г. Б. Поняття та значення запровадження інституту медіації в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 6. С. 348-351.

214. Супрун Г. Характеристика загальноправових принципів процесу медіації та надання послуг у сфері медіації. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. Т. 109. № 4. С. 181-191.

215. Теремецький В. І. Поняття адміністративно-правового регулювання у сфері оподаткування. *Правознавець*. 2012. URL: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/11380/%25>.

216. Терещук В. В. Правовий статус суб'єктів публічної адміністрації: дис. ... канд. юр. наук : 12.00.07. Київ, 2020. 269 с.

217. Типовий закон Комісії Організації Об'єднаних Націй по праву міжнародної торгівлі про міжнародну комерційну погоджувальну процедуру ООН: Закон, Міжнародний документ від 24.06.2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_117#Text

218. Тогобіцька-Громова А.А. Керівник в органах прокуратури: адміністративно-правовий статус: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Суми, 2019. 227 с.

219. Токарева К. С. Адміністративно-правове регулювання медіації: сучасний стан та тенденції розвитку : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 468 с.

220. Токарева К. С. Побудова належної адміністративної процедури застосування медіації у публічно-правових спорах (концептуальна основа). *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. Т. 1. № 4. С. 68-73.

221. Токарева К. С. Угода за результатами медіації в системі адміністративно-правового регулювання. *Право і Безпека*. 2020. № 3(78). С. 85-89.

222. Турман Н. Медіація в кримінальному процесі: шляхи удосконалення чинного законодавства. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 3. С. 276-280.

223. Урусова О. Г. Аналіз поглядів вітчизняних і зарубіжних вчених щодо психологічних особливостей професійної діяльності медіаторів. *Проблеми сучасної психології*. 2016. № 1. С.139-146.

224. Федорова К. І. Адміністративно-правове регулювання приватної нотаріальної діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 18 с.

225. Федчишин Д. В. До питання про процедури альтернативного вирішення земельних спорів в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2019. № 1. С. 46-49.

226. Форманюк В. Поняття правового статусу фізичної особи. *Юридичний вісник*. 2014. № 5. С. 23-26.

227. Фурса С. Медіація в Україні: актуальні питання теорії і практики та необхідність законодавчої регламентації. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2014. № 1. С. 5-9.

228. Фурса С. Я. Теоретичні основи нотаріального процесу в Україні: автореф. дис... докт. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2003. 40 с.

229. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № № 40-44. ст. 356.

230. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 р. № 1618- IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41. 42. ст. 492.

231. Чепець О. С. Історіографія становлення та розвитку інституту нотаріату радянського періоду в Україні. *Юридична наука*. 2017. № 3. С. 128-137.

232. Чепець О. С. Радянський нотаріат: характерні риси та особливості розвитку в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія: Право*. 2017. Т. 1. Вип. 45. С. 38-43.

233. Череватенко І. Принципи безпосередності та диспозитивності у нотаріальному провадженні щодо посвідчення безспірних прав. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 53-57.

234. Черниш В. Питання деонтології в нотаріальній діяльності. *Юридична Україна*. 2014. № 1. С. 14-19.

235. Чижмарь К. І. Інститут нотаріату в системі захисту прав і свобод людини і громадянина : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2015. 42 с.

236. Шевченко Н. В. До історії нотаріату в контексті державотворчих процесів в Україні. *Історичний архів. Наукові студії* : зб. наук. праць. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. Вип. 16 (90). С. 132-137.

237. Шевчук Л. Нотаріальна реформа 1864–1866 рр. в оцінках сучасників. *Вісник Львівського університету. Серія: Юридична*. 2014. № 59. С. 156-162.

238. Шейко В., Гончар О., Трубаєва Є. Медіація як засіб існування особистості в крос-культурному середовищі в умовах глобалізації. *Вісник книжкової палати*. Київ, 2021. № 6. С. 41-44.

239. Шемшученко Ю. С. Юридична енциклопедія: в 6 т. / рекдол.: Ю.С. Шемшученко (відп. ред.) та ін. – Київ: Укр. енцикл., 1998. URL: <http://leksika.com.ua/19980614/legal/>

240. Шинкарук А. І. До проблеми визначення форм адміністративно-правового регулювання діяльності нотаріусів у сфері державної реєстрації. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 3. Т. 1. С. 90-93.

241. Шопіна І. М. Щодо концептуальних підходів до визначення поняття правового регулювання. *Форум права*. 2011. № 2. С. 1055-1061.

242. Шумова К. А. Довіра як принцип медіації. *Вісник Володимирського юридичного інституту*. 2014. № 1. С. 203-205.

243. Щербатюк В., Сокур Ю., Орищенко Ю. Козацьке право Запорозької Січі в контексті українського правотворення. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2020. Вип. 114. С. 53-61.

244. Щербина М. О. Адміністративно-правовий статус поліцейського офіцера громади: аналіз та удосконалення законодавства. *Юридична наука*. 2020. № 1(4(106)). С. 192-199. DOI: <https://doi.org/10.32844/2222-5374-2020-106-4-1.23>.

245. Щирба М. Ю. Правовий статус пацієнтів: теоретико-правове дослідження : автореф. дис... докт. юрид. наук : 12.00.03. Львів, 2021. 39 с.

246. Юрах В. М. Правовий статус нотаріуса у відносинах публічного характеру. *Наукові записки КДПУ. Серія: Право*. 2017. Вип. 1. С. 151-155.

247. Юрченко В. В. Адміністративно-правовий статус нотаріуса в умовах реформування юстиції України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2013. 217 с.

248. Явор О. А. Закономірності розвитку сімейної медіації в зарубіжних країнах та на Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. № 1. С. 47-53.

249. Яворська О., Демчук А. Медіація в сімейних спорах. *Історико-правовий часопис*. 2013. № 2. С. 79-83.

250. Ясінська Л. Е. Становлення та розвиток інституту нотаріату в Україні (історико-правовий аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2005. 16 с.

251. Admetlla, J.& Mar Serna, M. Manual de Mediación: Servicio de Derecho del Trabajo y Relaciones Laborales. Madrid, 1998. 45 p.

252. Bekanntmachung der Neufassung der Reichsnotarordnung als Bundesnotarordnung von 24.02.1961. URL: https://www.bgbl.de/xaver/bgbl/start.xav#_bgbl_%2F%2F*%5B%40attr_id%3D%27bgbl161s0097.pdf%27%5D_1635616774433.

253. Bundesgesetz über Mediation in Zivilrechtssachen (Zivilrechts-Mediations-Gesetz – ZivMediatG) StF: BGBl. I Nr. 29/2003. URL: <https://www.jusline.at/gesetz/zivmediatg>.

254. Code de déontologie relatif à la médiation notariale. 2017. URL: http://www.ejustice.just.fgov.be/cgi_loi/change_lg.pl?language=fr&la=F&table_name=loi&cn=2003100733.

255. Code Europeen de Deontologie Notariate. URL: <https://www.eesc.europa.eu/sites/default/files/resources/docs/061-private-act.pdf>

256. Deontology and Rules of Organization for Notariats. International Union of Notaries. URL: https://www.uinl.org/en_GB/organizacion-de-la-funcion

257. Empfehlung der Vertreterversammlung der Bundesnotarkammer vom 8.10.1999 Güteordnung (mit Erläuterungen). URL: <https://www.dnoti.de/arbeitshilfen/berufsrecht-beurkundungsverfahren/>.

258. European Handbook for Mediation Lawmaking. The European Commission for the Efficiency of Justice, 2019. URL: <https://rm.coe.int/cepej-2019-9-en-handbook/168094ef3c>.

259. Fedorenko N. V., Denisenko S. V., Sukhovenko A. V., Dzyuba L. M.. Comparative Legal Analysis of Mediation in Russia and the EU. *European Research Studies Journal*. 2017. Vol. XX. Iss. 1. P. 87-96. DOI: 10.35808/ersj/598.

260. Fundamental principles of the Latin type notarial system. International Union of Notaries. URL: https://www.uinl.org/en_GB/principio-fundamentales#:~:text=Parties%20to%20a%20notarised%20deed,interest%20in%20ascertaining%20their%20content

261. Гар-Аналіз впровадження інституту медіації в Україні / Берт Маан та ін. 2020. 71 с. URL: <https://www.pravojustice.eu/storage/app/uploads/public/5f5/f7d/2a9/5f5f7d2a9b5cb356474501.pdf>

262. Kelias išspręsti šeimos ginčą – mediacijos pas notarą būdu. Lietuvos notarų rūmai, 2020. URL: <https://notarurumai.lt/naujienos/kelias-isspresti-seimos-ginca-mediacijos-pas-notara-budu/475>.

263. Law No. 36 Of 12 May 1995 (Republished) Public Notaries And Notary Activity. URL: <https://www.globalregulation.com/translation/romania/3757336/law-no.-36-of-12-may-1995-%2528republished%2529-public-notaries-and-notary-activity.html>.

264. Le notaire médiateur. Notaires de France. URL: <https://mediation.notaires.fr/le-notaire-mediateur/#domaines>.

265. Mediation for notaries, notaries for mediation: practical guide to cross-border notarial mediation. Council of the Notariats of the European Union, 2018. 44 p.

266. Ośrodek Mediacyjny przy Izbie Notarialnej w Gdańsku. Izba Notarialna w Gdańsku. URL: <https://www.gdin.pl/mediacje/mediatorzy/>.

267. Ośrodek mediacyjny. Stowarzyszenie Notariuszy Rzeczypospolitej Polskiej. URL: <http://www.rejent.com.pl/2711>.

268. Pawlak B. J. Notariusz mediatorem – korzyści i zagrożenia. *ADR. Arbitraż i Mediacja*. 2012. T. 2. C. 75-93.

269. Resolution E/RES/2000/14 «Basic Principles on the Use of Restorative Justice Programmes in Criminal Matters». UN. Economic and Social Council. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/429380?ln=ru>

270. Schlieffen Prof. Dr. Katharina Gräfin von/Wegmann, Dr. Bernd (Hrsg.): *Mediation in der notariellen Praxis*. Karl Heymanns verlag, München, 2002. 388 c.

271. Teremetskyi V ., Tokarieva K., Myronenko M., Mishchuk I., Melnychuk Y. Mediation in administrative and legal disputes in Ukraine: a European perspective. *Amazonia Investiga*. No.12(70). 2023. P. 200-209. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.70.10.18>.

272. Towards a common framework for notarial mediation in Europe. Council of the Notariats of the European Union. URL: <https://www.notariesofeurope.eu/en/notaries/mediation-notaries/>.

273. United Nations Convention on International Settlement Agreements Resulting from Mediation. URL: https://uncitral.un.org/en/texts/mediation/conventions/international_settlement_agreements

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ
ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ*у наукових фахових виданнях України та інших держав:*

1. Teremetskyi V ., Tokarieva K., Myronenko M., Mishchuk I., Melnychuk Y. Mediation in administrative and legal disputes in Ukraine: a European perspective. *Amazonia Investiga*. No.12(70). 2023. P. 200-209. <https://doi.org/10.34069/AI/2023.70.10.18> (Індексується в *Web of Sciense*).
2. Мироненко М. О. Зарубіжний досвід упровадження медіації в нотаріальну діяльність. *Наукові записки. Серія: Право*. 2022. Вип. 12. С. 114-119. DOI: <https://doi.org/10.36550/2522-9230-2022-12-114-119>
3. Мироненко М. О. Основні принципи здійснення медіації нотаріусом в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2022. № 4. С. 77-82. DOI:10.35774/app2022.04.077
4. Мироненко М. О. Основні напрями вдосконалення адміністративно-правового статусу нотаріуса, який здійснює медіацію. *Часопис Київського університету права*. 2023. № 3. С. 100-104. DOI: <https://doi.org/10.36695/2219-5521.3.2023.19>
5. Мироненко М. О. Предмет медіації у нотаріальній діяльності. *Прикарпатський юридичний вісник*. №1. 2024. С. 58-61. DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v1.2024.11>
6. Мироненко М. О. Особливості порядку проведення медіації нотаріусом в Україні. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 94-99. DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.13>
7. Мироненко М. О. Порівняльний аналіз професійної етики нотаріуса та медіатора. *Нове українське право*. 2025. Вип. 2. С. 234-239. DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2025.2.29>

8. Мироненко М. О. Загальнотеоретична характеристика діяльності нотаріуса у сфері медіації. *Вісник Одеського національного університету. Правознавство*. 2025. № 1. Т.27. Прийнято до друку.

наукові праці, які засвідчують апробацію дисертації:

9. Мироненко М. О. Здійснення медіації нотаріусом у сімейних правовідносинах. *Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє* : тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф., м. Харків, 10 грудня 2021 р. Харків, 2021. С. 156-157.

10. Мироненко М. О. Онлайн-медіація як спосіб вирішення публічно-правових спорів. *Права людини в епоху цифрових трансформацій* : Матеріали XII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 25 лютого 2022 р. Том 1, Тернопіль: Вектор, 2022. С. 199-200.

11. Мироненко М. О. Переваги нотаріального посвідчення угоди за результатами медіації. *Теоретичні та практичні проблеми реалізації норм права* : Матеріали VIII Міжнародної науково-практичної конференції, 2-3 грудня 2022 р. Кременчук, 2022. С. 70-72.

12. Мироненко М. О. Поняття медіації у нотаріальній діяльності. *Свобода, безпека та незалежність : правовий вимір*: Матеріали XIII Міжнародної науково-практичної конференції, 24 лютого 2023 р. Київ : НАУ, 2023. С. 214-215.

13. Мироненко М. О. Політична медіація як інструмент вирішення конфліктів. *Протидія терористичним актам у міському середовищі* : збірник матеріалів Наукового форуму. Навчально-науковий інститут права та політології УДУ імені Михайла Драгоманова, 21 червня 2023 р. Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. С. 88-89.

14. Мироненко М. О. Правовий статус медіатора в Україні. *Сучасні аспекти модернізації науки: стан, проблеми, тенденції розвитку* : матеріали XXXVII Міжнародної науково-практичної конференції/ за ред.І.В. Жукової,

Є.О. Романенка, м. Ольборг, 07 жовтня 2023 р. Ольборг (Данія): ГО «ВАДНД». С. 76-80.

15. Мироненко М. О. Реформування нотаріату в умовах європейської інтеграції. *Perspectives of contemporary science : theory and practice: proceedings of I International scientific and practical conference*, м. Львів, 04-06 березня 2024 р. Львів, 2024. С. 861-867.

16. Мироненко М. О. Особливості підготовки нотаріусів у сфері медіації. *Vectors of science and technology development in the context of globalisation : Proceedings of the Conference*, March 22-23, 2024. Riga, Latvia, 2024. Р. 90-93.

17. Мироненко М. О. Загальнотеоретична характеристика діяльності нотаріуса у сфері медіації. *Концепт науки XXI: стратегії, методи та наукові інструменти* : матеріали VI Міжнародної студентської наукової конференції, м. Харків, 19 вересня 2024 р. / ГО «Молодіжна наукова ліга». Вінниця : ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2024. С. 52-55.

18. Мироненко М. О. Забезпечення доступу до правосуддя органами нотаріату в Україні. *Сталий розвиток держави і права в умовах глобалізаційних процесів* : Матеріали II науково- практичної конференції, м. Хмельницький, 20-21 вересня 2024 р. Одеса: Видавництво «Молодий вчений», 2024. С. 6-10.

ПРОПОЗИЦІЇ
до Закон України
«Про нотаріат»

(Відомості Верховної Ради України, 1993, № 39, ст.383)

1. Доповнити статтю 1 «Поняття нотаріату. Органи і особи, які вчиняють нотаріальні дії» абзацом «Нотаріуси можуть проводити медіацію у порядку, визначеному законом, за умови проходження ними базової підготовки медіатора при Нотаріальній палаті України. Нотаріуси, які пройшли навчання з медіації до прийняття Закону України «Про медіацію» та отримали відповідні сертифікати, мають право підтвердити отримані знання та навички у сфері медіації шляхом складання іспиту з медіації при Центрі медіації Нотаріальної палати України», абзацом «Нотаріус, який здійснює медіацію, несе цивільно-правову, адміністративну та дисциплінарну відповідальність за невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків у сфері медіації у випадках, передбачених законом» та викласти в редакції:

Стаття 1. Поняття нотаріату. Органи і особи, які вчиняють нотаріальні дії

Нотаріат в Україні – це система органів і посадових осіб, на які покладено обов'язок посвідчувати права, а також факти, що мають юридичне значення, та вчиняти інші нотаріальні дії, передбачені цим Законом, з метою надання їм юридичної вірогідності.

Вчинення нотаріальних дій в Україні покладається на нотаріусів, які працюють в державних нотаріальних конторах, державних нотаріальних архівах (державні нотаріуси) або займаються приватною нотаріальною діяльністю (приватні нотаріуси).

На нотаріусів, які працюють у державних нотаріальних конторах або займаються приватною нотаріальною діяльністю, законом може бути покладено вчинення інших дій, відмінних від нотаріальних, з метою надання їм юридичної вірогідності. **Нотаріуси можуть проводити медіацію у**

порядку, визначеному законом, за умови проходження ними базової підготовки медіатора при Нотаріальній палаті України. Нотаріуси, які пройшли навчання з медіації до прийняття Закону України «Про медіацію» та отримали відповідні сертифікати, мають право підтвердити отримані знання та навички у сфері медіації шляхом складання іспиту з медіації при Центрі медіації Нотаріальної палати України.

Нотаріус, який здійснює медіацію, несе цивільно-правову, адміністративну та дисциплінарну відповідальність за невиконання або неналежне виконання своїх обов'язків у сфері медіації у випадках, передбачених законом.

Далі за текстом.

2. Доповнити Закон статтею 4-1 «Права нотаріуса, який здійснює медіацію» та викласти в редакції:

Стаття 4-1 «Права нотаріуса, який здійснює медіацію»

Нотаріус, який здійснює медіацію, має право:

- пропонувати медіацію особам, заінтересованим у вчиненні нотаріальної дії, за наявності конфлікту (спору) між ними;
- самостійно визначати методи проведення медіації з дотриманням вимог законодавства, правил її проведення та етичних правил медіатора (нотаріуса-медіатора);
- перевіряти на початку медіації повноваження учасників процедури (встановлювати особу та обсяг повноважень уповноважених представників сторін конфлікту (спору);
- отримувати від сторін конфлікту (спору) необхідну для його вирішення інформацію;
- проводити процедуру медіації на своєму робочому місці нотаріуса (у конторі);
- відмовитися від участі в медіації на будь-якому етапі її проведення з обґрунтуванням такої відмови для сторін конфлікту (спору);
- посвідчувати угоди за результатами медіації;

- на відшкодування витрат, використаних для підготовки до медіації, її проведення, та на оплату послуг за підготовку до медіації та/або її проведення;
- збирати та поширювати знеособлену інформацію про кількість, тривалість та ефективність проведених нотаріусом медіацій;
- на вчинення виконавчого напису за угодою за результатами медіації.

3. Доповнити Закон статтею 5-1 **«Обов’язки нотаріуса, який здійснює медіацію»** та викласти в редакції:

Стаття 5-1 «Обов’язки нотаріуса, який здійснює медіацію»

Нотаріус, який здійснює медіацію, зобов’язаний:

- неухильно дотримуватися Закону України «Про медіацію», основних принципів медіації, професійної етики медіатора;
- перевіряти на початку медіації повноваження учасників процедури (встановлювати особу та обсяг повноважень уповноважених представників сторін конфлікту (спору);
- зберігати у таємниці відомості, які стали йому відомі в процесі підготовки та проведення медіації;
- ознайомити сторін конфлікту (спору) з правилами проведення медіації, надавати їм всю інформацію, яка необхідна для проведення медіації;
- уникати конфлікту інтересів, повідомляти сторони конфлікту (спору) до початку та під час проведення медіації про обставини, які можуть викликати обґрунтовані сумніви в його нейтральності, незалежності та неупередженості. За наявності таких обставин нотаріус може здійснювати медіацію тільки за письмовою згодою сторін та відповідно до власного внутрішнього переконання щодо дотримання ним принципів медіації;
- підвищувати свій професійний рівень у сфері медіації;
- виконувати інші обов’язки, передбачені законодавством про медіацію, договором про проведення медіації та правилами проведення медіації.

4. Доповнити Закон статтею 8-2 **«Гарантії діяльності нотаріуса, який здійснює медіацію»** та викласти в редакції:

Стаття 8-2 «Гарантії діяльності нотаріуса, який здійснює медіацію»

Держава гарантує та забезпечує рівні умови доступу нотаріусам до зайняття діяльністю у сфері медіації.

Забороняється будь-яке втручання в діяльність нотаріуса, який здійснює медіацію (з метою перешкоджання виконанню нотаріусом-медіатором своїх обов'язків, спонукання до вчинення ним неправомірних дій, вимагання відомостей, які становлять конфіденційну інформацію про медіацію), а за вчинення таких дій особи несуть відповідальність, передбачену законодавством.

Нотаріус, який здійснює медіацію, звільняється від обов'язку дотримання принципу конфіденційності в межах, необхідних для захисту його прав та інтересів у разі пред'явлення стороною конфлікту (спору) в медіації претензій щодо невиконання або неналежного виконання ним договору про проведення медіації.

Нотаріус, який проводив медіацію, не може бути допитаний як свідок у справі (провадженні) щодо інформації, яка стала йому відома під час підготовки до медіації та проведення медіації.

ПРОПОЗИЦІЇ
до Закон України
«Про медіацію»

(Відомості Верховної Ради України, 2022, № 7, ст.51)

1. Доповнити статтю 21 «Зміст угоди за результатами медіації» частиною 4 «Угода за результатами медіації може бути нотаріально посвідчена нотаріусом, який проводив таку медіацію, або іншим нотаріусом. Нотаріус вчиняє виконавчий напис на угоді за результатами медіації у випадку її повного або часткового невиконання стороною медіації» та викласти в редакції:

Стаття 21. Зміст угоди за результатами медіації

1. В угоді за результатами медіації зазначаються:

- 1) дата і місце укладення угоди;
- 2) відомості про сторони медіації та їх представників;
- 3) медіатор (медіатори), суб'єкт, що забезпечує проведення медіації (за наявності), реквізити договору про проведення медіації та/або правил проведення медіації;
- 4) узгоджені сторонами медіації зобов'язання, способи та строки їх виконання, а також наслідки їх невиконання або неналежного виконання;
- 5) інші умови, визначені сторонами медіації.

2. В угоді за результатами медіації сторони медіації можуть вийти за межі предмета конфлікту (спору), зазначеного в договорі про проведення медіації, або за межі предмета позову (заяви), якщо медіація проводиться під час досудового розслідування, судового, третейського, арбітражного провадження або під час виконання рішення суду, третейського суду чи міжнародного комерційного арбітражу.

3. Угода за результатами медіації не повинна містити положень, що порушують права та інтереси інших осіб, інтереси держави або суспільні інтереси.

4. Угода за результатами медіації може бути нотаріально посвідчена нотаріусом, який проводив таку медіацію, або іншим нотаріусом. За зверненням сторони медіації нотаріус вчиняє виконавчий напис на угоді за результатами медіації у випадку її повного або часткового невиконання іншою стороною медіації.

Методичні рекомендації з питань проведення медіації нотаріусом

1. Ці Методичні рекомендації визначають порядок проведення медіації нотаріусом.

2. Ці Методичні рекомендації розроблені відповідно до Закону України «Про нотаріат», Закону України «Про медіацію».

3. Нотаріус-медіатор може на власний розсуд відповідно до особливостей конфлікту (спору) визначати порядок проведення процедури медіації.

4. Ініціювання медіації:

4.1. Нотаріус, який пройшов базову підготовку з медіації, може запропонувати особам, які звернулися до нього за вчиненням нотаріальних дій та мають спірні правовідносини, врегулювати такі відносини шляхом медіації, тобто запропонувати свої послуги в ролі медіатора.

4.2. Сторони конфлікту (спору) можуть самостійно або за допомогою порад інших фахівців з права прийняти рішення про участь в медіації. Після цього вони можуть обрати нотаріуса, який здійснює медіацію, у відповідному реєстрі Нотаріальної палати України.

4.3. Нотаріус-медіатор після звернення сторін до нього вивчає обставини спору, документи та інформацію, які дають змогу оцінити медіабельність спору та відповідність його компетенції таким видам правовідносин.

4.4. Нотаріус може проводити окремі зустрічі зі сторонами спору для збору інформації та документів, необхідних для проведення медіації.

4.5. Етап ініціювання медіації відбувається з дотриманням принципу конфіденційності усіма учасниками процедури.

5. Підготовка до медіації:

5.1. Нотаріус повинен здійснити організаційне та правове забезпечення медіації.

5.2. В режимі спільної зустрічі нотаріус-медіатор інформує сторін спору про поняття, значення, мету, принципи, порядок проведення медіації та її правові наслідки.

5.3. Учасники медіації мають рівні права, тому при визначенні організаційних аспектів медіації (дати і кількості зустрічей, місця їх проведення, тривалість кожної зустрічі, винагорода нотаріуса тощо) враховується думка всіх сторін спору.

5.4. Після того, як нотаріус і сторони досягнуть згоди щодо порядку проведення медіації у їхньому конфлікті (спорі), вони підписують договір про проведення медіації.

5.5. Учасники медіації можуть здійснювати підготовку до медіації з використанням Інтернет-технологій та сучасних засобів зв'язку.

6. Обговорення суті спору:

6.1. Нотаріус проголошує вступне слово, в якому розкриває порядок денний першої спільної зустрічі учасників медіації та правила участі в медіації.

6.2. Нотаріус повинен наголосити на обов'язковому дотриманні основних принципів медіації.

6.3. Під час переговорів нотаріус, який здійснює медіацію, скеровує сторони, контролює дискусію та дотримання сторонами усіх правил медіації.

6.4. Сторони надають пояснення щодо своєї позиції у спорі, з'ясовують причини його виникнення, мотивують і уточнюють свої позиції. Кожна зі сторін спору має можливість викласти власне бачення суті спору.

6.5. Нотаріус шляхом постановки питань сприяє спілкуванню сторін, працює з їхніми емоціями, виявляє спільні або протилежні думки та інтереси сторін у вирішенні спору.

6.6. Нотаріус повинен шанобливо ставитися до позицій та інтересів усіх учасників медіації, надаючи їм рівні можливості для викладення власного бачення сутності спору.

6.7. Нотаріус може проводити окремі зустрічі зі сторонами спору за згодою інших сторін та з дотриманням принципу конфіденційності інформації, отриманої під час проведення медіації.

6.8. Кожна зі сторін спору має право пропонувати власне рішення спору, а інша сторона – або погодитися, або не погодитися з ним.

6.9. Нотаріус, який здійснює медіацію, не може втручатися у процес вироблення сторонами спільного рішення по суті спору за виключенням здійсненням ним контролю за законністю варіантів, які пропонують сторони спору.

6.10. Сторони мають право залучати адвокатів, психологів, експертів та інших фахівців.

6.11. Нотаріус повинен відслідковувати відсутність тиску однієї зі сторін на іншу при розгляді варіантів рішення.

6.12. За наявності взаємовигідного варіанту вирішення спору, який задовольняє всіх учасників медіації, нотаріус може скеровувати процедуру до наступного етапу.

7. Прийняття рішення та укладання угоди за результатами медіації:

7.1. Угоду за результатами медіації можуть складати сторони спору, нотаріус, який проводив медіацію, запрошені адвокати сторін конфлікту (спору).

7.2. Перед підписанням угоди за результатами медіації нотаріус представляє проєкт угоди сторонам, щоб ті переконались у достовірності її умов.

7.3. Підписання сторонами угоди за результатами медіації означає, що такі сторони погоджуються на виконання вказаних умов угоди.

7.4. Угода за результатами медіації може передбачати зустріч нотаріуса та сторін спору для перевірки рівня виконання угоди за результатами медіації.

7.5. Нотаріус зобов'язаний пересвідчитись, чи відповідає угода за результатами медіації чинному законодавству та принципу добровільної згоди сторін.

7.6. Нотаріус уповноважений нотаріально посвідчувати угоду за результатами медіації.

8. Постмедіація:

8.1. Нотаріус-медіатор може проводити постмедіаційні зустрічі зі сторонами медіації за своєю ініціативою або за ініціативою сторін.

8.2. Нотаріус має право збирати знеособлену інформацію для формування статистики і визначення відсотку результативності своєї практики у сфері медіації.

8.3. Сторони конфлікту (спору) можуть звертатися до нотаріуса на етапі постмедіації для вчинення виконавчого напису.

8.4. Нотаріус вчиняє виконавчий напис на угоді за результатами медіації у випадку встановлення факту її повного або часткового невиконання стороною медіації за зверненням іншої сторони медіації.